ACTA ET COMMENTATIONES ORDINIS HISTORICORUM
V. M. UNIVERSITATIS

SENOVĖ

ISTORIJOS SKYRIAUS DARBAI

I

Red. Prof. L. KARSAVINAS

HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO LEIDINYS

KAUNAS SPINDULIO B-VĖS SPAUSTUVĖ 1935

JUOZAS JAKŠTAS

VOKIEČIŲ ORDINAS IR LIETUVA

VYTENIO IR GEDIMINO METU

PRAKALBA

Ši studija paskirta Gedimino santykiams su Livonija nagrinėti, kreipiant ypatingo dėmesio į garsiuosius šio kunigaikščio laiškus. Gedimino laiškai, tiesa, buvo jau daug kartų nagrinėjami, pradedant nuo Voigto iki Forstreuterio. Tad apie juos turime gan gausingą literatūrą. Negalima buvo tos literatūros nepaisyti, kritiškai jos nevertinti. Apžvelgiant Gedimino laiškų literatūrą, teko pastebėti, kad autoriai tyrinėjo juos persiauroj plotmėj: nepakankamai atsižvelgta į tą aplinką, kurioj laiškai radosi. Gedimino laiškai parašyti ir išsiuntinėti kaip tik tuo metu, kada lietuviai buvo susijungę su rygiečiais ir jų arkivyskupu prieš ordiną. Jie yra tos sąjungos išdava. Todėl jų turiniui reikiamai suprasti tenka ir tą sąjungą atvaizduoti. Juk kiekvieno istoriško akto turinys aiškėja tik sąryšy su tomis aplinkybėmis, kuriose jis tėra parašytas. Tad, norint jis tinkamai suprasti ir vertinti, reikia į tas aplinkybes atsižvelgti. Ir pačių laiškų autentiškumo klausimui tariuos patarnausiąs, tyrinėdamas juos sąryšy su Gedimino - Rygos sąjunga.

Kadangi Gedimino sąjunga su Ryga buvo tęsinys jo pirmatako Vytenio pradėtos sąjungos, tai teko išdėti ir šio kunigaikščio santarvė su rygiečiais, kas padaryta antrame rašinio skyriuj.

Prieš pradėdamas dėstyti lietuvių - rygiečių sąjungą, tyrinėju vadinamos Gedimino dinastijos pradžią. Nepaisydamas įsišaknijusios tradicijos, iki paskutinių laikų istorikų (kaip, pav., Chodynickio) palaikomos, kuri Gedimino dinastiją kildino iš Žemaičių, stengiuosi — bent hipotetiškai — įrodyti ją atsiradus Aukštaičiuose. Gerai numa-

nau, kad ši naujoji tezė nėra tiek pagrįsta ir įtikinamai įrodyta, kad jokiems abejojimams jau neliktų vietos. Skeptikams čia rasis progų kibti ir užmetinėti. Bet ji, rodos, yra patikimesnė už aną seną padavimą, užrašyta pirmiausia 15 amž. pabaigoj ar 16 amž., pagal kurį Gedimino dinastija prasidėjusi Žemaičiuose. Malonu man konstatuoti, kad ir H. Paškevičius suponuoja pirmą Gedimino dinastijos žinomą narį — Pukuverą (Butumerą) kilus iš Aukštaičių*). Kiek man žinoma, tai yra pirmas autorius, nepasitikėjęs žemaitiška Gedimino dinastijos pradžios legenda.

---

*) Paszkiewicz, Jagiellonowie a Moskva, I. 1933. psl. 156.

I SKYRIUS

GEDIMINO DINASTIJOS PRADŽIA

§ 1. Jos kilimo legendos

Iš kur garsioji Gedimino dinastija kilusi, bendralaikiai šaltiniai tikrai nepasako. Tad ir radosi vėlesniais laikais (15, 16 amž.) įvairios pasakos apie šios dinastijos kilimą. Pasakos sukurtos ne tik pačioj Lietuvoj, bet ir jos kaimynuose: kryžiuočiuose ir rusuose[1]. Lietuvos kaimynuose tos pasakos sufabrikuotos, kaip ir reikia laukti, tam tikrais politiškais tikslais. Kryžiuočiai, pavyzdžiui, norėdami pažeminti Jogailą ir Vytautą, kada tarp jų ėjo smarkūs ginčai (apie 1411 metus), paskelbė memorialą, kur sakė Gediminą (Jogailos ir Vytauto dėduką) buvus kunigaikščio (Vytenio) arklininką (Pferdemarschalck). Gediminas, kalbama šiame memoriale, nužudęs patį kunigaikštį, vedęs jo žmoną ir užgrobęs sostą[2]. Per lenkų metraštininkus ta pasaka pateko į XVI amž. Maskvos šaltinius. Maskvos kunigaikštijos metraštininkai modifikavo ją kiek tuo būdu, kad Gedimino dinastiją kildino iš rusų (Smolensko ir Polocko) kunigaikščių[3].

Tiek kryžiuočių, tiek rusų metraštininkų sukurtos pasakos istorikų be atodairos atmetamos kaipo tendencingi prasimanymai. Kitaip istorikai ligšiol vertino jau pačioj Lietuvoj sukurtą Gedimino dinastijos pradžios legendą. Pagal šią legendą ji bus prasidėjusi Ariogaloj, tariant Žemaičiuose, kur buvusi jos pirmykščia sodyba. Ši legenda laikoma ligšiol pamatuota hipoteze ir manoma, kad tai esanti

---

[1]) Gedimino dinastijos kilimo padavimai atpasakoti trumpai: V. Antanovič, Očerk istorii Vel. Kniaž. Litovskago, Kiev, 1878, 40 sq. past. 3 ir K. Chodynicki, Geneza dynastji Gedymina, Kwart. hist. 40 (1926) 561 sq.

[2]) Scr. V. 223.

[3]) Antonovič, T. p. 41.

sena tradicija[4]). Kiek ši tradicija gali būti tikra ir sutinka su kitomis istoriškomis aplinkybėmis, — nebuvo bandoma tyrinėti. Kai kurie istorikai, kaip Chodynickis[5]), pasitenkino tik konstatavę, kad šioj legendoj nematyti jokios tendencijos, dėl to ji galinti būti ir tikra.

Palikdami kol kas tą legendą nuošaly, imsimės nagrinėti kai kuriuos bendralaikius ir patikimus metraščius, žiūrėdami, ar jie bent kiek ją remia. Juk ši legenda kaipo vėlesnio laiko šaltinio žinia (jis parašytas ne anksčiau kaip 15 amž.) tik tuo atveju gali būti laikoma patikima, kai ji suderinama su bendralaikių ir tikrų metraščių žiniomis arba bent joms neprieštarauja.

Čia iš pat pradžių reikia pažymėti, kad paskutiniam tryliktojo amžiaus dešimtmečiui, kada Gedimino dinastija ima reikštis istorijoj, maža šaltiniuose žinių apie Lietuvą užtinkam. Du 13 amžiaus metraščiai, kurie, palyginti, daug žinių apie Lietuvą teikia, kaip Volynijos ir vadinamas eilinis Livonijos metraštis (livländische Reimchronik) siekia iki devyniasdešimtųjų to amžiaus metų[6]). Jie, vadinasi, neapima to laiko, kur Gedimino dinastija pasireiškia. Palieka mums beveik tik vienas Dusburgo metraštis (parašytas apie 1326 metus), kuris kalbamam klausimui teikia kiek žinių. Šiuo metraščiu ir tenka daugiausia remtis, tikrinant aukščiau minėtą legendą.

§ 2. Dusburgo ir kitų metraštininkų žinios

Vokiečių ordino metraštininkas Dusburgas 1292 metais mini pirmą kartą Gedimino dinastijos seniausią žinomą narį Liutaverą arba Pukuverą[7]) ir jo sūnų Vytenį. Tai yra trumpa žinutė, kad Liutaveras pasiuntęs savo sūnų Vytenį į Lenkų žemę, kuri mums maža ką tepasako[8]). Negalima iš jos patirti, kas mums itin rūpi, kokioj Lietu-

[4]) K. Chodynicki, T. p. 562. J. Wolff, Rod. Gedymina, Petersburg, 1890, 6.

[5]) T. p. 562.

[6]) M. Hruševskij, Istoria Ukraini literaturi. Kiev, 123. III. 180. Scr. r. Liv. I. Erläuterungen 782.

[7]) „Pucuverus“ rašo Töppenas pagal Berlyno, Karaliaučiaus ir Dancigo metraščio rankraščius. Scr. I. 155. Jerošinas. Scr. I. 532 rašo „Putuverus“. Stryjkovskis, Kronika, I. 267. (Karaliaučiaus 1582 m. leidimas) rašo „Utinuerus“. Įprasta forma „Lutaverus“ kilusi iš Hartknocho, kuris pirmas 1679 m. išspausdino Dusburgo metraštį.

[8]) Scr. I. 155: Pucuverus rex Lethowie eciam hoc anno filium suum Vithenim cum magno exercitu misit versus Poloniam.

vos vietoj jis viešpatavo. Kiek anksčiau — 1289 m. — randam Volynijos metrašty paminėtą kažkokį lietuvių kunigaikštį Budikidą ir jo brolį Budividą, kurie Vladimiro kunigaikščiui Mstislavui atiduoda Volkovysko miestą[9]). Šių kunigaikščių valdoma teritorija turėjo apimti bent pietinę Lietuvos (Aukštaičių) dalį, su Juodąja Rusija, kur gulėjo Volkovysko miestas. Kažin ar nebus vienas iš šių kunigaikščių Butegeidžio vardu minimas Livonijos magisterio laiške didžiajam magisteriui 1290?[10]). Štai šie reikšmingi laiško žodžiai: quod possitis et velitis adhuc iste hyeme producere exercitum contra hostes Lethowinos, videlicet de Samayten, nos ex nostra parte toto posse nostro terram regis Butegeyde eodem tempore invademus. Senesnėj literatūroj, pradedant nuo Voigto[11]), buvo tvirtinama, kad čia minimas Butegeidis — tai Žemaičių kunigaikštis. Vargiai tokia išvada pateisinama. Laiško autorius juk atskirai vartoja Žemaičių ir Butegeidžio žemės sąvokas. Butegeidžio žemė, kurią pats Livonijos magisteris projektavo pulti, skiriama nuo Žemaičių, kur žygiuoti ruošėsi Prūsijos ordinas[12]). Matyt, Butegeidžio žemė buvo kur tikroj Lietuvoj (Aukštaičiuose), netoli Livonijos. Butegeidžio ir Budikido didelis vardų, užtinkamų nepareinamuose šaltiniuose, panašumas leidžia manyti, jog jie reiškia vieną ir tą patį asmenį, kaip jau prileido Hruševskis[13]), juo sekdamas Chodynickis ir pagaliau H. Lovmiańskis[14]). Tada išeitų, kad šio Budikito-Butegeidžio valdomas kraštas siekė šiaurėj maždaug Livonijos, pietuose — Juodosios Rusijos[15]);

---

[9]) P. S. RL. II. Togda že Litovskij kniaz Budikid i brat ego Budivid dali kniaziu Mstislavu gorod svoi Volkovysk, aby s nimi mir deržal. Plg. L a t k o w s k i Mendog król Litewski, Korp. Akad. Um. 28 (1892), p. 337.

[10]) LUB I. nr. 538.

[11]) G. Pr. IV. 50, past. 2. Juo pasekė B o n n e l i s, Russisch-livl. Chronographie, Petersburg, 1862, 88, D a n i l o v i č i u s, Skarbiec diplomatów, I, 125. Šiai nuomonei pasipriešino K r u m b h o l t z a s, Samaiten und der deutsche Orden, Königsberg, 1890, 13.

[12]) Plg. K o l a n k o w s k i, Dzieji Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów, Warszawa, 1930, I. 4 past. 1. P a s z k i e w i c z Jagiellonowie a Moskva, Warszawa, 133. I. 155. past. 2.

[13]) Ist. Ukr. Rusi 2. IV. 16. past. 1.

[14]) L o w m i a ń s k i, Studya nad początkami spoleczeństwa i państwa Litewskiego. Wilno, 1930. II. 368. past. 2.

[15]) H r u š e v s k i s, T. p. 15. prileidžia, jog Budikidas ir Budividas buvę Juodosios Rusijos valdovai. Tokia prielaida prieštaringa jo paties nuomonei, kad Budikidas ir Butegeidis — tai vardai vieno ir to paties asmens. Nes Butegeidžio teritorija turėjo būti kur netoli Livonijos, į kurią šio krašto magisteris karo žygį planavo. L U B I m. 538.

jis turėjo tad apimti visus Aukštaičius. Jam priklausė arba su juo sąjungininkavo bent tuo metu ir Žemaičiai, kaip iš cituotų laiško žodžių aiškėja[16]).

Galimas daiktas, kad Liutaveras, arba Pukuveras yra identiškas asmuo su Budikidu-Butegeidžiu, kaip prileido jau Hruševskis[17]), Chodynickis[18]), Zajončkovskis[19]) ir pagaliau Paškevičius[20]). Iš šios supozicijos išeitų, kad ir jis viešpatavo kur Aukštaičiuose. Bet tokia prielaida nebūtų suderinama su Lietuvos metrašty — antrosios ir trečiosios redakcijos[21]) — užfiksuota pasaka (apie ją plačiau kalbėsim žemiau), kuri nurodo Liutavero sūnų Vytenį kilus iš Ariogalos, t. y. iš Žemaičių. Nors Lietuvos metraščiai nė Liutavero vardo nemini ir, žinoma, nieko nekalba apie jo sodybą, bet kadangi jo sūnus Vytenis jų kildinamas iš Ariogalos, tai vėlesnieji istoriografai ir sukombinavo teoriją, jog Liutaveras — tas Gedimino giminės protoplasta — viešpatavo Ariogaloj[22]).

Pažiūrėsim, ar bendralaikių metraštininkų — ypač Dusburgo — žiniomis galima šią teoriją pamatuoti. Tam reikalui panagrinėsiu tuos Dusburgo liudijimus, kur kalbama apie Lietuvos „karalių" (rex) tuo maždaug metu, kada Gedimino dinastija pasireiškia istorijoj. Dusburgo liudijimai tuo itin mums svarbūs, kad iš jų, manau, galima susekti, kur Lietuvos valdovas tuo metu turėjo savo sodybą.

Bene svarbiausia šiuo atžvilgiu bus ši Dusburgo žinia apie Ragainės komtūro žygį į Lietuvą 1294—1300 m.: navale bellum multiplex habuit, unum versus Austechiam, terram regis Lethowie; alia bella habuit contra territorium Samethie dictam Pograudam[23]). Iš šio pranešimo aiškėja, kad Lietuvos kunigaikščio žemė 1294—1300 m.

---

16) Iš Livonijos magisterio laiško išeina, kad puolimas Butegeidžio žemės reiškia Žemaičių pozicijos silpninimą. Tas rodo kokį tų kraštų bendravimą.

17) Ist. Ukr. Russi, 1907. IV. 13. past. 3.

18) Geneza, T. p. 563—564.

19) Przyczynki do hipotezy o pochodzeniu dynastji Giedymina ze Žmudzi. Ateneum Wileńskie. 1927, 412.

20) PSRL. XVII. 256, 309, 371, 437, 490.

21) Apie Lietuvos metraščių redakcijas žiūrėk Hruševski, Ist. Ukr. Rus. 2. VI. 357 sq.

22) Kad Liutaveras buvo Ariogalos kunigaikštis, bene pirmą kartą tvirtino Rotundas, apie 1576 metus parašęs Lietuvos istoriją. „Cuius (t. y. Vytenio) patrem Potinum, seu ut Dusburch scribit Putiverum Hieracolae in Samagitia dominum fuisse". Cituota iš Jakubovskio, Studya nad stosunkami narodowościowemi na Litwie przed unią Lubelską, Warszawa, 1912. 100.

23) Scr. I. 159.

buvo Aukštaičiuose. Ar ji apėmė visus Aukštaičius, ar tik jų dalį, negalima iš šios žinios susekti. Tiek tik aišku, kad kunigaikščio valdoma teritorija buvo Aukštaičiuose.

Šią išvadą patvirtina ir kitą Dusburgo žinia, kurią čia pat pacituosim. Aprašydamas Balgos komtūro žygį į Lietuvą 1296 m. jis aiškiai sako, kad komtūras ėjo terioti kunigaikščio žemės[24]). Čia minima kunigaikščio žemė turėjo būti Aukštaičiuose, kaip iš aprašyto kryžiuočių maršruto matyti. Nėsą ordino kariai, nepasiekę kunigaikščio žemės, sugrįžo prie Gardino. Tik iš Aukštaičių grįždami jie galėjo teliesti Gardino sritį. Vadinasi, Lietuvos kunigaikščio žemė paskutiniam 13 a. dešimtmety, t. y. tuo metu, kada užtinkamos pirmos žinios apie Gedimino dinastiją, buvo Aukštaičiuose. Nors šaltiniai ir nepasako įsakmiai, kad „terra regis" būtų šios dinastijos sodyba, bet tuo abejoti, rodos, nėra ko. Juk negalima būtų manyti, jog šalia Gedimino buvo dar kita kunigaikščių giminė; juo labiau, kad Dusburgas kalba tuo pat metu (1296 m.) apie „karalių Vytenį" (rex Vithenus)[25]).

Iš pasakyto aiškėja, kad Gedimino dinastija pasirodo istorijos arenoj ne Žemaičiuose, bet Aukštaičiuose. Kad ji anksčiau būtų iš Žemaičių atsikėlusi, kaip kalba Lietuvos metraščių pasaka, nėra jokio pagrindo tikėti. Greičiausiai Gedimino dinastija ir radosi tame Lietuvos krašte, kur ji įsiviešpatavo. Kilusi Aukštaičiuose ji galėjo čia pilnai išplėsti savo valdžią; tuo tarpu kai Žemaičių kraštas nevisiškai jai buvo subordinuotas. Ir šis Žemaičių savaimingumas pasireiškė jau Gedimino dinastijai besikuriant. Jų didikai, šio krašto valdovai[26]), rodėsi esą tiek savarankūs, jog net Lietuvos kunigaikštis negalėjęs su jais susitarti, kad jie drauge su juo eitų prieš kryžiuočius: nec unquam... poterit concordavi (= Lietuvos kunigaikštis), ut simul in bello procederent contra fratres[27]). Nors šiuo atveju Žemaičiai būtų veikę ir Ragainės komtūro suagituoti, kaip rašo Dusburgas, bet vis dėlto šis faktas rodo, jog jie ne visiškai perėjo nuo Lietuvos kunigaikščio[28]). Kaip iš šios Dusburgo žinios išeina, Lietuvos kuni-

---

[24]) Scr. I. 163: Procederat versus Lethowiam dicti regis terram vastaturus.

[25]) Scr. I. 163.

[26]) Nobiles, per quos Samethia tunc regebatur. Scr. I. 159.

[27]) T. p.

[28]) Chodynickis, T. p. 565, linkęs manyti, kad čia Dusburgo minimas Lietuvos kunigaikštis buvęs Butegeidis arba Liutaveras — jo nuomone, abu šie vardai yra vieno asmens, — kuris valdęs Žemaičiuose. Tokios išvados šaltinis

gaikštis turėjo tartis su jais dėl bendros akcijos prieš kryžiuočius. O tai jau rodo jų tam tikrą savarankumą Lietuvos kunigaikščio atžvilgiu. Jie, vadinasi, nesudarė jo valdomos teritorijos esmingos dalies, o buvo savaimingas vienetas. Ši ir Gedimino dinastijos kilimui svarbi tezė turi būti plačiau pagrįsta. Tai juo labiau reikalinga, kad literatūroj jai ligšiol nebuvo kreipiama reikiamo dėmesio.

§ 3. Žemaičių savarankumas

Lenkų istorikas J. Jakubovskis iš didžiojo Lietuvos kunigaikščio Aleksandro 1492 m. patvirtintos Žemaičiams privilegijos[29]) restauravo Kazimiero jiems duotą privilegiją 144½ metais (jis datuoja klaidingai 1440 m.), nurodydamas, jog ši pastaroji rėmėsi dar Vytauto Žemaičiams suteiktu panašiu aktu, tur būti 1413 m.[30]). Iš šių bent kelių kunigaikščių iš eilės patvirtintų privilegijų aiškėja, kad Žemaičiai bent nuo XV amžiaus naudojosi ypatingomis teisėmis ir nebuvo Lietuvos Kunigaikštijos esminga dalis; tai buvo, moderniška terminą vartojant, autonominis tos Kunigaikštijos vienetas. Prieš 15 amž. mes neturim jokių aktų, kurie liudytų apie savaimingas Žemaičių teises. Dėl to ir kyla klausimas, ar šis kraštas anksčiau tokias teises yra turėjęs, kurias 15 amž. dokumentai užfiksavo, ar jis buvo visiškai susiliejęs su Lietuva kaipo jos nedaloma dalis. M. Liubavskis atstovauja pirmai nuomenei, tvirtindamas, kad Žemaičiai buvo nuo senų laikų savarankus politiškas vienetas[31]). Jam pasipriešino O. Haleckis, ėmėsis įrodinėti priešingą tezę, būtent, jog Žemaičiai iki XV amž. neturėjo jokių savaimingų teisių ir buvo integralinė Lietuvos dalis[32]). Taip tvirtino

---

daryti neleidžia. Juk čia aiškiai sakoma, kad Žemaičiai savų didikų buvo valdomi, kurie net prieš Lietuvos kunigaikštį buvo sukilę. Šaltinis išskiria Žemaičius iš kunigaikščio valdomos teritorijos, kuri turėjo todėl būti kur Aukštaičiuose.

[29]) T. Działyński, Zbiór praw Litewskich, Poznań, 1841, p. 67—72. Lenkišką tekstą tos pačios privilegijos patiekia Jablonskis, „Praeitis", II, 423 sq.

[30]) Jakubovski, Ziemskie privilegi Vel. Kniaž. Lit. Žurnal Min. Nar. Prosv. 6, 196, 256 sq.

[31]) M. Liubavskij, Oblastnoje delenije i mestnoje upravlenije lit.-rusk. gosud. Moskva, 1892. p. 35.

[32]) O. Halecki, Litwa, Žmudz i Rus. Rozpravy Ak. Um. 59. 1916. p. 237. Jis, kaip ir Jakubovskis, pripažįsta, kad pirmiausia Vytautas apie 1413 metus bus išleidęs Žemaičiams privilegiją. Tik, jo nuomone, ji nebuvusi taikoma Žemaičiams kaip teritorijai, o paskiriems gyventojams. Pirma teritorinė Žemaičių privilegija buvusi Kazimiero 1442 metų.

Haleckis pirmiausia todėl, kad iki 15 amž. nėra jokių dokumentų, tvirtinančių savas Žemaičių teises[33]). Tai nėra įtikinantis argumentas. Juk iki 14 amž. pabaigos (geriau pasakius, iki Krėvės unijos) neturim jokiam Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kraštui rašytų privilegijų. Bet iš to klaidinga būtų spręsti, kad jokie kraštai nesinaudojo iki to laiko savo ypatingomis teisėmis. Niekas neginčys, jog kai kurie Rusijos kraštai, kaip Kievas, Polockas, buvo savarankūs politiški vienetai Lietuvos D. Kunigaikštijoj, nors jų pirmos privilegijos kilusios jau po Lietuvos krikšto. Aplamai, anų laikų privilegijos ne tiek kurdavo naujas teisės formas, kiek senas tvirtindavo. Jos fiksuodavo daugiausia „senovę". Jeigu jau Vytautas patvirtino Žemaičiams kokias teises, tai tas leidžia manyti, kad jie ir anksčiau nebuvo visai sutapę su Lietuvos D. Kunigaikštija. Tolimesni išvedžiojimai turės patvirtinti šią supoziciją.

Haleckis mano, kad Žemaičių savarankumo tendencija išsidirbo pirmiausia 14 amž. pabaigoj dinastinių kovų Lietuvoj metu, kada jie bent kelis kartus buvo atiduodami ordinui ir net jo vėliau kelerius metus valdomi. Iš tikrųjų tuo metu Žemaičiai varė savo politiką, nepareinamai kartais nuo Lietuvos. Pav., po pirmo Vytauto pabėgimo pas ordiną 1383 metais Žemaičiai rėmė šį kunigaikštį ir jo vedami drauge su ordinu kariavo prieš Lietuvos D. Kunigaikštį Jogailą[34]). Pasisekus karo žygiui: paėmus Trakus, Žemaičiai dar labiau suartėjo su ordinu. Jie sutarė su juo sąjungą, duodami įkaitus[35]). Šis

---

[33]) Savo tvirtinimą remia šis mokslininkas dar dviem argumentais: 1) Vytauto laiškas imperatoriui Zigmantui 1420 m. Cod. ep. Vit. nr. 861, kur Vytautas pažymi Žemaičius kaip savo patrimoniją; 2) Krėvės unijos raštas 1385 m. Cod. ep. saec. XV. nr. 3, kur Jogaila tituluojasi tik Lietuvos ir Rusijos kunigaikščiu (be Žemaičių). Dėl pirmo argumento tenka pasakyti, kad Vytauto žodžiais čia negalima pasikliauti. Ir štai dėl ko. Vytauto laiško tikslas atremti imperatoriaus sprendimą, kuriuo Žemaičiai turi priklausyti ordinui. Jis ir remia savo pretenzijas į Žemaičius anais laikais įprasta patrimonialine teise. Tuo pat būdu pamatavo jis savo teises ir į Sūduvius (T. p.): kai Vytautas 1413 m. ginčijosi su ordinu dėl Veliuonos, jis ir pareiškė, kad ši sritis esanti jo patrimonija, Lites ac res gestae inter Polonos ordinemque cruciferorum, 2, 1832. II. 137. Tuo pat metu Vytautas buvo išsireiškęs, jog ir Prūsija buvusi jo tėvų žemę (eldern land). Cod. ep. Vit. nr. 529. — Jogailos tituliavimasis Krėvės unijos akte neturi reikšmės kalbamam klausimui, nes jis galėjo reikšti dvi Lietuvos D. Kunigaikštijos tautas — lietuvius ir rusus.

[34]) Vig. Scr. II. 622.

[35]) Pos. Scr. III, 127... des vorbandin sich... die Samaythen mit dem ordin und gobin ene gysel.

Žemaičių bendravimas su ordinu tol tęsėsi, kol Vytautas reikalavo jo pagalbos kovai su Jogaila. Lig tik Vytautas, susitaikęs su šiuo Lietuvos valdovu, nukreipė ginklą prieš ordiną, — atsimetė ir Žemaičiai nuo jo.

Ta pati Žemaičių politika pasikartojo ir 1390 metais, po antro Vytauto pabėgimo pas kryžiuočius. Vytauto, matyti, suagituoti, atvyko tų metų gegužės 26 d. į Karaliaučių 28 Žemaičių didikai iš 7 to krašto valsčių ir sudarė — Vytautui dalyvaujant — su ordinu prekybos ir taikos sutartį[36]). Žemaičiai pasižadėjo savo krašto visuomenės vardu[37]) remti ordiną ir Vytautą kovoj su priešais. Ordinas sutiko leisti Žemaičiams lankytis prekybos reikalais į pakraštines — Klaipėdos, Ragainės ir Jurbarko — pilis. Tokiais pat reikalais leido ir Žemaičiai ordino žmonėms lankytis į savo kraštą. Tarpusaviems ginčams spręsti nutarta sudaryti bendras teismas iš 4 ordino seniūnų su jų maršalka ir iš Žemaičių seniūnų su Vytautu priešaky.

Ši sutartis buvo nukreipta prieš Lietuvos tuolaikinį faktinį valdovą Skirgailą ir prieš Lietuvą aplamai, kaip ordino metraštininkas Posilge liudija[38]). Žemaičiai bent šiuo atveju pasirodė esanti savaranki visuomenė[39]), nepareinanti nuo Lietuvos. Kadangi didikai laisvai atstovauja šiam kraštui[40]), tai jų valdžia čia, matyti, buvo gana žymi. Gal būt dar iš priešistorinių laikų jie bus išlaikę savo valdžią, kurios nepajėgė nuslopinti Lietuvos didieji kunigaikščiai — Žemaičių suverenai.

---

[36]) Cod. ep. Vit. nr. 67, 68.

[37]) Žemaičiai savo išduotam akte sako: wir noch geschrebene von des gemeinen landes wegen czu Samayten.

[38]) Scr. III. 164: item in den pfingest heyligen Tagen quomen viel Samayten ken Konigsberg und machtin de mit dem meister und Wytowt eine vorbindunge weder Skirgal und die lant czu Littowin.

[39]) Negali ginčyti, kad Žemaičiai ne be Vytauto įtakos tarėsi su ordinu. Bet Vytautas šioj sutarty figuruoja daugiau kaip tarpininkas tarp jų ir ordino. Kad Žemaičiai jį savo teisėju renka ir prašo jų vardu sutartį antspauduoti, — dar neįrodo, jog jį savo viršininku laikė (nors jis kartą jų ir „mūsų kunigaikštis“ pavadintas). Šis artimas bendravimas Žemaičių su Vytautu gali būti išaiškintas jų simpatija Vytauto, kaip Kęstučio sūnaus, asmeniui. Teisingai todėl sako Krumbholtzas, T. p. 102, past., kad Žemaičiai šia sutartimi buvo pripažinti nepriklausomi.

[40]) Visai iš piršto išlaužtas Kolankowskio tvirtinimas, Dzieji Litwy 51, kad Žemaičiai priversti pasirašė šią sutartį, kur jie neva pasidavę Vytautui. Jo nuomone, ši sutartis — tai Žemaičių kapituliacijos aktas. Tai visai klaidinga nuomonė. Juk ši sutartis yra aiškiai bileteralinio pobūdžio. O tokios sutarties su nugalėtais Žemaičiais ordinas nebūtų daręs.

Kai kas, gal, abejotų, ar ši sutartis įrodanti by kokį Žemaičių skirtingumą nuo Lietuvos. Juk tūlas galėtų manyti, kad šia sutartimi ne nuolatinė Žemaičių būklė pareiškiama, bet tik tam tikros aplinkybės — Vytauto agitacijos[41]) sudaryta laikinė situacija. Taigi į Žemaičių žygį galima būtų žiūrėti kaip į revoliucinį aktą, nukreiptą prieš Lietuvą ir jos valdovą. Bet ne vien tik šiuo aktu ir ne vien tik Vytauto agituojami veikė Žemaičiai savarankiškai. Štai ir Kęstučio metu pasireiškė Žemaičiai kaip savarankiška politička jėga, kurią šis kunigaikštis stengėsi į savo pusę patraukti. Ruošdamasis pašalinti Jogailą iš didžiojo Lietuvos kunigaikščio sosto, tarėsi jis su Žemaičiais[42]). Iš šaltinių negalima sužinoti, ar Žemaičiai jam padėjo Vilnių iš Jogailos 1381 m. atimti, kaip prileidžia Krumbholtzas[43]). Tikrai žinome, kad Kęstutis antrą kartą (1382 m.) jau Žemaičių padedamas ruošėsi atimti iš Jogailos Vilnių ir Trakus. Prieš darydamas šį žygį jis nuvyko į Žemaičius, į jų centrą Medininkus. Čia sušaukė jis Žemaičių susirinkimą ir prašė jų pagelbos. Vigando pranešimu, Žemaičiai pradžioj nenorėję jo sekti pareikšdami, kad jie Jogailai norį ištikimi pasilikti, jeigu jis tik neišsižadės stabmeldybės. Pagaliau jie vis dėlto sutikę remti Kęstutį[44]). Prie Kęstučio būrių, traukusių prieš Jogailą, prisišlijo ir 9000 Žemaičių, kap rašo Vigandas. Tur būt, ne kas kitas, kaip Kęstučio ištikimybė seniems Žemaičių dievams, paskatino juos stoti šio kunigaikščio pusėn.

Šis epizodas rodo, kad Žemaičiai santykiavo su Lietuvos kunigaikščiais, kaip savaranki politička bendruomenė ir laisvai dėjosi su

---

[41]) Apie Vytauto tarpininkavimą tam žemaičių susitarimui su ordinu žiūr.: Krumbholtz, T. p. 101. Heinl, Fürst Witold von Litauen, Berlin 1925, 68 sq.

[42]) Vig. Scr. II. 608. Krumbholtz, T. p. 87.

[43]) T. p. 87.

[44]) Tikrai nežinome, dėl ko jie sutiko remti Kęstutį. Vigandas, Scr. II. 619, vienintelis šiuo atveju šaltinis, šiaip pasakoja: Kynstut... transiit in Samaytam, convocans de Medniki vulgariter et Samaitas, prudenter, querens consilia ar eis quia doleret de dampnis sibi illatis. Qui responderunt cum dystinctione dicentes. Jagel confitemur dominum nostrum, et ab eo non discedimus sub tali condicione, si Jagel voluerit manere in ritu paganorum... si vero velit christianus fieri, non obodiemus ei. Et mittunt legatos querentes: si velit omnibus velint ei obedire, sin vero christianus fieri, velint Kynstut in regem suum sublimare. Et Samayte simul transeunt cum Kynstut in numero 9000 virorum proponentes Traken vincere, nec poterant. — Iš Vigando nesužinom, kokį atsakymą davė Jogaila Žemaičių pasiuntiniams (nes toj metraščio vertimo vietoj, matyti, yra spraga). Tur būti Jogaila nepasižadėjo būti ištikimas stabmeldybei kas ir pastūmėjo juos Kęstučio pusėn.

vienu iš jų prieš kitą. Jų savaimingumas čia išeina aikštėn. Tai buvo ypatingas politiškas vienetas Lietuvos D. Kunigaikštijoj, mažai priklausęs to krašto kunigaikščių.

Be metraščių apie Žemaičių savarankumą liudija ir kai kurie aktai (Urkunden). Jie yra tikslesni liudininkai už pirmuosius, nes vaizduoja gyvenimą, paprastai, betarpiškai, taigi tikriau nei metraščiai. Toks mūsų kalbamam dalykui svarbus aktas yra Jogailos paliaubų sutartis su Livonijos ordinu 1380 m. vas. 27 d.[45]), nukreipta prieš Kęstutį ir jo priklausomą kraštą — Žemaičius. Pažymėtina, kad Žemaičiai šioj sutarty nepriskirti prie Kęstučio savasties, bet skyrium minimi: ab istis vero pace et treugis rex Keystuten, sui ac **terrae suae, ac illi de Samoythen** omnino esse debeant exclusi, ita quod nullas pacem et treugas inter predictos regem Keystuten et **illos de Samoythen** volumus obtinere[46]). Iš šios citatos matom, kad Žemaičiai nors ir nepriskirti prie Kęstučio nuosavios žemės, bet traktuojami visai taip, kaip ir Kęstučio teritorija. Iš to galima spręsti, kad jie parėjo kiek nuo Kęstučio. Sutarties tekstas leidžia tvirtinti, jog Žemaičiai taip priklausė Kęstučio, kaip Polockas — Jogailos. Tuo įsitikinti pacituosim tą akto vietą, kur apibrėžiama Jogailos teritorija ir paskui sugretinsim šią citatą su aukščiau patiekta. Štai kaip kalba sutarties autoriai apie Jogailos valdomus kraštus: ... pacem et treugas ordinari fecimus (rašo Livonijos magisteris) inter nos... et magnum regem Lettoviae Jagellonem et **suam terram et illos de Ploczek**[47]). Matom, kad Polockas išskiriamas iš Jogailos žemės, jis nėra jo „terra sua“, nors ir priklauso jo aukščiausios valdžios. Be abejo, neatsitiktinai Polockas šioj sutarty Jogailos žemių tarpe skyrium minimas. Jis, mat, buvo savaimingas Lietuvos D. Kunigaikštijos vienetas. Nuo seniausių laikų jis naudojasi ypatingomis teisėmis, turėjo savo kunigaikštį, pareinantį nuo Lietuvos didžiojo kunigaikščio[48]). Tuo būdu, tiesiogiai Polockas Lietuvos didžiojo kunigaikščio nepriklausė; dėl to sutarties autoriai ir išskyrė jį iš likusių Jogailos žemių. Kadangi Žemaičių, Kęstučio ir jo žemių santykiai visiškai analogiškai formuluo-

---

[45]) LUB III. nr. 1152.

[46]) T. p. 362. plg. A. P r o c h a s k a, Wladyslaw Jagiello, Kraków 1908, I. 36.

[47]) T. p. 361.

[48]) Prieš pat tos sutarties pasirašymą Polocką buvo atėmęs Jogaila iš savo vyresnio brolio Andriaus, K o n e c z n y, Jagiello i Witold, Lwów 1893, I. psl. 30 ir ryžosi atiduoti kitam broliui — Skirgailai. Bet polockiečiai nepriėmė šio stabmeldžio kunigaikščio. O Andriui Polocką buvo atidavęs dar tėvas (Algirdas). LUB. III. nr. 1226, 1227. B o n n e l, Chronographie 164. Scr. III. 591. past. 1218.

jami, tai galima tvirtinti, jog Žemaičiai taip parėjo nuo Kęstučio, kaip Polockas nuo Jogailos; t. y. jie turėjo savo ypatingas teises[49]).

Be šios sutarties apie Žemaičių savaimingumą liudija dar kitas 1387 metų aktas, kuris apibrėžia Trakų kunigaikštijos sieną. Šį aktą mes ir panagrinėsim.

Pirmą kartą minimi šaltiniuose Trakai kaip atskiro kunigaikščio sritis apie 1340 metus. Trumpiausios (I) Lietuvos metraščių redakcijos žiniomis Kęstutis gavo iš savo tėvo Gedimino Trakus[50]). Jam priklausė, matyti, kiek ir Žemaičiai, kuriuos jis gynė nuo ordino ir kurių viršininkų jis buvo traktuojamas[51]). Nors Žemaičiai ir parėjo nuo to paties valdovo, kuris valdė Trakų kunigaikštiją, — jie vis dėlto nebuvo tos kunigaikštijos sudėtinė dalis. Tai įrodo kalbamos kunigaikštijos sienų apibrėžimas 1387 m. bal. 28 d. aktu[52]), kuriuo Jogaila patvirtino ją savo broliui Skirgailai. O Skirgaila ją valdė jau nuo Kęstučio mirties (1382 m.)[53]). Iš šio akto sužinom, kad Trakų kunigaikštijos vakarų sieną sudarė Sūduvių dykuma ir Nevėžis. Nevėžis tuo būdu skyrė Žemaičius nuo Trakų kunigaikštijos, t. y. nuo Lietuvos. Šios upės siena tuo itin reikšminga, kad ji yra kaip tik senoviška, pirmykščia siena tarp Žemaičių ir Lietuvos[54]).

Tad Trakų kunigaikštija siekė iki Nevėžio, neapimdama Žemaičių. Šis mažas kraštas, tarp dviejų vokiečių ordino teritorijų įspraustas, nebuvo visai inkorporuotas į likusią Lietuvą. Šis faktas būtų nesuprantamas, jei Žemaičiai būtų buvę esminga, sudėtinė Lietuvos dalis. Nebūtų buvę tada jokio pagrindo išskirti juos iš Trakų kunigaikštijos ar iš Lietuvos aplamai. Priešingai, elementarinė politinė nuovoka būtų diktavusi laikyti šį kraštą, kurį taip tykojo priešai, glaudžiai sujungtą su Lietuvos D. Kunigaikštija. Jeigu Žemaičiai nebuvo įtraukti į Trakų kunigaikštiją, tai reikia manyti, kad tas kraštas iki to

---

49) Plg. Krumbholtz. T. p. 84.

50) Turėta, be abejo, galvoj Trakų teritorija. P. S. R. L. (1907) XVII. 72, 142, 153, 192, 205, 220.

51) Iš Jogailos sutarties su Livonijos ordinu 1380 m. vas. 27 d. išeina, kad Žemaičiai buvo laikomi Kęstučio teritorija.

52) Aktas paskelbtas: Cod. ep. saec. XV. nr. 9 ir Jakubovski, Opis księstwa Trockiego, Priedėlis. Przegląd hist. 5 (1907).

53) Koneczny, Jagiello i Witold. psl. 14.

54) St. Zajączkowski, Studya nad dziejami Žmudzi wieku XIII. Lwów 125. sq. 27. A. Salys, Die Žemaitischen Mundarten, Kaunas 1930. 87 sq. Kiek skirtingą nuomonę yra pareiškęs Lowmiański, Studya II. 71. Bet jo argumentai nėra įtikinami.

laiko buvo savaimingas Lietuvos vienetas, ir Lietuvos valdovai, gerbdami „senovę", nelietė jo savo statuto.

Kai kurių autorių išvedžiojimai, tiesa, duotų progos nurodyti kitam motyvui, dėl ko Žemaičiai liko neįtraukti į Trakų kunigaikštiją. Pav., Jakubovskis linkęs manyti, kad Žemaičiai Trakų kunigaikštijos sienų apibrėžimo metu (1387 m.) priklausę ordinui; vadinasi, buvę nuo Lietuvos atskirti[55]). Pažiūrėkim, ar šaltiniai patvirtins tą nuomonę. Jogaila, pašalinęs Kęstutį (1382 m.), buvo užrašęs dalį Žemaičių — iki Dubysos — ordinui[56]). Tik šis užrašas liko neištesėtas. Jau sausio 6 d. 1383 m. rašytam ordinui laiške pareiškė Jogaila, jog jis liautųsi viliojęs Žemaičius, nes visi Žemaičiai jam ir jo broliui Skirgailai tėra pasidavę[57]). Be reikalo protestavo vėliau didysis magisteris prieš šį Jogailos pareiškimą[58]): Žemaičių jis gauti vis tiek negalėjo. 1384 m. buvo užrašęs Vytautas visus Žemaičius ordinui[59]). Bet vėlesni politiški įvykiai tą užrašą ir niekais pavertė. Ordino žygis į Žemaičius 1389 m. aiškiausiai rodo, kad tas kraštas jam tuo metu nepriklausė[60]). Pirmiausia, 1400 m. užgrobė ordinas, Vytauto padedamas, Žemaičius, kaip liudija Posilge: item in desen cziten begaben sich alle dy Land czu Samayten dem Orden gemeinlich... die sich vor noch nicht hattin begeben dem Orden[61]).

Iš šių išvedžiojimų aiškėja, kad Žemaičių 1387 m. ordinas nevaldė. Bet jie vis dėlto liko neįtraukti į Trakų kunigaikštiją, o palikti

---

[55]) J a k u b o v s k i, Opis Ks. Tr. T. p. 35 sako, kad vakarinė Trakų kunigaikštijos siena buvusi vokiečių siena: otož — niemecka granica była to cała zachodnia granico księstwa Trockiego. Jakubovskiu, tur būti sekdama, tvirtina M. K r a s a u s k a i t ė, Die litauischen Adelsprivilegien bis zum Ende d. 15. Jhs. Leipzig 1927. 12, jog Žemaičiai nuo 1382 m. buvę ordino valdžioj.

[56]) LUB. III. nr. 1186.

[57]) Cod. dipl. Pr. IV nr. 14: noveritis eciam vestra gratia de Zemaytis, quod vocare intenditis, ... rogamus vestram amicitiam, ut nullomodo eos ad vos invitetis ideo quia omnes Zemayti subdiderunt se nobis...

[58]) LUB. III. nr. 1389.

[59]) Cod. ep. Vit. nr. 13.

[60]) Vig. Scr. II. 636 sq., 652. Pos. Scr. III. 157. — Tik išilgai Nemuno, rodos, pavyko ordinui kai kuriose vietose įsistiprinti. Tai rodo ordino pastatyta Rittersverderic pilis prie Kauno, kurią jis buvo perleidęs Vytautui. Pos. Scr. III. 173 sq. Plg. P r o c h a s k a, Dzieji Witolda. Wilno 114. 46.

[61]) H a l e c k i s, Litwa Žmudz i Rus, T. p. 239 mano, jog vėlyvesnioji Trakų vaivadija, kaip ši kunigaikštija Horodlės unijoj (1413 m.) pavadinta buvo, apėmė taip pat ir Žemaičius. Tik vėliau, sako jis, Kazimiero metu, išskirtas tas kraštas iš Trakų vaivadijos ir įkurta Žemaičių seniūnija. Bet jis nepatiekia jokių tam tvirtinimui argumentų.

kaip atskiras politiškas vienetas. Šis faktas verčia manyti, kad Žemaičiai tada nebuvo traktuojami esminga Lietuvos dalimi. Dėl to ir nesiimta jų glaudžiau sujungti su Lietuva[62]).

O ir Lietuvos krikštas 1387 m. liudija apie Žemaičių savarankumą. Kaip žinom, tada buvo krikštijami tik Aukštaičiai, be Žemaičių; nors Jogaila Krėvės unijos akte buvo pasižadėjęs visus stabmeldžius krikštyti[63]). Po Aukštaičių krikšto įkurta Vilniaus vyskupija, kurios vasaros - vakarų sieną sudarė Nevėžis, t. y. ta pati upė, kuri skyrė Žemaičius nuo Lietuvos. Būtų nesuprantama, dėl ko Žemaičiai nebuvo krikštijami drauge su Aukštaičiais ir neįtraukti į naujai sudarytą Lietuvos vyskupiją, jeigu jie būtų buvę esminga Lietuvos dalis. Nebūtų buvę tada mažiausio pagrindo palikti Žemaičius už Lietuvos (Vilniaus) vyskupijos sienos ir laikyti juos net 3 dešimtmečius stabmeldžiais, kol Vytautas ir Jogaila 1413 m. juos sukrikščionino[63]). Tuo metu buvo įkurta ir atskira Žemaičių vyskupija. Tad Lietuvos bažnytinis padalijimas atitiko kiek ir politišką.

Išnagrinėję Žemaičių santykius su Lietuva antroj XIV amž. pusėj, pereisim dabar į ankstyvesniuosius laikus ir ieškosim čia jų savarankumo žymių. Tuo atžvilgiu reikšmingas tėra Gedimino sutarties aktas su Livonijos krašto atstovais 1323 m. Šiame akte minimos 3 kunigaikščio žemės: Aukštaičiai, Žemaičiai ir Pskovas[64]). Aukštaičiai — tai tikroji Lietuva, kuri jau Vytauto metu taip buvo vadinama[65]). Žemaičiai ir Pskovas paminėtos kaip atskiros Gedimino valstybės sritys.

To laiko šaltiniuose mes užtinkam dar kitą žinią apie santykius Žemaičių su Gediminu. Rygos pasiuntiniai, lankęsi Gedimino krikšto reikalu Vilniuj 1324 m., savo pranešime sako, kad Žemaičių vyresnieji, ordino papirkti, o taip pat ir rusai grasė Gediminui sukilti ir jo

---

[62]) Cod. ep. saec. XV. nr. 3.

[63]) J. Fijalek, Kościół Rzymsko-Katolicky na Litwie. Rinkiny „Polska i Litwa w dziejowym stosunku", Wilno 1914. V. Abraham, Polska ir chrzest Litwy. T. p. V. Holtzman, Die Gründung des Bistums Samayten, Zeitschrift f. Geschichte d. Oberrheins. N. F. 32 (1917).

[64]) LUB. II. nr. 693. p. 151: istae sunt terrae, cum quibus pacem inivimus supradictum: primo enim nostra ex parte sustentense (Aukštaičiai), Samayten, Pleskowe. Plg. T. p. II. nr. 694.

[65]) Dusb. Scr. I. 159.

šeimą išnaikinti, jeigu jis krikštytųs[66]). Nesiimant spręsti, kiek ta žinia teisinga, tenka pažymėti vienas įdomus faktas, būtent, kad Žemaičiai rygiečių gretinami su rusais. Matyti, kaip vieni, taip ir kiti atrodė ijems ypatingi visuomeniški vienetai, prišlieti prie Lietuvos (Aukštaičių).

Žemaičiai kaip savaranki politiška jėga pasireiškė jau ir 13 amž., Mindaugo metu. Šio kunigaikšščio apleisti kovojo jie su ordinu, sutarė su juo dviejų metų paliaubas[67]) ir net bandė patį kunigaikštį savo pusėn patraukti[68]). Tai jiems ir pavyksta. Mindaugas susideda su jais ir drauge kariauja su Livonijos ordinu.

Kaip matom, Žemaičių kraštas nuo pat Lietuvos valstybės įsikūrimo išlaikė savo ypatingą statutą ir nesusilieja visiškai su likusia Lietuva. Tai buvo politinis vienetas Lietuvos D. Kunigaikštijoj, jos, taip sakant, aneksas. Nebūdami visiškai sutapę su Lietuvos valstybe, vargiai Žemaičiai galėjo būti tos valstybės valdžios užuomazgos kraštu. Ne Žemaičiuose, bet Aukštaičiuose prasidėjo Lietuvos valstybė[69]); Aukštaičiuose ir pirmykščių Lietuvos kunigaikščių giminių sodybų ieškoti tereikia. Čia radosi pirmas žinomas Lietuvos kunigaikštis Mindaugas[70]) ir jo žymiausias įpėdinis Traidenis[71]). Greičiau ir Gedimino dinastija šiame krašte yra prasidėjusi.

§ 4. Žemaitiška Gedimino dinastijos kilimo legenda

Tik ką padaryta išvada priešinga jau minėtai senai tradicijai, pagal kurią Gedimino dinastija kilusi iš Žemaičių. Ši tradicija, kaip aukščiau pastebėta, ligšiol dominuoja istorijos moksle ir istorikai pagal ją kildina Gedimino dinastiją iš Žemaičių. Nebuvo bandoma jos kritiškai nagrinėti ir tirti, kiek ji yra patikima. Pabandysim tad šioj

---

[66]) LUB. VI. nr. 3073 p. 482.

[67]) Eil. mtr. eil. 4545 sq. Šia proga sužinom, kad Žemaičiai tada (1257 m.) buvo valdomi daugelio kunigaikščių (kunigen), kuriems sugrįžę iš Rygos po paliaubų pasiuntiniai padarė pranešimą. eil. 4622 sq.

[68]) Eil. 6783 sq.

[69]) Plg. Fr. P a p é e, Początki Litwy, Kwart. Hist. 41 (1927) 465 sq.; ypač 470.

[70]) Z a j ą c z k o w s k i, Studya nad dziejami Żmudzi wieku XIII, 75 sq. P a s z k i e w i c z, Jagiellonowie a Moskwa, 85 sq.

[71]) Eil. 834 sq., 6339 sq, 6350 sq. P a s z k i e w i c z, T. p. 119.

vietoj ją kiek pagvildenti, stengdamiesi ypač išsiaiškinti, ar ji, kaip vėlesnio šaltinio žinia, gali bent kiek turėti istoriškos tiesos.

Pasaka apie Gedimino dinastijos kilimą iš Ariogalos (t. y. iš Žemaičių) užfiksuota antroj ir trečioj Lietuvos metraščių redakcijose[72]) drauge su pasaka apie romėnišką lietuvių valdovų kilimą. Čia kalbama, kad į Lietuvą atsikėlusios, Palemono vedamos, 4 romėniškos giminės: Centaurų, Stulpų, Ursinų (kai kuriuose variantuose — Rusinų) ir Rožių. Atėjūnai įsikūrę įvairiose Žemaičių vietose ir ėmę tą kraštą valdyti[73]). Pradžioj valdę Palemono giminės nariai. Iš Žemaičių jie ėmęsi plėstis į Lietuvą, ir vienas Palemonietis (Kunas) įsikūręs Kernavės miestą ir paskyręs jį savo sūnui Kerniusui valdyti[74]). „Ir nuo to laiko ėmė vadintis Lietuvos valstybė ir didėti nuo Žemaičių" — sako metraštininkas[75]). Šiais žodžiais aiškiai išreikšta metraštininko tendencija: kildinti Lietuvos valdovus iš Žemaičių. Kernius buvęs paskutinis Palemonaitis Kernavėj. Po jo ėmęs valdyti jau Centaurų giminės narys, vedęs vienintėlę jo dukterį. Be Kernavės Palemono giminės nariai įsiviešpatavę dar ir Naugarduke. Paskutinis Palemonaitis Naugarduke buvęs Ringaudas. Jam mirus ir šiam mieste įsiviešpatavę Centaurai. Tad Kernavė ir Naugardukas arba, metraštininko supratimu, visa Lietuva teko Centaurams[76]). Paskutinis Centauras, rezidavęs Kernavėj, buvęs Traidenis. Po šio Kunigaikščio mirties išrinkę bajorai jo sūnaus Lavršo (Lauro) arba Romano — jau tapusio vienuoliu ir atsisakiusio nuo sosto — patarimu didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu Vytenį, Traidenio maršalą. Išrinktasis kunigaikštis priklausęs Stulpų giminei. Sąryšy su Vytenio išrinkimu pasakojama, kaip jis į Traidenio dvarą pateko. Pasakos tikslas, aišku, yra ne koks kitas kaip sužiesti naują giminę su sena, iki šiol valdžiusia. Kažin, ar nebuvo tik minėtas kryžiuočių pamfletas apie Gediminą, kur jis karaliaus arklininku (Pferdmarschalck) pavadintas, metraštininkui motyvas vaizduoti Vytenį Traidenio maršalu.

Apie Vytenio kilimą iš Ariogalos maždaug šiaip pasakojama: važiuodamas Traidenis kartą per Ariogalą, pamatęs čia žaidžiantį gražų vaiką — Vytenį. Vaikas patikęs jam ir jis pasiėmęs jį į savo dvarą.

---

72) Chodynicki, Geneza, T. p. 561.

73) P.S.R.L. (1907) XVII. 241.

74) P.S.R.L. XVII. 230, 242.

75) P.S.R.L. XVII. 230: ... i o togo času panstvo litovskoe načalosia zvati innožiti u Žomoiti.

76) P.S.R.L. XVII. 235, 251, 304.

Čia buvęs Vytenis pradžioj kamarininku, vėliau pakeltas maršalu. Po Traidenio mirties išrinktas didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu. „Čia — šiais žodžiais baigiamas pasakojimas — baigėsi Centaurų giminė ir prasidėjo Vytenio, t. y. Lietuvos kunigaikščių šeimos, kilusios iš Stulpų giminės[77]). Ypatingos svarbos yra šis pasakos galas, kur aiškiai pasakoma, kad Vytenis buvo pirmas kunigaikštis naujos Stulpų giminės, ėmusios valdyti po Centaurų. Iš to matyti, kad Vytenio kilimo istorija glaudžiai susieta su visa romėniška lietuvių kunigaikščių kilimo pasaka. Ji yra, taip sakant, tos pasakos išdava. Suprantama tad, dėl ko pasaka Vytenio, to „pirmo Stulpininko" kilimą veda iš Žemaičių. Mat, visos keturios romėniškos giminės su Palemonu įsikūrusios Žemaičiuose; vadinasi, ir Stulpų giminė turėjusi gyventi Žemaičiuose, kol ji dar nevaldė Lietuvos. Dėl to metraštininkas ir atvaizdavo tos giminės narį Vytenį kilus iš Žemaičių.

Iš to, kas pasakyta, manau, paaiškėjo, kokia yra žemaitiškos Gedimino dinastijos kilimo tradicijos genezė[78]). Kadangi ji yra esminga romėniško lietuvių valdovų kilimo pasakos dalis, tai yra taip pat ne istoriška, kaip ir ši pasaka[79]). Žemaitiškos Gedimino dinastijos kilimo tradicija nesuderinama, kaip matėm, su bendralaikių metraščių žiniomis ir nepateisinama Žemaičių ir Lietuvos santykiais. Ne Žemaičiuose, bet Aukštaičiuose prasidėjo Lietuvos valstybė. Čia reikia ir pirmykščios Gedimino dinastijos sodybos ieškoti.

II SKYRIUS

Vytenio sąjunga su Ryga

Pagrindinė Lietuvos istorijos problema pirmais dviem amžiais yra jos santykiai su vokiečių ordinu; geriau pasakius, nenuilstami jų tarpusavūs karai. Tai buvo paskutinės didelės rungtynės stabmeldiškojo pasaulio su krikščioniškuoju. Vokiečių ordinas, dėdamasis Vakarų krikščionybės avangardu, stengėsi inkorporuoti stabmeldžius lietuvius

---

[77]) P.S.R.L. XVII. 256, 309, 371, 437, 490.

[78]) Šitą tradicijos motyvą buvo jau užsiminęs ir Chodynickis, Geneza, T. p. 562, nedarydamas jokios išvados. — Mes čia stengiamės išaiškinti, kaip susidarė pasaka, kad Gedimino dinastija kilus iš Žemaičių. Dėl ko ji kildama iš tam tikros Žemaičių vietos, būtent Ariogalos — nežinia.

[79]) Plg. Jakubovski, Studya, T. p. 88. Brückner, Starożytna Litwa, Warszawa 1904, 64.

į krikščioniškąją bendruomenę, t. y. juos pavergti ir krikštyti. Lietuviai priešinosi visomis jėgomis šioms kryžiuočių užmačioms — iš čia ir kilo jų žūtbūtinė kova.

Siautėjant karams 13—14 amž. suvartose atsiranda lietuviams sąjungininkai net iš Vakarų krikščionių tarpo, pasiryžę iš vien su stabmeldžiais kariauti prieš ordiną. Šie sąjungininkai — tai Rygos miestas ir jo arkivyskupas. Lietuviai, susidėję dabar su rygiečiais, kariauja su ordinu jau ne savo kraštą gindami, kaip anksčiau, bet savo sąjungininkams pagalbą tiekdami. Per šią sąjungą Lietuva buvo įtraukta į vadinamą didžiąją Europos politiką; jos klausimas svarstomas Hanzos miestuose ir net popiežiaus kurijoj.

Vidaus įvykiai Livonijoj davė progos Lietuvos—Rygos sąjungai atsirasti. Ta proga — tai arkivyskupo ir rygiečių kivirčai su ordinu, tebesitęsią per visą 13 a. ir ypač paaštrėję to amžiaus pabaigoj. Nėra reikalo čia nagrinėti tų kivirčų iš esmės, kadangi tas dalykas literatūroj jau ganėtinai išaiškintas[80]). Pasitenkinsim tik kai kuriomis bendro pobūdžio pastabomis.

Krikščionišką Livonijos valstybę įkūrė, kaip žinoma, Rygos vyskupas, kuris ją pradžioj ir valdė. Tai buvo tipiška bažnytinė valstybė, kurios suverenas — aukščiausias krašto hierarchas. Nebuvo lemta šiai bažnytinei valstybei įleisti kiek gilesnių šaknų krašte, nes ji tuojau buvo nustelbta čia pat įsikūrusios organizacijos, būtent Livonijos ordino. Vos tik vyskupo brolio Teodoriko 1202 m. įkurtas Livonijos ordinas (fratres militiae Christi[81]) gavo kiek susikonsoliduoti, kaip tuojau ėmė stengtis atsipalaiduoti iš vyskupo valdžios. Jis, mat, sudarydamas kariškos pajėgos branduolį krašte, kur karas buvo dominuojantis faktorius, jautėsi perdaug galingas esąs, kad galėtų visai priklausyti vyskupo valdžios. Jis ėmė ir reikšti pretenzijų į pasaulinę valdžią. Ordino pretenzijos netrukus turėjo būti patenkintos ir 1210 m. padalyti lybių ir latvių, vadinasi vyskupo valstybės, kraštai

---

[80]) Pagrgindinis veikalas apie Livonijos vidaus santykius iki karo tarp ordino ir Rygos 13 amž. pabaigoj yra: G. Rathlef, Das Verhältnis des livl. Ordens zu den Landesbischöfen und zur Stadt Riga, Dorpat 1875. Be to: G. Bunge, Die Stadt Riga im XIII u. XIV Jhrh. Leipzig 1878. 23 sq. Th. Schiemann, Russland, Polen und Litauen bis zum 17. Jhrh. Berlin 1886/7. II. 63. L. Arbusow. Grundriss der Geschichte Liv- Est.- und Kurlands. Riga 1908. 46. J. Haller, Die Verschwörung von Segewald. Mitt. zur livl. Geschichte 20 (1907).

[81]) Henrici Chronicon Lyvoniae, ed. W. Arndt, Hannoverae 1874. VI. 6. (Toliau bus cituojama: H. d. L.).

tarp ordino ir vyskupo. ⅓ teritorijos gavo ordinas ir ⅔ liko vyskupui[82]). Paskirtose jam žemėse ordinas tapo savarankus valdovas ir pripažino tik bažnytinę vyskupo valdžią. Tuo būdu radosi Livonijoj 2 politiškos pajėgos: vyskupo ir ordino. Šalia šių dviejų ilgainiui išaugo dar trečia krašto pajėga, būtent, Rygos miestas. Šį miestą įkūrė trečias krašto vyskupas Albeltas[83]), kuris jį pradžioj ir valdė. Būdamas miesto suverenu[84]), vyskupas buvo suinteresuotas, kad miestas kiltų ir jo gyventojų skaičius didėtų. Todėl suteikė jis Rygai 1211 m. privilegiją[85]), kuria leido Gotlando salos teise naudotis. Ši teisė suponavo tam tikras politiškas laisves — savivaldybę. Bet ir gavęs laisvės miestas vis dėlto pripažino vyskupą, vėliau arkivyskupą, savo viršininku ir buvo jam ištikimas[86]). Vyskupas iš savo pusės rūpinosi miesto gerove. Jis teikė jam prekybos lengvatų, leido Gotlando teisę pasitaisyti ir net buvo padovanojęs po trečią dalį Žemgalių, Kuršių ir Oezelio salos[87]). Tad vyskupas ar arkivyskupas visą laiką geruoju gyveno su miestu, ir abu iš vien vėliau kovojo su ordinu, kaip su bendru priešu.

Bemaž per visą 13 amž. tebesitęsęs kivirčas Livonijoj virto to amžiaus pabaigoj (1297 m.) atviru karu[88]). Kilo jis pirma tarp ordino ir rygiečių, prie kurių netrukus prisidėjo ir arkivyskupas, savo miestą užstodamas[89]). Iš pat pradžių ordinas pasirodė galingesnis esąs už miestą. 1298 m. pradžioj jis užėmė arkivyskupo tvirtoves — Kokenhusen ir Treyden, kur ir patį arkivyskupą Joną III į nelaisvę paėmė. Po šių laimėjimų ordinas ėmė grasyti jau pačiam Rygos miestui. Netoli šio miesto jis pasistatė Neuermiulėno tvirtovę; kitą tvirtovę bandė statyti prie Dauguvos įtakos, norėdamas, be abejo, trukdyti miestui

---

[84]) Padalijimo aktas nėra išlikęs. Apie jį žinom iš popiežiaus Inocento III bulės, kur jis tą aktą patvirtino. LUB. I. nr. 16 ir 17.

[85]) H. d. L. V. 1.

[84]) E. Winkelmann, Mitt. zur Gesch. Liv- Est- und Kurlands XI. 327.

[87]) LUB. I. nr. 20.

[86]) LUB. VI. nr. 155, 213 Rathlef 120.

[87]) LUB. VI. nr. 2717, Rathlef 117,

[88]) Apie ordino ir miesto bei arkivyskupo karą žiūrėk dar: E. Strehlke, Scr. II. 54 past. 3.

[89]) Rygos skundas prieš ordiną LUB I. nr. 567, pasiųstas Liubeko miesto tarybai, yra svarbiausias šaltinis karo pradžiai; rašytas be datos. Iš jo turinio sprendžiama, kad jis bus parašytas antroj pusėj birželio ar pirmoj pusėj liepos 1927 m.

susisiekti su jūra[90]). Įsitvirtinęs Dauguvos įtakoj ordinas būtų galėjęs atkirsti Rygą nuo jūros ir jos prekyba su užjūriais, ypač Hanzos miestais, būtų turėjusi sunykti arba visai žlugti. Tad Rygai grėsė pražūties pavojus, nes Dauguvos prekyba buvo jos egzistencijos pagrindas.

Aišku, kad šiuo kritiškiausiu momentu rygiečiai galėjo jungtis su by kuo, kad tik kaip nors išsšigelbėtų. Nepabugo jie net krikščioniškojo pasaulio akivaizdoj susidėti su stabmeldžiais lietuviais ir kariauti su jais iš vien prieš dabar jau abiejų bendrą priešą — ordiną. Taip radosi politiška bei militariška lietuvių ir rygiečių sąjunga, trukusi net kelias dešimtis metų. Tiesa, klaidinga būtų manyti, kad ši sąjunga — tai pirmas lietuvių ir rygiečių bendravimas. Jau ir anksčiau lietuviai taikiai santykiavo su Ryga, varydami prekybą. Tad ir pritinka prieš dėstant militarišką lietuvių - rygiečių akciją panagrinėti Rygos prekybą su Lietuva ir jai priklausančiais rusų kraštais.

Rygos miestas nuo pat įsikūrimo buvo žymiausias prekybos tarpininkas tarp rytų Europos ir vakarų, ypač Hanzos miestų. Jame koncentravosi Hanzos miestų prekyba su Padauguvio kraštais ir miestais. Ryga tą prekybą kontroliavo ir normavo. Tai rodo jos sutartys su Padauguvio miestais, kaip Polocku, Vitebsku ir Smolensku, kurių pirmos siekia net 13 amž. pradžios. Ankstyviausią žinią apie panašią sutartį turim mes iš 1210 metų, kada ordinas pasiuntė savo narį pas Polocko kunigaikštį taikos sudaryti ir susitarti, kad jis leistų rygiečių pirkliams vykti į savo žemę. Polocko kunigaikštis pasiuntė tada vieną smolenskietį į Rygą, kurio pastangomis ir buvo sudaryta pirma sutartis[91]). Po dvejų metų ši sutartis pakartota ir nutarta, kad pirkliams kelias Dauguvos upe visuomet atviras yra[92]). Septyniolikai metų praslinkus, t. y. 1229 m., vėl tarėsi Smolensko kunigaikštis Mstislavas, sūnus Dovydo, ne tik savo, bet ir Polocko ir Vitebsko kunigaikščių vardu, su Rygos ir Gotlando salos pirkliais[93]). Čia tarp kita ko pakartotas senas nuostatas, būtent, kad kelias pirkliams Dauguvos upe turi būti laisvas. „Rygos vyskupas, ordino magisteris ir visi kraš-

---

[90]) Albert v. Bardewik. Chroniken der sächsischen Städte. Leipzig 1899 XVIII. 313 sq. (Albertas iš Bardeviko, Liubeko miesto ordinas, 1928 m. parašė Liubeko miesto metraštį, kur įtraukė ir Rygos karą su ordinu iki 1298 m. pradžios. Pasakojimas detalus ir visiškai objektingas.

[91]) H. d. L. XIV. 9.

[92]) H. d. L. XVI. 2. H. Hildebrand, Das deutsche Kontor zu Polozk, Baltische Monatsschrift XXII. 342 sq.

[93]) L. K. Goetz, Handelsverträge, 291. Hildebrand, T. p. 342.

to viršininkai leido laisvai naudotis Dauguva nuo įtakos iki jūros, vandeniu ir krantu, visiems lotynų kalbos (= pirkliams) ir rusams; kas yra tikras pirklys, tas gali nekliudamas nuo jūros aukštyn ir žemyn važiuoti[94]).

Šios bent kelios sutartys rodo gan išsiplėtojusią Padauguvio prekybą jau 13 amž. pradžioj. Ji, be abejo, buvo gyva ir tuo metu, kada rusų miestai paliai Dauguvą, Polockas ir Vitebskas, pakliuvo lietuvių kunigaikščių įtakon. Tai įvyko, matyt, apie 13 amž. vidurį, nes 1263 m. gruodžio 28 d. lietuvių kunigaikštis Gerdenis tarėsi tų miestų vardu su Livonijos ordinu ir Ryga[95]). Ir vėl buvo kartojamas senas nuostatas: vokiečiai gali laisvai keliauti į Polocko žemę prekybos reikalais; o polockiečiai tuo pat reikalu lankytis Rygoj ir Gotlando saloj. Gal būt, šia sutartimi remdamasis[96]), rašė vėliau Polocko kunigaikštis Iziaslavas rygiečiams, prašydamas atidaryti prekybos kelią į Polocką[97]). Pažymėtina, kad šiame rašte Iziaslavas pasisako priklausąs Lietuvos kunigaikščio Vaišvšilko[98]). Gal būt dar tam pačiam 13 amž. rašė Polocko vyskupas Jokūbas Rygos arkivyskupo pavaduotojui ir miesto tarybai, kur, nurodydamas į rygiečių draugiškus santykius su Vyteniu[99]), prašė jų siųsti javų į Polocką[100]). Be minėtų žinių apie prekybą Dauguvos upe varytą aiškiausiai liudija vokiečių pirklių kontora Polocke, per amžius palaikiusi prekybos santykius tarp kaimyniškų lietuvių - rusų kraštų ir Rygos[101]).

Kad lietuviai būtų varę prekybą Dauguvos upe su Ryga jau 13 amž., nerodo, tiesa, mums šaltiniai. Jie kalba tik apie rusų ir vokiečių pirklius, lietuvių neminėdami[102]). Bet netenka vis dėlto abe-

---

[94]) L. K. Goetz, T. p. 289 sq.

[95]) Napiersky, Russisch-livl. Urk. nr. 25 a. LUB. I. nr. 595. Goetz, T. p. 326 — Gerdenis buvo pirmiau vienos Lietuvos srities, Nalšėnų kunigaikštis. Lowmiański, Studya, II. 187.

[96]) Hildebrand, T. p. 372.

[97]) Napiersky, nr. 25 b.

[98]) . . . a voli esmi Božii i Molšelgove.

[99]) . . . a nyne esm uvedal liubov vaša pravaja s synom moim s Vitenem.

[100]) Napiersky, nr. 38.

[101]) Apie vokiečių kontorą Polocke žiūrėk: Hildebrand, Das deutsche Kontor zu Polock, T. p. 342 sq. J. Kulišer, Istorija ruskago narodnago choziaistva, Moskva 1925, II. 197 sq.

[102]) Lietuviai pirkliai Dauguvos upe galėjo keliauti drauge su rusais. Kadangi jų buvo mažiau, jie galėjo būti sumaišomi su šiais paskutiniaisiais, ir todėl skyrium neminimi. Bene pirmą kartą bus 1388 m. įsakmiai paminėtas ir lietuvių dalyvavimas Dauguvos prekyboj. LUB VI. nr. 3099.

joti, kad ir lietuviai 13 amž. prekiavo su šia Pabaltijos centrale. Tuo galima įsitikinti, kad ir iš vadinamos Rygos skolų knygos, kur surašyti daugiausia pirkliai skolinę kitas kitam įvairias prekes[103]). Toj knygoj tarp rusų ir vokiečių pirklių randam nemažą ir lietuvių[104]). Taip pat iš eilinio metraščio sužinom, kad žemaičiai, sutarę taiką su ordinu dvejiem metam (1257 m.), galėjo prekybos reikalais keliauti į Livoniją, tad ir į Rygą. Ordino šaltiniai liudija ir apie lietuvių kunigaikščio žmonių lankymąsi Rygoj prekybos reikalais[105]). Kaip lietuviai keliavo į Rygą, taip livoniečiai ir rygiečiai — į Lietuvą. Tai matyt kad ir iš minėtos ordino sutarties su žemaičiais 1257 m., kur livoniečiams leidžiama prekiauti dvejus metus Žemaičiuose. Tą pat liudija ir Mindaugo vardu parašytas aktas 1253 metais[106]).

Iš šios šaltinių apžvalgos gaunam įsitikinti, kad lietuviai ir kariaudami su Livonijos ordinu varė prekybą su rygiečiais. Ryga, tas rytų Pabaltijos prekybos židinys, buvo, matyt, ir lietuvių prekybos centralė. Čia parduodavo jie savo prekes ir pirkdavo vakarų Europos išdirbinių. Prekiaudami su Ryga, lietuviai galėjo sueiti į draugiškus santykius su miestiečiais, nors su ordinu ir kariavo. Nenuostabu todėl, kad rygiečiai šaukėsi lietuvių, kai jiems grėsė pavojus būti ordino pavergtiems.

Keli bendralaikiai metraščiai beveik sutartinai praneša, kad lietuvius rygiečiai pasikvietė prieš ordiną. Pavyzdžiui, minėtas Liubeko metraštininkas Albertas iš Bardeviko rašo: se (t. y. rygiečiai) loden de Russen unde Lettoven und adere heydenen vele[107]). Dusburgas rašo: anno domini 1298 Vithenus rex Lethowinorum ad vocacionem civium Rigensium castrum in Carthusen expugnavit[108]). Vartberge: item iidem cives auxilio Lethowinorum proditione et simulato habitu ceperunt castrum Karx[109]). Šios ištraukos tepasako, jog lietuviai ėjo

---

[103]) Šis svarbus Pabaltijos istorijos šaltinis pirmą kartą išleistas su nuodugniu komentaru nusipelnusio Livonijos istorijos tyrinėtojo, H. Hildebrando: Das Rigaische Schuldbuch (1286—1352), Petersburg 1872.

[104]) Tarp kitų čia minimi tokie lietuviai pirkliai: Johannes Bythovte, nr. 483, Petrus Letowinus, nr. 1255, Pabilte de Crowen (Krėvė), nr. 1267, Rameyze de Kernowo, nr. 1284, Studile de Kernowe, nr. 1374, Myndowe, nr. 1764. Plg. Hildebrand, Rig. Schuldbuch. Einl. 76.

[105]) LUB I. nr. 507. Quo facto contigit eiusdem regis (Traidenio) homines civitatem Rigensem intrare pro suis mercimoniis.

[106]) LUB I. nr. 243.

[107]) Chroniken der sächsischen Städte XVIII, 314.

[108]) Scr. I. 163.

[109]) LUB I. nr. 750.

rygiečiams, jų kviečiami, į talką prieš ordiną. Kiek daugiau apie lietuvių - rygiečių susitarimą sužinom iš vieno išlikusio akto kovo 30 d. 1298[110]), kur Rygos konsulai ir miestiečiai, Rygos bažnyčios prioras ir konventas, Diunamiundės vienuolyno abatas, dominikonai ir pranciškonai, maldininkai (peregrini) su savo viršininku ir Hanzos miestų pasiuntiniai liudija apie atvykimą lietuvių į Rygą tartis. Pasakojama, jog lietuviai, arkivyskupo žmonių paraginti, atsiuntė atstovus į Rygą, kurie pareiškę, jog lietuviai pasiruošę krikštytis ir sutarti sąjungą (pacis foedere) su krikščionimis, kaip kunigaikštis Mindaugas kadaise buvo padaręs. Savo pažadą jie patvirtinę pagoniško papročio priesaika. Tiesa, šiame akte aiškiai nepasakyta, kad lietuviai ir rygiečiai būtų susitarę prieš ordiną. Čia kalbama ryškiai tik apie jų pažadą krikštytis ir Mindaugo pavyzdžiu susijungti su krikščionimis. Kyla klausimas, su kokiais krikščionimis lietuviai žadėjo net „neatmezgiamais taikos saitais" jungtis. Aišku, ne su ordinu, kuris toj sutarty nė nedalyvavo, nors jie ir sakęsi eisią Mindaugo pavyzdžiu, kuris, kaip žinom, su ordinu buvo susidėjęs. Greičiausia šie lietuvių sąjungininkai krikščionys turėjo būti rygiečiai, pas kuriuos jie nuvyko. Ne savo iniciatyva, kaip liudininkai rodo, lietuviai siuntė atstovus į Rygą: jie tam buvo paraginti Rygos arkivyskupo žmonių. Tie žmonės galėjo būti misionieriai, kuriuos Lietuvoj Gedimino metu tikrai užtinkam. Jie drauge su tikybine propaganda galėjo atstovauti Lietuvoj ir politiškiems arkivyskupo ir rygiečių interesams; tad ir raginti lietuvius padėti rygiečiams, kai šiems grėsė pražūties pavojus. Gal būt, lietuvių pažadas krikštytis taip sau tik pareikštas pridengti militariškai sąjungai su rygiečiais, kurios nedrįso liudininkai krikščioniškam pasauliui paskelbti[111]). Šią supoziciją paremia dar ir tas faktas, kad lietuviai, nepraslinkus nė dviem mėnesiam nuo kovo 30 d. susitarimo, įpuolė į ordino žemę rygiečiams talkininkaudami. Lietuvos kunigaikštis Vytenis, be perstogės kariaudamas su ordinu, galėjo matyti rygiečiuose sau tinkamus pagalbininkus; ir atvirkščiai — rygiečiai galėjo tikėtis pagalbos iš lietuvių. Bendras priešas sujungė juos.

Susitarę su lietuviais rygiečiai puolė (bal. 9 d.) ordino pastatytą Neuermiuleno pilį. Jiems pavyko pilį sugriauti ir be jokių

---

[110]) LUB I. nr. 750.

[111]) Bonnel, Chronographies 92 ir Bunge, Die Stadt Riga 28, past. 58 mano, kad šiuo susitarimu susijungė lietuviai su rygiečiais prieš ordiną.

nuostolių grįžti namo. Po šito pirmo susidūrimo netrukus įvyko ir antras, kur jau ir lietuviai dalyvavo. Gegužės 25 d. (1298 m.) jie susijungė su rygiečiais ir drauge su jais žygiavo į šiaurę nuo Rygos ordino pilies Karkuso linkui, teriodami ir plėšdami priešo kraštą. Kai jie sugriovę Karkusą po kelių dienų atgal grįžo, pastojo jiems kelią prie Toreidos upelės ordino kariuomenė, paties magisterio Bruno vedama. Čia ištikusioj kovoj ordinas buvo visiškai sumuštas. Pats magisteris, Felino komtūras ir daugiau nei 20 ordino brolių žuvo kovos lauke[112]). Laimėję kovą, nuvyko lietuviai su rygiečiais prie ordino buveinės, vadinamos Bertoldsmiule ir išžudydami įgulą, sugriovė ją[113]). Per šiuos karus suimtuosius ordino belaisvius gabeno į Lietuvą[114]).

Po šio pirmo lietuvių - rygiečių puolimo sekė tuojau antras. Birželio 24 d. jie laivais nuplaukė iš Rygos griauti Neuermiuleno pilies[115]). Bet šiame žygy jie jau neturėjo tokios laimės, kaip pirmam. Juos užpuolė atvykusi Prūsų ordino kariuomenė, Karaliaučiaus komtūro vedama, kurią buvo pasiuntęs pats didysis magistras[116]). Nepajėgė sąjungininkai atsispirti šiai naujai jėgai ir mūšį smarkiai pralaimėjo. Jie neteko daug žmonių, ginklų ir laivų[117]). Pasak Dusburgą šiame mūšy žuvo 4000 lietuvių ir rygiečių. Albertas iš Bardeviko šiaip kalba apie jų smūgį: de von der Ryghe und ere helpere worden seghelos und almestych gheslagen[118]). Išlikusieji gyvi kovos lauke bėgo prie laivų. Bet ir čia ne visi išsigelbėjo: daugumas jų prigėrė.

Po šito didelio sąjungininkų pralaimėjimo karas kurį laiką liovėsi. Hanzos miestų atstovams tarpininkaujant 1298 m. pabaigoj ar 1299 m. pradžioj sutartos paliaubos iki šv. Mykalojaus (gruodžio 6 d.)[119]). Bet ir po paliaubų ginčai tarp rygiečių ir ordino nesiliovė, kaip rodo Rygos arkivyskupo, miesto ir Oezelio vyskupo skundos prieš ordiną, pasiųstos popiežiaus kurijai[120]). Mums nėra reikalo nagrinėti

---

[112]) Alb. Bard., T. p. 315. Mūšis įvyko pagal annal. Runeburgenses, Scr. I. 163, birželio 1 d. Dusburgas sako, kad lietuviams vadovavo pats jų kunigaikštis Vytenis.

[113]) Alb. Bard., T. p. 315.

[114]) Alb. Bard., T. p.

[115]) Alb. Bard., T. p.

[116]) Alb. Bard., T. p. 31 p. Dusb. Scr. I. 163.

[117]) Alb. Bard., T. p.

[118]) Alb. Bard., T. p.

[119]) LUB VI. nr. 3207.

[120]) LUB I. nr. 584, 585, 586.

šitų skundų, kadangi jose kalbama tik apie miesto, arkivyskupo ir ordino santykius.

Nesitikėdami, matyt, rygiečiai visiškos taikos krašte, palaikė jie sąjungą su lietuviais ir nekariaudami su ordinu. Kad taip iš tikrųjų buvo, rodo mums ordino sutartis su Dorpato ir Oezelio vyskupais ir Danijos vasalais Estijoj 1304 m. vas. 25 d.[121]), nukreipta prieš Rygą, lietuvius ir rusus. Čia tarp kita ko nutariama įspėti rygiečius, kad jie nesitartų nei su lietuviais, nei su rusaiis ir nutrauktų su jais ligšiolinę sąjungą; jeigu jie šio įspėjimo nepaklausytų, tai turėtų būti jėga visų susitariančių šalių priversti kaip viešieji priešai[122]). Iš šio nutarimo aiškėja, kad lietuviai ir rygiečiai paliko susijungę ir po minėto smūgio, net po rygiečių paliaubų sutarties su ordinu. Tad lietuvių - rygiečių sąjunga nebuvo laikinis, atsitiktinis susitarimas vienam kitam bendro priešo puolimui, bet gan pastovi militariška sąjunga. Jos nenutraukė net ir tuo metu, kada karo Livonijoj nebuvo.

Po kelerių metų karas Livonijoj vėl prasidėjo. Kilo jis dėl Diunamiundės vienuolyno, gulėjusio Dauguvos įtakoj. Šį vienuolyną 1305 m. pats konventas pardavė ordinui[123]). Dėl to sujudo miestiečiai, nes jiems gręsė vėl pavojus, kaip ir 1298 m., būti atkirstiems nuo jūros. Be to, ordinas laikė Neuermiuleno ir Bertoldsmiuleno pilyse savo įgulas. Susidarė tad padėtis panaši į 1298 m. Rygiečiai su tik ką atvykusiu arkivyskupu Fridrichu[124]) ėmė ruoštis karui. Arkivyskupas apeliavo į kuriją[125]), o miestiečiai kvietėsi į talką savo sąjungininkus lietuvius.

Fragmentas vieno ordino prokuratoriaus rašto[126]), parašyto kurijai tarp 1309 ir 1313 m.[127]), sako, kad rygiečiai atnaujinę sąjungą

---

[121]) LUB I. nr. 568.

[122]) Porro si aliqui quicumque, etiam et singulariter cives Rigenses, specialem unionem et pacem cum Lethowinis paganis vel Ruthenis facere praesumpserint, et **hucusque servatam solvere denegarent**, et unioni nostrae utriusque partis adhaerere, monendi sunt tales, nobis dictis partibus ut assistant, quod si refutaverint, in ipsos tanquam hostes publicos communi robore insurgemus.

[123]) LUB II. nr. 614.

[124]) Gegužės m. 21 d. 1304 m. išventino popiežius Benediktas XI savo poenitentiarą pranciškoną Fridrichą (Pernstein) Rygos arkivyskupu. LUB. II. nr. 609. Kai ordinas pirko Diunamiundę (geg. 26 d. 1305 m.), jis buvo jau Rygoj.

[125]) Ilga arkivyskupo skunda prieš ordiną datuota rugs. 14 d. 1305 m. LUB II. nr. 616.

[126]) A. Seraphim, Zeugenverhör des Franziscus von Moliano, Königsberg 1912, 179 sq.

[127]) Seraphim, T. p. 180.

su lietuviais, arkivyskupui atvykus (1305 m.)[128]). Kai Dorpato vyskupas, ordinas ir Danijos karalius norėję rygiečius paveikti, — sakoma toj skundoj — kad jie atsisakytų nuo sąjungos su lietuviais, arkivyskupas paliepęs jos laikytis[129]). Šis raštas parašytas jau karo metu. Jo tendencija aiški — pateisinti ordiną ir įrodyti kaltę miestiečių ir ypač arkivyskupo. Pasakojimas apie sąjungos atnaujinimą su lietuviais yra greičiausiai paties prokuratoriaus prasimanymas. Arkivyskupui nė nebuvo reikalo raginti miestiečius atnaujinti sąjungą su lietuviais, nes ji nebuvo nutraukta. Antra vertus, arkivyskupas, atvykdamas į Livoniją, neturėjo tikslo kiršinti miestiečių su ordinu[130]).

Lietuviai įsibrovė dabar, kaip ir 1298 m., į Livoniją. Kovo m. 1305 m. pralaimėjo mūšį prie Dobeno[131]). Karas tęsėsi, tur būt, toliau, nors šaltiniai mums nieko nesako. Patikimi šaltiniai praneša vėl apie mūšį lietuvių su ordinu 1307 m. liepos 2 d. prie Rygos[132]). Tai buvo, gal būt, tęsinys 1305 m. prasidėjusio karo. Aukščiau minėtas šališkas ordino prokuratoriaus raštas pasakoja plačiau šiuo būdu apie šį mūšį. Išvykus arkivyskupui, įsibrovė lietuviai į ordino ir arkivyskupo žemę[133]). Jie plėšę gyventojus ir daugumą jų paėmę į nelaisvę. Matydami tai ordino broliai, griebęsi ginklų ir ruošęsi lietuvius pulti. Pastebėję lietuviai prieš juos traukiančius kryžiuočius bėgę prie Rygos mūrų. Kryžiuočiai tada nedrįsę lituvių pulti, nes buvo įsitikinę, kad rygiečiai šiems pagelbės. Tik sumokėję rygiečiams 700 markių ir tuo būdu nupirkę iš jų neutralitetą, jie puolę lietuvius ir nugalėję. Šito pranešimo tikslas yra, aišku, apkaltinti rygiečius. Tai yra greičiau ordino prokuratoriaus prasimanymas[134]).

Apie tolimesnius lietuvių - rygiečių santykius netiekia mums šaltiniai jokių žinių. Tik iš kai kurių Livonijos didikų 1309 m. darytų

---

[128]) ... cives Rigenses post adventum dicti fratris Frederici ad dictam ecclesiam Rigensem renovaverunt confederaciones, conspiraciones, coniuraciones cum Lituinis, Seraphim, T. p. 191.

[129]) Seraphim, T. p. 180.

[130]) Arkivyskupas, vykdamas į Rygą, tikėjosi taikingai gyventi su ordinu. Jis aplankė pakeliui didįjį magisterį Venecijoj, LUB II. nr. 616. Tik kai ordinas nusipirko Diunamiundę, gulėjusią arkivyskupo teritorijoje, jis patapo jo priešu.

[131]) Can. Samb. Scr. I. 284.

[132]) Vartb. Scr. II. 56: a. d. 1307 dimicatum est contra Lituinos ante Rigam in die Processi et Martiniani, Plg. Can. Samb. Scr. I. 284.

[133]) ... ad evocacionem dictorum Rigensium intraverunt (Letowini) terras predictorum episcopi et fratrum. Seraphim, T. p. 192. — 1306 m. liepos 2 d. randam arkivyskupą jau Avignone. LUB II. nr. 619.

[134]) Plg. Bunge, Die Stadt Riga, 35.

pastangų sutaikinti ordiną su miestu sužinom, kad jie tuo metu dar tebebuvo susijungę[135]). Svarbus šaltinis lietuvų - rygiečių santykiams yra 1313 m. gegužės 15 d. raštai Revelio ir Oezelio vyskupų, Danijos karaliaus vietininko, Revelio miestiečių, Danijos ir Oezelio vasalų rygiečiams ir ordinui[136]), kur jie raginami taikintis. Primygtinai ragindami susitaikinti, didikai nurodė ir sąlygas, kuriomis taika galėtų būti įgyvendyta. Jie tarp kita ko siūlė ordinui leisti lietuviams, kurie Rygoj ar jos apylinkėse miestiečiams apsaugoti tebestovi, grįžti namo, jeigu jie tik laisvai trauksis[137]). Miestiečiams siūlė jie liautis draugavus su lietuviais ir sutarti su ordinu tvirtą ir pastovią taiką. Ir jiems adresuotam laiške pažymėjo minėti didikai, kad ordinas leis grįžti lietuviams iš Rygos ir jos apylinkių į savo kraštą, jeigu jie tik ramiai keliaus, nedarydami žalos ordinui ir, aplamai, krikščionims. Skatindami rygiečius taikintis su ordinu ir nutraukti sutartį su lietuviais, didikai vis dėlto sutiko, kad rygiečiai ir toliau varytų prekybą su jais, kaip ligšiol varę[138]).

Iš šių Livonijos didikų raštų sužinom, kokia glaudi buvo lietuvių - rygiečių sąjunga. Lietuviai ne tik kovojo iš vien su rygiečiais prieš ordiną, bet net kaip miestiečių apsauga stovėjo Rygoj ir jos apylinkėse. Lietuviai tad saugojo Rygą nuo ordino. Gal tik lietuvių pagalbos dėka Ryga ir galėjo, būdama daug silpnesnė už ordiną, net 30 metų gintis nuo jo. Taigi militariška lietuvių - rygiečių sąjunga išėjo pirmiausia rygiečių naudai. Lietuviai padėjo jiems ginti savo nepriklausomybę.

---

[135]) 1309 m. Dorpato ir Revelio vyskupai ir Danijos vasalai Estijoj norėjo sutaikinti rygiečius su ordinu. Bet jų pastangos nuėjo niekais dėl to, kad rygiečiai pareiškė, jog jie negalį atsisakyti nuo sąjungos su lietuviais, kol ordinas laiko užėmęs Diunamiundę. LUB VI. Reg. 724 b. p. 33. TH. Schiemann, Regesten der verlorenen Urkunden aus dem livl. Ordensarchiv, 6 — 1309, 1310 m. buvo įpuolę lietuviai į ordino žemę. Cronica de bellis cum Litwinis habitis in Livonia et Pomerania, Verhandlungen der gelehrten estnischen Gesellschaft, VII. (1873) 38.

[136]) LUB II. nr. 644, 645.

[137]) ... Lethowinos etiam iam in civitate Rigensi vel circa, pro praesidio civium existentes, cum omni securitate permitatis ad propria remeare, si iidem Lethowini pacifice redire voluerint. LUB. II. p. 79.

[138]) ... omni amicitia familiare et familiaritate speciali infidelium Lethowinorum ex intimis praecordiis, **praeter antiquam mercationem, prout tunc inter vos et ipsos... Lethowinos amicabiliter mercatio servabatur, etiam eadem mercatio inter vos ammodo conservetur, penitus relegatis.**

Šie raštai dar kartą patvirtina mūsų ankstyvesnius išvedžiojimus, kad lietuviai nuo senai varė gyvą prekybą su rygiečiais. Prekyba, matyti, buvo labai išsiplėtojusi, kad net raštų autoriai nedrįso siūlyti rygiečiams išsižadėti jos. Jiems, tur būt, buvo iš anksto aišku, kad rygiečiai nesutiks su tokiu pasiūlymu. Ir suprantama, dėl ko rygiečiai galėjo nesutikti. Atsisakę prekiauti su lietuviais, jie būtų turėję liautis naudoję̨si Dauguvos upės prekybos keliu, kadangi jis vedė į rusų kraštus, kurie tada priklausė Lietuvai. Rygos miestas, kuris iškilo ir pražydo Dauguvos prekybos dėka, būtų tuo sau labai pakenkęs; savo laisvei, net ir egzistencijai būtų pakirtęs šaknis[139]). Šitą Rygos padėtį suprasdami Livonijos krašto didikai, kurie buvo rimtai susirūpinę taikos įgyvendymu[140]), ir nesiūlė rygiečiams liautis prekiavus su lietuviais, vadinasi, jiems nepriimtinos sąlygos.

Trumpai sakant, kalbami Livonijos didikų raštai liudija mums apie du dalyku: 1. lietuvių įgula stovėjo Rygoj ir jos apylinkėse ir gynė miestiečius nuo ordino, 2. tarp Rygos ir Lietuvos ėjo gyva prekyba, trukusi net ir karų metu.

Livonijos krašto didikų raginimas nenuėjo niekais. Miestas ir ordinas susitaikino. Gaila, kad mes nežinom, kokiomis sąlygomis, nes jokių jų sutarties pėdsakų nėra išlikę. Kad jie susitaikino, žinom tikrai iš raštų Livonijos magisterio ir Rygos, rašytų Liubeko miesto tarybai[141]). Taikindamiesi su ordinu, rygiečiai, greičiausia turėjo nutraukti sutartį su lietuviais; lietuvių įgula apleisti Rygą ir grįžti į savo kraštą. Nėsa vargiai būtų sutikęs ordinas taikintis su rygiečiais, jeigu jie būtų laikę lietuvius, savo pagalbininkus, prie savęs. Taigi galimas daiktas, kad ilgametė lietuvių - rygičių sąjunga buvo nutraukta. Po kelerių metų ji bus vėl atnaujinta; tik jau ne prie Vytenio, bet prie jo įpėdinio Gedimino.

---

139) Plg. Hildebrand, Das Rigaische Schuldbuch, Einleitung 76.

140) Kad jie rimtai buvo susirūpinę sutaikinti miestą su ordinu, rodo jų grasinimas karu kiekvienai šaliai, kuri drįstų atmesti jų sąlygas.

141) LUB III. nr. 645 a. — Tai Livonijos magisterio raštas birž. 13 d. 1313 m., kur jis praneša, kad ordinas su Ryga susitaikino. LUB III. nr. 645 b.— Beveik tokio pat turinio raštas birž. 15 d. 1313 m. Rygos miesto tarybos.

ACTA ET COMMENTATIONES ORDINIS HISTORICORUM
V. M. UNIVERSITATIS

SENOVĖ

ISTORIJOS SKYRIAUS DARBAI

II

RED. PROF. L. KARSAVINAS

HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO LEIDINYS

KAUNAS „RAIDĖS“ SPAUSTUVĖ KAUNE 1936

JUOZAS JAKŠTAS

VOKIEČIŲ ORDINAS IR LIETUVA VYTENIO IR GEDIMINO METU

III SKYRIUS*)

GEDIMINO LAIŠKAI

§ 1. Įžanga

Nagrinėjant Gedimino santykius su rygiečiais, negalima apeiti garsių kunigaikščio laiškų. Iš tų laiškų geriausiai aiškėja bendra lietuvių ir rygiečių, prieš ordiną nukreipta, akcija, kurią atvaizduoti yra mūsų pirmas uždavinys. Be to, šie seniausi Lietuvos istorijos aktai nušviečia Gedimino su ordinu santykius ir jo vidaus politiką.

Gedimino laiškų svarbą tiek Livonijos, tiek Lietuvos istorijai mokslininkai jau seniai buvo pripažinę ir juos nemaža nagrinėjo; tad apie šiuos laiškus yra gan gausingos literatūros[142]). Jais dar ir dėl to ligšiol nemaža domėtasi, kad jų autentiškumas buvo kvestionuojamas. Kai - kurie mokslininkai stengėsi įrodyti, kad šie Gedimino laiškai esą falsifikuoti; kiti gi, priešingai, tvirtino jų autentiškumą. Mokslininkai, neigę laiškų autentiškumą, rėmėsi tarp kita ko ir metraščių žiniomis, nepasistengę jų kritiškai įvertinti. O Gedimino laiškų autentiškumo klausimui kritiškas metraščių žinių įvertinimas turėtų ypatingos svarbos, kas, manau, paaiškės iš tolesnių išvedžiojimų. Įvertinus metraščių žinias, sėkmingiau bus galima nagrinėti įvairias istorikų pažiūras ir padaryti, pagaliau, kokias išvadas apie pačių laiškų autentiškumą.

Yra išlikę šeši Gedimino laiškai, visi nuorašais. Vienas jų (nedatuotas) buvo pasiųstas popiežiui[143]), vienas 1323 m. sausio 25 d. „visai krikščionijai", būtent, kaikuriems didesniems vak. Europos

142) V. Friedrich. Der Deutsche Ritterorden und die Kurie in den Jahren 1300—1330. Diss. Königsberg 1915, 114 sq. suminėjo laiškus liečiančią literatūrą.

143) LUB. II. nr. 687.

*) Žiūr. „Senovės" N. 1.

miestams[144]), 3 laiškai 1323 m. gegužės 26 d. pasiųsti Saksų provincijos dominykonams ir pranciškonams ir keliems Hanzos miestams[145]), ir, pagaliau, šeštas 1325 m. birželio 2 d. Revelio ir Dorpato vyskupams, Rygos miesto tarybai ir Danijos vietininkui Revely[146]). Be šių 6 laiškų žinomas dar vienas. Šis laiškas tėra žinomas iš popiežiaus bulės - atsakymo Gediminui atpasakoto turinio[147]).

Visų laiškų turinį galima trumpiausiai trimis sakiniais išreikšti: 1) Gediminas pripažįsta popiežiaus autoritetą ir pasižada krikštytis, 2) jis kviečia svetimšalius apsigyventi Lietuvoj, 3) smarkiai kaltina ordiną, kad jis kliudo lietuviams krikštytis. Šis, beveik visuose laiškuose atkartojamas, ordino kaltinimas ir puolimas ir davė kai kam progos paabejoti jų autentiškumu. Buvo manoma, kad jie buvę parašyti ir paskleisti tuolaikinių ordino priešų — rygiečių arba jų arkivyskupo. Tuo laiku, mat, buvo kaip tik smarkiai kovojama tarp rygiečių ir ordino, ir todėl jie galėję sufalsifikuoti Gedimino vardu laiškus, šmeižiančius ordiną, ir paskleisti juos vak. Europoj. Tokiai išvadai daryti duoda iš dalies progos ir kai - kurie šaltiniai, kilusieji iš ordino ar jo šalininkų, kurių liudijimus apie kalbamus laiškus mes dabar ir panagrinėsim.

§ 2. Šaltinių žinios apie Gedimino laiškus

Pirmieji Gedimino laiškus minį šaltiniai yra du Prūsų vienuolių 1323 metų pabaigos raštai, kur protestuojama prieš livoniečių sutartį su Lietuvos kunigaikščiu[148]). Protestuodami vienuoliai pareiškė, jog Gediminas parašė laiškus, žadėdamas krikštytis. Atsiliepdami į jo laiškus, atvyko pas jį daug „kilnių" pasiuntinių, žinoma, ne kitu reikalu, kaip tiktai įsitikinti jo pažadų tikrumu. Atvykę pasiuntiniai gavę tik apsivilti, nes patyrę, jog Gedimino pažadas krikštytis buvęs pramanytas. Jie girdėję, esą, net patį kunigaikštį Dievą plūstant. Taip nayviai pasakojo Prūsų vienuoliai, be abejo, ne apie ką kitą, kaip tiktai apie livoniečių pasiuntinybę, kuri 1323 m. spal. 2 d. sudarė su Gediminu Vilniuj taikos ir prekybos sutartį[149]). Apie

---

144) LUB. VI. nr. 3069.

145) LUB. II. nr. 688, 689, 690.

146) LUB. VI. nr. 3074.

147) LUB. II. nr. 703.

148) LUB. II nr. 698, 699.

149) LUB. II nr. 693, 694.

šią pasiuntinybę turim mes kitą autentišką liudijimą Rygos miesto, arkivyskupo kurijos, Talino ir Dorpato vyskupų atstovų, — t. y. minėtosios sutarties dalyvių[150]). Jų liudijimu Gediminas pripažinęs savo anksčiau rašytus laiškus, kuriuos jam pasiuntiniai perskaitė, taip pat ir antspaudą ant jų. Nors jis ir pripažinęs laiškus, kur kalbama apie jo sumanymą krikštytis, savais, bet vis dėlto nesutikęs kalbėtis su livoniečiais krikšto reikalu, ir pasitenkinęs vien taikos sutartimi. Gediminas pareiškęs, sako minėtieji atstovai, jog jis laukiąs kiekvieną dieną popiežiaus legatų ir jiems norįs pareikšti „ką širdy turįs"[151]). Aišku, ko siekė rygiečiai ir kiti livoniečiai, skleisdami šią žinią: parodyti Gedimino laiškus esant jo paties paskelbtus. Tariant rygiečius buvus Gedimino laiškų falsifikatorius, galima būtų laikyti šį jų liudijimą priemone savam nusikaltimui paslėpti, kitaip sakant, priemone parodyti, kad šie laiškai yra autentiški. Bet jų liudijimas sutampa su minėtuoju Prūsų vienuolių liudijimu, kur buvo siekiama priešingo tikslo — įrodyti, kad Gedimino pasižadėjimas krikštytis buvęs melas. Tiek vieni, tiek ir kiti nurodo vis dėlto patį Gediminą esant laiškų autorių. Toks vieningas dviejų priešingų šaltinių laiškų autentiškumo liudijimas leidžia manyti, kad bent pradžioj — 1323 m. — nebuvo abejota jų tikrumu[152]).

Apie Gedimino laiškus kalba kai - kurie metraščiai, daugiausia ordino šalininkų parašyti. Pirmiausia tenka panagrinėti metraščio vadinamojo „Annales rigenses"[153]) pranešimą. To metraščio žiniomis, rygiečiai išsiuntinėję Gedimino vardu laiškus į Hanzos miestus ir į kitas vietas, skelbdami, kad Lietuvos kunigaikštis su savo tauta norįs krikštytis. Be abejo, metraštininkas turėjo čia galvoj Gedimino laiškus. Tik gaila, kad jis, pranešdamas, kas juos išsiuntinėjęs, vis dėlto neužsimena, kas buvo jų autorius. Jis tenkinasi nurodydamas, kad tai buvę Gedimino vardu — „sub nomine regis Letowie" — laiškai. Jie, vadinasi, turėję Lietuvos kunigaikščio aprobatą (pav. antspaudą). Ar ta aprobata buvo tikra, ar kieno sufabrikuota, met-

---

150) Šis liudijimas išlikęs dviem egzemplioriais. LUB. VI. nr. 3070, 3071.

151) LUB. VI. nr. 3070, p. 489: Wanne des paves boden, der ich alle dage wachtende bin, to mi komet, wat ich an mine herten habbe, dat wet Got und ich", — pareiškęs Gediminas pasiuntiniams.

152) Dėl Prūsų vienuolių liudijimo priverstas ir J. Voigtas, G. Pr. IV. 631 tvirtinti, jog Prūsuose kurį laiką buvo manoma, kad Gediminas esąs laiškų autorius.

153) K. Höhlbaum, Beiträge zur Quellenkunde Alt - Livlands, Verhandlungen d. gel. esthn. Gesellsch. zu Dorpat. 7 (1873) 23 sq.

raštininkas nepasako. Nepasako jis taip pat, kas laiškus parašęs. Atrodo, lyg metraštininkas, būdamas ordino šalininkas, pats abejojo jų autentiškumu. Bet jis vis dėlto nedrįso kaltinti rygiečių juos sufabrikavus. Jis pasirinko vidurio kelią — visai neprasitarti, kas galėjęs būti jų autorius. Pasitenkino jis tik pranešęs, kas juos išsiuntinėjęs, kas mums ir iš kitų šaltinių žinoma[154]).

Dusburgas užsimena apie Gedimino laiškus, kalbėdamas apie legatus, siųstus pas Gediminą. Popiežiaus legatai, kaip žinoma, nevyko patys į Lietuvą, bet siuntė iš Rygos žmonių pasiteirauti. Jų kelionės į Lietuvą tikslas buvo sužinoti, ar Gediminas pasiruošęs krikštytis, kaip savo laiškuose kad žadėjęs. Su grįžtančiais į Rygą legatų pasiuntiniais siuntęs Gediminas, rašo Dusburgas, savo „kilnų" vyrą, kuris padaręs legatams ir kitiems susirinkusiems tokį pranešimą: „Su kunigaikščio žinia neišėjo jokie laiškai jo paties arba jo valdinių krikšto reikalu; nebuvo jie nė popiežiui įtekti; nepaliepė jis nė pajūrio (Hanzos) miestams jų skelbti, ir kalbomis apie tai (t. y. apie krikštą) garsinti kitoms provincijoms. Pasiuntinys dar pridūrė, kad pats kunigaikštis dievų valia prisiekė, jog niekados nepriimsiąs kito įstatymo, kaip tik tą, kuriame jo pranokėjai mirė"[155]). Šį Gedimino atstovo pareiškimą, pastebi Dusburgas, patvirtinę susirinkusiems net ir pas Gediminą lankęsi pasiuntiniai. Lengva suprasti, ko siekė Dusburgas šiuo pranešimu. Jis norėjo pasakyti, kad Gedimino laiškai buvo kieno sufalsifikuoti. Tai yra tendencinga ir, kaip mes kitu autentišku šaltiniu galime patikrinti, pramanyta žinia. Šisai autentiškas šaltinis yra Gediminą lankiusių pasiuntinių pranešimas[156]). Jų liudijimu, Gediminas nesiuntęs jokio pranešimo su savo pasiuntiniu į Rygą, nors jie to ir prašė jį[157]). Rodos, negalima būtų įsivaizduoti, kad pasiuntiniai taip galėtų raportuoti, jeigu Gediminas būtų drauge su jais pasiuntęs savo žmogų. Jų melas būtų jau perdaug aiškus. Todėl į minėtąjį Dusburgo pranešimą reikia

---

154) Ordino metraštininkai, kaip Vartberge, Scr. II. 61 ir Canonicus Sambiensis, Scr. I. 284 pakartojo šią Rygos analų žinutę. Tik paskutinis metraštininkas, būdamas ordino šalininkas, prikergė prie tos žinutės žodelį „mencientes". Plg. Höhlbaum, T. p. 41.

155) Scr. I. 192.

156) LUB. VI. nr. 3073.

157) LUB. VI. p. 482: insuper rogavimus, ut mitteret responsum dominis (t. y. popiežiaus legatams) per litteras suas, qui (kunigaikščio patarėjai) dixerunt, quod rex vellet facere et mittere cum suis nuntiis, quod non fecit.

žiūrėti kaip į tendencingą prasimanymą; nes jam, kaip ordino žmogui, pirmiausia rūpėjo parodyti, kad Gediminas neturėjęs noro krikštytis[158]).

Į Dusburgo panašus yra Mykalojaus Jerošino pranešimas apie laiškus. Versdamas Dusburgą šis metraštininkas kai - kur nutolo nuo originalo, ką - ne - ką sava pridurdamas[159]). Ir apie Gedimino laiškus žino jis daugiau papasakoti nei Dusburgas. Jis sako: rygiečiai ir arkivyskupas, ordino broliams pakenkti norėdami, ėmė per pasiuntinius ir laiškus klaidingai skelbti popiežiaus kurijai ir Hanzos miestams, kad Lietuvos kunigaikštis nori krikštytis. Jie net popiežių tiek paveikę, jog jis du legatu į Livoniją pasiuntęs[160]). Šis Jerošino liudijimas buvo svarbiausia laiškų autentiškumo priešininkų parama. Jų buvo sprendžiama, jog Jerošinas čia aiškiai tvirtinąs vadinamuosius Gedimino laiškus esant rygiečių ir arkivyskupo falsifikatus. Tai esą originalus, patyrimu pagrįstas tvirtinimas, nepareinąs nuo Dusburgo[161]). Toks manymas yra vis dėlto klaidingas. Juk Jerošinas nesako, kad rygiečiai ir arkivyskupas operavo suklastotais Gedimino vardo laiškais. Jis kalba tik apie rygiečių ir arkivyskupo žinių Gedimino krikšto reikalu skleidimą. Ir šis Jerošino pranešimas nėra visai originalus. Jo prototipą randam mes, kaip ir reikia laukti, Dusburgo metrašty. Trumpą Dusburgo žinutę, apie tai, kad popiežius Jonas XXII, Rygos arkivyskupo ir miestiečių įteigtas, pasiuntė legatus į Livoniją Lietuvos kunigaikščio krikštyti[162]), Jerošinas išplėtė aukščiau minėtu epizodu. Tiesa, Jerošino vertime randam vieną naują dalyką palyginti su Dusburgu. Jis mini

---

158) Kitoj vietoj Dusburgas vadina Gediminą suvedžiotoju, Scr. I. 192: ecce qualem devocionem seductor iste habuit ad suscipiendum baptismatis sacramentum. Tuo jis pažymi, kad Gediminas nebuvo pasyvus savo krikšto reikalu, kas prieštarauja jo ankstyvesniam liudijimui.

159) Apie Jerošino vertimo darbą ir jo metraštį, aplamai, žiūr. V. Ziesemer, Jeroschin und seine Quelle. Diss. Berlin 1906.

160) Scr. I. 605 sq. eil. 26194 sq.

161) J. Voigt, Gesch. Pr. IV. 630 sq.; Jeroschin wusste aufs bestimmteste, dass der Erzbischof und die Rigaer in „gemachtir lugge" die Briefe an die Seestädte und an den Papst geschrieben und fälschlich die Nachricht verbreitet hätten: Gedimin wolle die Taufe empfangen. Voigtu pasekė Ziesemer, T. p. 64 sq.

162) Scr. I. 190: hoc anno (1324) eciam dominus Joannes papa XXII ad suggestionem fratris Friderici ordinis fratrum minorum archiepiscopi de Riga et civium ibidem misit ad partes Lyvonie duos legatos... ut regem Lethowinorum et Ruthenorum baptizarent. Plg. Jerošin, Scr. I. 665, eil. 26, 194 sq.

kažkokius arkivyskupo ir rygiečių laiškus, kuriais jie platino žinias apie Gedimino krikštą. Ar Jerošinas čia turėjo galvoj Gedimino laiškus, laikydamas juos arkivyskupo ir rygiečių falsifikatais, kaip manė Voigtas ir juo sekdamas Ziesemeras? Galima būtų atsakyti į šį klausimą teigiamai, jeigu Jerošinas kitoj savo metraščio vietoj nekalbėtų aiškiai apie paties Gedimino laiškų išsiuntimą[163]. Žinodamas „tikriausiai" (aufs bestimmteste), kaip Voigtas sako, apie rygiečių falsifikavimą, jis, aišku, nebūtų taip rašęs. Priešingai, tik turėdamas kokias žinias apie paties Gedimino laiškų išsiuntimą, Jerošinas galėjo įterpti tokį pranešimą į savo metraštį. Vadinasi, galima tvirtinti, kad Jerošino metu (jis vertė metraštį apie 1343 m.) kursavo versija apie Gedimino laiškų paskleidimą, kurią šis metraštininkas užfiksavo. Antra vertus, jam, kaip didžiojo magisterio kapelionui, turėjo būti žinoma iš ordino kilusi nuomonė, kad šie laiškai esą rygiečių falsifikatai[164]. Gal būt dėl to jis ir baigė pranešimą apie Gedimino laiškų paskleidimą žodžiais „als offentlich was gehort". Šiuose žodžiuose lyg jaučiama abejojimo tuo pranešimu. Tur būt ordino versijos įteigtas jis ir pridūrė bent dviejose savo metraščio vietose[165], kad rygiečiai laiškais platino meluotines žinias apie Gedimino krikštą. Taigi, Jerošinas kad ir liudija Gediminą esant savo laškų autorių, bet vis dėlto, puldamas rygiečius ir jų arkivyskupą, primeta jiems laiškų apie Gedimino krikštą skleidimo kaltę. Tuo būdu jis, kad ir netiesiogiai, pareiškė, kad rygiečiai suklastoję Gedimino laiškus. Vadinasi, Jerošino metrašty mes randam dvi priešingas versijas (taip sakant, ordino ir rygiečių) apie Gedimino laiškus. Todėl nekritiškas Jerošinas[166] yra joks tikras to kunigaikščio laiškų autentiškumo klausimu liudininkas. Jo metraštis tik rodo, kad tuo metu kursavo dvi Gedimino laiškų kilimo versijos.

---

163) Scr. I. 606, eil. 26, 266 sq.: als er (t. y. Gediminas) hete in vremde lant (brive manchirwegn gesant) und auch an den pabist dort als offentlich was gehort.

164) Kad ordinas tokią versiją skleidė, sužinome iš rygiečių laiško Liubeko tarybai, rašyto 1324 m. pradžioj. LUB VI. nr. 3072. p. 472.

165) Scr. I. 605, eil. 26194 sq. ir 613 eil. 26803 sq.

166) Kad Jerošinas nebuvo kritiškas ir perdaug savarankis, rodo jo aklas vienos Dusburgo klaidos atkartojimas. Dusburgas kažkodėl Scr. I. 190 apie Lietuvos kunigaikštį sako: „Dictos reges et eorum subditos", vadinasi, vartoja daugiskaitą, nors toliau visur kalba apie vieną kunigaikštį (gal būt, tai yra perrašinėtojo klaida). Jerošinas tos aiškios Dusburgo klaidos nepastebėjo ir kalba bent dviejose vietose apie du kunigaikščiu: eil. 26209: dise kunge bede; eil. 26225: di zwene kunge vorgeseit.

Vėlesnieji metraštininkai rėmėsi ankstyvesniaisiais, nieko esmingo naujo nepateikdami. Liubeko metraštininkas Detmaras antroj 14 amž. pusėj rašytam metrašty praneša, kad popiežius, Rygos arkivyskupo įprašytas, pasiuntė savo du legatus Lietuvos kunigaikščio krikštyti[167]). Toliau pasakoja jis pagal Dusburgą, kaip kunigaikštis „su savo tauta" atsisakęs nuo krikšto. Šito pasakojimo gale Detmaras priduria šiuos žodžius, kurių mes nerandam jokiam kitam metrašty: dar ane schude den godesridderen nicht lede (dėl to — vadinasi, dėl kunigaikščio atsisakymo krikštytis — ordino broliams neatsitiko nieko bloga). Galima prileisti — negalint to įrodyti, — kad Detmaras išrašęs tuos žodžius iš kokio ordino šaltinio[168]). Taip galima manyti todėl, kad tie žodžiai apibūdina ordino nusistatymą Gedimino krikšto atžvilgiu. Juk ordinas, kaip iš jo pareiškimų matyti, žiūrėjo į Gedimino krikšto projektą kaip į arkivyskupo ir rygiečių akciją, nukreiptą prieš jį. Šios akcijos pasisekimas būtų reiškęs ordino politikos pralaimėjimą. Rygiečiams gi ir arkivyskupui Gedimino krikštas būtų buvęs nemažas laimėjimas. Todėl ir tiko kaip tik ordino metraštininkui pareikšti su pasitenkinimu, kad ordinui neatsitiko nieko bloga, nes Gediminas atsisakė krikštytis. Kad nuošaliai stovįs Detmaras antroj 14 amž. pusėj, kada Livonijos kovos buvo jau seniai pasibaigusios, tuos žodžius būtų nuo savęs pridūręs, tenka labai abejoti. Veikiau šie žodžiai kilę iš ordino šaltinių ir gali todėl būti laikomi svarbiausiu liudijimu, kaip ordinas žiūrėjo į Gedimino ir, aplamai, į Lietuvos krikštą. Jis priešinosi kitų mėginimams krikštyti lietuvius. Remdamasis imperatorių ir popiežių stabmeldiškų kraštų dovanojimais, jis tarėsi vienas turįs teisę tai daryti ir tuo būdu subordinuoti sau lietuvius. Kitų tokius bandymus laikė jis pasikėsinimu į savo teises ir stengėsi jiems todėl pasipriešinti.

Kitas, jau 15 amž., taip pat iš Liubeko kilęs, metraštininkas dominykonas Korneris, rašė apie Gedimino krikštą, remdamasis Detmaru[169]). Jis pasakoja: Rygos arkivyskupas rašęs popiežiui ir prašęs jį siųsti lietuviams legatus. Arkivyskupas rašęs, pasakoja toliau Korneris, jog kunigaikštis pasiryžęs krikštytis ir bažnyčias bei vienuoly-

---

167) Chroniken der deutschen Städte, t. 19, Leipzig 1884, p. 448.

168) Pagal Strehlke, Scr. II. 30 Detmaras atpasakoja Livonijos ir Prūsų istoriją iš Torno analų. Bet iki mūsų laikų išlikę Torno analai (tiesa, nepilni) neturi jokios žinios apie Gedimino krikštą. Strehlke prileidžia, kad cituotus čia žodžius Detmaras paėmęs iš kažkokių nežinomų Estijos metraščių.

169) H. Korner, Chronicon novella, ed Schwalm, Göttingen 1895, 235.

nus statyti, jei tik popiežius pritarsiąs[170]. Šios paskutinės žinios mes nerandam Detmaro metrašty. Galimas daiktas, kad jis ją pats sukombinavo, papildydamas savo šaltinį — Detmarą[171]. Jo pranešimas todėl neturi jokios reikšmės.

Šią Kornerio žinią atkartojo A. Krantzas[172], šiek tiek ją praplėsdamas ir ką-ne-ką nereikšmingo pridurdamas.

16 amž. metraštininkai kartojo ankstyvesnių metraščių žinias, modifikuodami jas kiek pagal savo tendencijas. Panagrinėsim dviejų to amž. metraštininkų, S. Grunau ir L. Davido, pranešimus. S. Grunau pasiskolino, rodos, žinią apie Gedimino krikštą iš Jerošino[173]. Pagal Jerošino metraštį[174] rašo jis, kad Gediminas „prašė popiežių gero pamokymo“ (umb ein gute unterweisung bat[175]). Vadinasi, jo liudijimu, Gediminas siuntęs laiškus popiežiui, žadėdamas tapti krikščionimi[176]. Ką jis toliau apie Gedimino atsisakymą krikštytis pasakoja — nepatvirtina jokie šaltiniai. Tai yra Grunau fantazijos išausta pasaka.

Kitaip rašo Gedimino krikšto reikalu L. Davidas[177], nors jis rėmėsi tuo pačiu Jerošinu (iš dalies ir Grunau). Jis sako, kad Gediminas neprisipažinęs rašęs bet kuriuos laiškus[178]. Popiežiaus legatai buvę atsiųsti į Rygą arkivyskupo prašymu. Jis įdeda į Livonijos magisterio lūpas Jerošino[179] žodžius, kuriais rygiečiai kaltinami meluotinių žinių apie Gedimino krikštą skleidimu, ir kuriuos šis (magisteris) esą pareiškęs legatams[180].

Palyginę Grunau ir Davidą, matome, kad jų žinios yra prieštaringos. Grunau liudijimu, Gediminas kreipęsis pats į popiežių, tuo

---

170) H. Korner, T. p. 235 sq.: quia rex eorum sibi promisisset, quod sacrum baptismum recepturus esset et monasteria ac ecclesias fundaturus, si auctoritas apostolica sibi ad hoc suffragaretur.

171) Plg. Schwalm, T. p. Einleitung XIX.

172) A. Krantz, Wandalia, VII. sk. 9.

173) Iš Prūsų metraščių tik Jerošinas klaidingai pasakoja, Scr. I. 606, kad legatai patvirtinę Gedimino taiką su ordinu ir rygiečiais trejiems metams. Tą pat pasakoja ir Grunau. Preussische Chronik, ed. Perlbach, I. 535.

174) Scr. I. 606. eil. 26.266 sq.

175) T. p. I. 535.

176) Grunau kalba čia ne apie Gediminą, bet apie Liutaverą, kas yra, aišku, klaidinga.

177) L. Davids Chronik, ed. Hennig Königsberg 1812, VII. 235, 236, 241.

178) T. p. VII, 241.

179) Scr. I. 665/6 eil. 26.194 sq.

180) T. p. VII. 236.

tarpu kai Davidas tai nuginčija ir kaltina rygiečius pramanytų žinių apie Gedimino krikštą platinimu. Pažymėtina, kad abu šie priešingai rašą metraštininkai remiasi tuo pačiu Jerošinu. Šitą keistą dalyką galima suprasti, prisiminus, jog Jerošino pranešimas yra dvilypis, t. y. turįs dvi prieštaringas versijas apie Gedimino laiškus ir jo krikšto projektą[181]).

Kaip matom, metraščių žinios apie Gedimino laiškus yra gan įvairios. Nors tie metraščiai ir parašyti daugiausia šio ordino šalininkų[182]), bet vis dėlto jie nesako aiškiai Gedimino laiškus buvus arkivyskupo ar rygiečių sufalsifikuotus, kaip kad skelbė ordinas. Priešingai, juose randam įvairiose modifikacijose dvi versijas: 1) Gedimino pažadas krikštytis yra rygiečių ir jų arkivyskupo prasimanymas; 2) Gediminas pats rašė laiškus ir reiškė noro tapti krikščionimi. Šios abi versijos radosi jau tuo metu, kada šie laiškai buvo parašyti, nes mes randam jas rygiečių laiške Liubeko miesto tarybai 1324 m. pradžioj[183]) ir 20 metų vėliau rašytam Jerošino metrašty. Vienos tos versijos autorius buvo, be abejo, ordinas, o antros — rygiečiai. Ordinas, norėdamas sukomprometuoti rygiečius krikščioniško pasaulio akyse, ėmė skelbti, kad Gedimino laiškai yra ne kas kita, kaip rygiečių eliaboratas. Rygiečiai gi, gindami savo — kartu ir sąjungininko Gedimino — garbę, tvirtino jų autentiškumą. Ir šitos dvi priešingos versijos perėjo į metraščius, kur jos užtinkamos įvairiose modifikacijose.

§ 3. Gedimino laiškų literatūra

Išnagrinėję šaltinius, apžvelgsime literatūrą, kur kalbama apie Gedimino laiškus. Pradėsim nuo tų veikalų, kur bandoma įrodyti laiškų neautentiškumą. Laikysimės čia, kaip ir nagrinėdami šaltinius, chronologiškos tvarkos.

Pirmas, kuris paabejojo Gedimino laiškų autentiškumu, buvo C. H. Dreyeris, išspausdinęs savo veikale „Specimen iuris publici Lubecensis“ (1761 m.) vieną Gedimino laišką iš Liubeko archyvo. Jam

---

181) Iš pasakyto aiškėja, kad J. Voigtas, IV, 632, klysta, sakydamas, jog 16 a. metraštininkai, tarp kurių yra net ir Grunau, laiškų autorium laikė Rygos arkivyskupą.

182) Aiškūs ordino šalininkai buvo: Dusburgas, Jerošinas, L. Davidas, taip pat ir „annales rigenses“ autorius. Jų priešininkas buvo Grunau. Detmarą ir Kornerį galima laikyti neitraliais metraštininkais.

183) LUB VI. n. 3072.

tas laiškas atrodė įtartinas dėl krikščioniškų ir, aplamai, religiškų ten randamų posakių, kas, jam rodėsi, būtų neįprasta stabmeldžiui kunigaikščiui. Politiška gi Gedimino istorija, kurią jis iš Stryjkovskio ir Kojalavičiaus težinojo, visai nerodžiusi jį buvus krikščioniškos dvasios kunigaikštį. Čia jis atvaizduotas kaip žiaurus stabmeldys kunigaikštis, be perstogės kovojąs su ordinu. Dreyeris įžiūrėjo todėl prieštaringumo tarp Gedimino istorijos ir jo laiško[184]). Kadangi Stryjkovskio ir Kojalavičiaus pasakojimai atrodė jam visiškai patikimi, tai jis ir buvo linkęs laikyti jiems neva prieštaringą laišką falsifikuotą[185]). Laiškas esąs sufalsifikuotas, Dreyerio nuomone, kažkokio vienuolio[186]), kuris sufalsifikavęs pagal savo „klerikališką skonį" (ad gustum h. e. clericalem) ir antspaudą. Nes antspaudo paveikslas vaizduojąs ne kunigaikštį, bet greičiau bažnyčios daktarą.

Dreyeriui svetima buvo mintis, kad ir vienuolis galėtų Gedimino aktą parašyti. Jis nieko nežinojo apie Gedimino santykius su Ryga. Taip pat ir Livonijos vidaus santykiai jam nebuvo žinomi. Pagal Dreyerį Gediminas buvęs visiškai atsiskyręs nuo krikščionybės ir todėl rodėsi jam negalėjęs parašyti tokio „krikščioniško" akto. Tokie Dreyerio samprotavimai šiandien atrodo visiškai klaidingi. Juk mes žinome, kad Gediminas buvo susijungęs su Ryga, jo dvare veikė, tur būt, Rygos vienuoliai. Taigi, Gediminas palaikė net glaudžius santykius su krikščionybe. Dėl jo išvedžiojimų apie antspaudą galima štai ką pasakyti. Kadangi antspaudas žinomas tik iš aprašymo[187]), tai negalima ko tikro apie jį patirti. Bet vis dėlto Dreyerio prileidimas, kad jo paveikslas vaizdavęs bažnyčios daktarą, atrodo netinkąs. Gedimino antspaudas, kiek iš aprašymo galima spręsti, greičiau panėšėjo į vakarų Europos imperatorių ir kunigaikščių sosto antspaudą (Thronsiegel)[188]). Toks antspaudas ant Lietuvos kunigaikščio doku-

184) Specimen 308: quorsumcumque nunc circumspicio, fidem diplomaticam cum historica contendere, protinus intelligo... Gediminum densissimis ethnicorum tenebris involutum, animam efflasse, narrare Koialowitzium. Diploma autem ipso die corporis Christi datum, eundem designare principem non tinctum, sed imbutum planae dogmatibus religionis christianae.

185) T. p. 309.

186) T. p. 309: composuisse videtur impostor monachus.

187) Dreyer, T. p. 185. LUB II. nr. 691.

188) Apie sosto antspaudą žiūr. H. Bresslau, Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien, Leipzig 1889, I. 966. V. Ewald, Siegelkunde, München u. Berlin 1914, 186 sq.

mento būtų geriausias liudininkas apie vakarų Europos įtaką Lietuvai[189].

Daug gilesniais argumentais nei Dreyeris laiškų neautentiškumą stengėsi įrodyti Voigtas[190]. Jis, taip pat kaip ir Dreyeris, neatsižvelgė į Gedimino santykius su Ryga ir nebandė, žinoma, iš tų santykių tuos laiškus aiškinti. Jeigu laiškai yra tikri, tai jie turėjo būti parašyti, jo manymu, be rygiečių žinios. O kadangi juose minimi gryni Rygos dalykai, kaip antai, prioro Bertoldo nužudymas ir kita, tai jie negalėję būti suredaguoti nepareinamai nuo rygiečių. „Klerikališkas klastotojas“ prasitaria (verrät sich) ypač toj vietoj, kur jis skundžia ordino brolius dėl jų elgimosi su arkivyskupu[191]. Gediminui, jo nuomone, nebūtų buvę priežasties taip kaltinti ordiną.

Šitie Voigto argumentai turėtų reikšmės, jeigu Gediminas nebūtų bendravęs su Ryga. Tada, žinoma, negalima būtų prileisti, kad jis savo laiškuose minėtų grynus Rygos įvykius. Dabar betgi mes žinom, kad Gediminas ir rygiečiai veikė iš vien prieš ordiną, kaip ketvirtam skyriuj bus įrodyta. Ir Gedimino laiškai todėl galėjo būti ne be rygiečių žinios parašyti. Dėl jų įtakos ir galėjo būti įtraukti į laiškus gryni Rygos dalykai, kurie kaip tik rygiečiams buvo svarbūs. Juk jeigu Gediminas ir rygiečiai buvo susitarę iš vien ginklu kovoti su ordinu, tai kodėl jie nebūtų galėję ir raštais jį pulti?

Voigtas remiasi dar ordino metraščiais, ir iš randamų priešingumų tarp jų ir laiškų nori įrodyti šių paskutiniųjų neautentiškumą. Kad šie metraščiai gali būti tendencingi, — jis ir neužsimena. Ypatingos reikšmės jis teikia Jerošinui, nepastebėdamas, kad šio metraštininko pranešimas Gedimino laiškų klausimu yra dvejopas, prieštaringas ir todėl neturįs kiek didesnės reikšmės. Voigto cituojamas Epitomatoriaus pranešimas yra ne kas kita, kaip lotyniškas Jerošino eil. 26.194 sq. vertimas. Todėl negalima tam šaltiniui teikti autentiško šaltinio reikšmės[192]. Voigtas remiasi dar Krantzu, Davidu ir kitais 16 amž. metraštininkais lyg kokiais to paties laiko šaltiniais.

189) Ši įtaka galėjo eiti iš Rygos. Plg. V. Kameniecki, Wpływy zakonne na ustroj Litewski, Przegląd hist. 25 (1925). — Minėtoj skolų knygoj nr. 682 yra žinia, kad 1292 m. prie Lietuvos kunigaikščio veikė auksakalis iš Rygos.

190) J. Voigt, Gesch. Pr. IV, 626 sq. Laiškų falsifikavimo kaltę jis stengėsi primesti Rygos arkivyskupui Fridrichui. Visai be pagrindo, nes arkivyskupas tuo metu (1323 m.), kada laiškai buvo parašyti, gyveno ne Rygoj, bet Avignone. J. Haller, Die Verschwörung von Segewold, Mitt. d. livl. Gesch. 20 (1907) 133.

191) T. p. 628.

192) Epitomatorium Voigtas vadina, rodos, „Epitome gestorum Prussiae“ autorių, kuris šio metraščio leidėjo, Töppeno, Scs. I. 272 pavadintas Cano-

Jo išvedžiojimai apie Gedimino antspaudo falsifikavimą sunku būtų kvestionuoti dėl šaltinių stokos. Tiesa, primygtinis ir žodingas antspaudo autentiškumo teigimas atrodo kažkaip nepaprastai. Gal būt, tai būtų galima išaiškinti, tuo faktu, kad šie laiškai kilo, taip sakant, iš kovos su ordinu. Jų autoriai, tur būt, numatydami, kad ordinas stengsis nuginčyti nukreiptų prieš jį laiškų autentiškumą, norėjo griežta antspaudo patvirtinamąja formule apsaugoti jį patį, kartu ir laiškus nuo įtarimo[193].

Pati laiškų forma ir dvasia, tvirtina Voigtas, jau įrodanti jų neautentiškumą. Jam, kaip ir Dreyeriui, atrodo įtartini tie laiškai dėl jų tikybinio tono, kur ypač garbinamas popiežius ir bažnyčios hierarchai, aplamai. Bet šis dalykas negali duoti progos įtarimui, kaip teisingai pastebėjo jau Friedrichas. Toks laiškų turinys tik įrodo, kad jie buvo dvasininkų redaguojami. O dėl to nėra pagrindo laikyti juos falsifikatais, nes mes žinom tikrai apie vienuolių buvimą Gedimino dvare. Antra vertus, laiškų forma, net ir turinys buvo pritaikytas prie to tikslo, kuris jais buvo siekiamas. Pirmas laiškas[194] popiežiui, pavyzdžiui, kupinas pagarbos žodžių jam. Matyt, norėta tuo įsigyti popiežiaus palankumo ir nuteikti jį prieš ordiną. Ar tie laiškai tikrai išreiškė Gedimino nusistatymą, — negalime žinoti. Greičiau ne jo nuoširdūs įsitikinimai[195], bet politiški motyvai turėjo čia vadovaujamos reikšmės, kaip pastebėjo Friedrichas[196].

---

nicus Sambiensis. Bet Töppeno paskelbtas „Epitome“ neturi Voigto, G. Pr. IV, 631 cituojamos vietos. Kaip šitas dalykas reikėtų aiškinti — nežinau. Kad Can. Samb. naudojosi Jerošinu, rašydamas metraštį, buvo prileidęs Töppenas savo „Geschichte der preussischen Historiographie“ 27. Bet įvadoj į Can. Samb. Scr. I. 272 sq. jis jau nieko apie tai nesako.

193) V. Friedrichas, T. p. 125 sq., kritikuodamas Voigtą, bandė griauti jo išvedžiojimus apie antspaudą, remdamasis vieno dingusio Gedimino 1325 m. laiško registru. Bet šis registras yra joks tikras šaltinis, nes jis sudarytas tik 1596 m. Th. Schiemann, Regesten der verlorenen Urkunden aus dem alten livländischen Ordensarchiv, Mitau 1873, p. IV. Iš registro mes sužinom tik jo autoriaus nuomonę, kad rygiečiai, panaudodami Gedimino antspaudą, parašė jo vardu laišką. Tai yra 16 amž. žmogaus nuomonė, atitinkanti ir ordino pažiūrą, į kurią nėr ko atsižvelgti.

194) LUB II. nr. 687.

195) Kad šie laiškai buvo nuoširdūs Gedimino pareiškimas, vadinasi, kad jis tikrai buvo pasiryžęs krikštytis, įrodinėjo A. Prochaska, O prawdziwości listów Gedymina, Rozprawy Ak. Um. 32 (1895) passim.

196) T. p. 73.

Voigto argumentams pritarė daugumas, ypač vokiečių, mokslininkų. Net tokie žymūs Livonijos istorijos tyrinėtojai, kaip K. Höhlbaumas[197]) ir K. Napierskys[198]) buvo įtikinti Voigto argumentų. Kiti gi, kaip K. Lohmeyeris, Arbusowas, Schiemannas, E. Seraphimas, svyravo, neišsitardami aiškiai jų autentiškumo klausimu.

Ryšium su Voigto išvedžiojimų kritika tinka aptarti Friedricho[199]) bandymus Voigto argumentus sistemingai atremti. Kiekvienam Voigto tvirtinimui jis stengėsi surasti priešingą, jį griaunantį argumentą, ir tuo būdu prieiti išvadą, kad „laiškai kilę iš Gedimino raštinės[200]). Kritikuodamas Voigtą Friedrichas nesiėmė arčiau tyrinėti jo cituojamų šaltinių žinių, jų kilimo ir tendencijos atžvilgiu. Jis stengėsi tik išskaityti iš šaltinių priešingą mintį nei Voigtas, kas jam, žinoma, ne visur galėjo pavykti. Taip antai, jo tvirtinimas, kad Jerošino posakis „in gemachtir lugge" turįs reikšti ne ką kitą, kaip staigų Gedimino nusistatymo (krikšto reikalu) pakitimą (sich auf den plötzlichen Wechsel in Gedimins Gesinnung bezieht), yra mažiausia nieku nepagrįstas. Tą pat galima pasakyti apie priešingą Voigtui Dusburgo[201]) pranešimo aiškinimą. Be to, Friedrichas visiškai nepaisė Voigtui dar nežinomų šaltinių (pav., legatų pasiuntinių pranešimo[202]), Rygos miesto tarybos rašto Liubeko tarybai[203]) ir kai kurių, su Gediminu sudariusių sutartį pasiuntinių, pranešimo[204]). Jo kritika todėl gali būti laikoma nepakankama. Jis pajudino, tiesa, kai kuriuos Voigto argumentus, bet priešingai tezei, būtent, kad laiškai yra autentiški, įrodyti jis nieko nepateikė.

Paskutiniu laiku atgaivino Voigto tezę, naujais argumentais ją paremdamas, Karaliaučiaus archyvo patarėjas dr. K. Forstreuteris[205]). Forstreuterio darbas vertas ypatingo dėmesio jau dėl to, kad

---

197) Hansisches Urkundenbuch II, 175.

198) Pagal Napiersky, Russich - livl. Urkunden 44, Voigtas įtikinamai įrodęs (überzeugend dargetan), jog Gedimino laiškai esą falsifikuoti. Bet jie vis dėlto esą, jo nuomone, parašyti Vilniuj pranciškono Bertoldo. Net ir kunigaikštis kai-ką žinojęs apie laiškų išsiuntimą, tik nežinojęs jų turinio. Tai yra, aišku, savavališkas, nieku nepagrįstas išvedžiojimas ir todėl nepaisytinas.

199) T. p. Priedėlis.

200) T. p. 127.

201) Scr. I. 192.

202) LUB VI. nr. 3075.

203) LUB VI. nr. 3072.

204) LUB VI. nr. 3070, 3071.

205) K. Forstreuter, Die Bekehrung Gedimins und der Deutsche Orden, Altpreussische Forschungen 5 (1928) 242 sq.

jis tyrinėjo pačius laiškų — ir kitų turinčių su jais sąryšį dokumentų — rankraščius - kopijas (originalai pražuvę) ir galėjo todėl paremti savo tezę kai kuriomis paleografiškomis pastabomis. Jis ėmėsi to darbo nuodugniai tyrinėdamas šaltinius ir literatūrą ne tik vokišką, bet net rusišką ir lenkišką, kas vokiečių tyrinėtojų tarpe retai pasitaiko. Pažindamas literatūrą, jis galėjo pateikti vykusių pastabų prie tų autorių argumentų, kurie gynė laiškų autentiškumą. Daugiausia paliečia jis Prochaskos išvedžiojimus, juos kritikuodamas. Bet jis neliečia tų autorių, kurie gynė tokią pat tezę, kaip ir jis. Voigtui jis, rodos, visai pritaria, nors kai - kurie jo įrodymai silpnesni už Prochaskos. Nepaisant šio mažo nenuosakumo, Forstreuterio straipsnis yra vis dėlto viena giliausių ligšiol pasirodžiusių studijų apie Gedimino laiškus[206]. Forstreuteris pirmas parodė, kokia sunki — net, tur būt, galutinai neišsprendžiama — yra Gedimino laiškų autentiškumo problema. Ir paties Forstreuterio gan atsargūs tvirtinimai, kuriais norima pagrįsti tam tikrą tezę, neišlaiko, kaip matysim, kritikos. Jo pateikiami faktai gali būti ir kitaip išaiškinti. Bandysim kiek plačiau nagrinėti Forstreuterio straipsnį, stengdamiesi pažymėti, kad jo (kad ir gili) kritika neįrodo Gedimino laiškų neautentiškumo. Aiškumo dėliai suskirstysim Forstreuterio įrodymus į kelius punktus ir kiekvieną jų skyrium svarstysim.

1) Forstreuteris pirmiausia tvirtina: Gediminas negalėjęs turėti sumanymo krikštytis todėl, kad krikštas būtų pakenkęs jo rytų politikai, nes Lietuva Gedimino metu jau buvusi patapusi daugiau rusišku kraštu, ir stačiatikių misija tada turėjusi Lietuvoj didesnį pasisekimą nei katalikų.

Tiesa, Gediminas žymiai praplėtė Lietuvos valstybę, užimdamas rusiškus kraštus. Tik šaltiniai mums neleidžia tvirtinti, kad jis jau pirmaisiais savo viešpatavimo metais (pagal F. 1320—1322) „laimingais įsibrovimais“ (Vorstösse) į dalines rusų kunigaikštijas Lietuvos galybę (die litauische Grossmacht) kūrė“. Žinios apie Gedimino pietų Rusijos plotų užkariavimus 1320 m. visiškai nepatikimos[207]. Aplamai, šaltiniai mums neleidžia nustatyti, kada Gediminas prijungė rusų kraštus; taigi, negalima įsprausti Gedimino užkariavimus į 1320—1322 m., vadinasi, prieš jo laiškus išsiuntus, ir iš to daryti išvadą, kad

206) Plg. Forstreuterio studijos recenzijas: K. Chodynickio, Ateneum Wileński VI (1929) 271 sq. ir St. Zajączkowskio, T. p. 275 sq.

207) Plg. M. Hruševskij, Istoria Ukr. - Rusi III², 117.

„vietinės (t. y. rytų) krikščionybės priėmimas būtų buvęs tos politikos linkmėj“.

Dar labiau abejotinai atrodo jo samprotavimai apie stačiatikių bažnyčios misiją Lietuvoj[208]. Žinia apie rusų kankinius Vilniuj Gedimino metu, kuria jis, remdamasis Abrahamu[209], nori pagrįsti savo išvedžiojimus, yra naujųjų laikų pasaka[210]. Mes nerandam jokių stačiatikių misijos pėdsakų stabmeldiškoj Lietuvoj ir jokių įrodymų, kad rusų bažnyčia čia būtų turėjusi didesnės įtakos.

Antra vertus, Gedimino rytų politika greičiau liudytų už laiškų autentiškumą. Jo toli siekianti rytų politika būtų reikalavusi taikos su ordinu ir, aplamai, su krikščionišku vakarų pasauliu. Galima sakyti, su krikščionišku vakarų pasauliu, nes ordino eilėse kovojo su lietuviais daug vakarų Europos riterių krikščionybės vardu.

2) Kad Gediminas siekė taikos su ordinu ir su rygiečiais, įrodo rygiečių atsakymas į vieną Gedimino raštą[211]. Rygiečiai dėkoja Gediminui už raštą, kur jis žada padaryti su jais taiką, kaip ir jo „brolis“ Vytenis kad buvo padaręs, ir prašo jį nesitarti skyrium su ordinu dėl taikos. Forstreuteris ir iš šio rygiečių atsakymo nori išvesti, kad pirmas Gedimino laiškas[212] popiežiui negalėjęs būti jo paties išsiųstas. Mat, šis laiškas (kurio užsilikusi kopija neturi datos) turėjo būti išsiųstas vėliausiai 1322 metų antrosios pusės pradžioj. O kad jis tada turėjo būti išsiųstas, sprendžiama iš to, kad Gediminas 1323 m. sausio 25 d., laiške kalba jau apie popiežiaus atsakymą į jo laišką žodžiais: „cuius responsum novimus“. Taigi pasiuntinys, nunešęs Gedimino laišką Avignonan, turėjo būti tuo metu jau grįžęs. Kadangi jam reikėjo keliauti ten ir atgal maždaug 6 mėnesiai, tai jis vėliausiai 1322 metų antros pusės pradžioj turėjo iškeliauti iš Lietuvos su laišku. Forstreuteris prileidžia, kad Gediminas, išsiuntęs tą laišką popiežiui, rašęs rygiečiams raštą, į kurį rygiečiai 1322 m. lapkr. m. atsakė. Gediminas dėl to turėjęs paminėti rygiečiams savo laišką popiežiui, ir rygiečiai, atsakydami jam, tai būtų pažymėję. Kadangi rygiečiai apie tai nieko nesako, tai ir Gediminas neminėjo jiems jokio laiško popie-

---

208) T. p. 243.

209) V. Abraham, Powstania organizacji kościoła łacińskiego na Rusi, Lwów 1904, 83.

210) K. Chodynicki, Geneza ir rozwój legendy o trzech męczenikach wileńskich, Ateneum Wileński IV (1927) 417 sq.

211) LUB VI, nr. 3068. D. lapkr. 29 d. 1322 m.

212) LUB II. 687.

žiui. Iš to jis veda, kad Lietuvos kunigaikštis apie tą laišką nieko nežinojęs, t. y. jo nebuvęs siuntęs.

Forstreuterio išvada eina per toli. Juk rygiečiai atsakydami neatkartojo viso Gedimino laiško turinio. Jie, matyt, suminėjo tik tas laiško vietas, kurios jiems itin buvo svarbios (k. a., apie taiką, apie arkivyskupą ir apie tuolaikinį Pskovo valdovą Dovydą). O antra, Gediminas galėjo laiške rygiečiams ir nutylėti laišką popiežiui, jeigu šis laiškas su rygiečių žinia buvo išsiųstas.

3) Laiškų neautentiškumui įrodyti Forstreuteris cituoja rygiečių pareiškimą[213]) Liubeko tarybai, kad Gediminas tuo metu, kada Dorpato ir Danijos kunigaikščio žemė buvo siaubiama, nebuvo išsiuntęs jokių laiškų. Jo tvirtinimu, šis puolimas buvo atliktas 1323 m. vasario m.[214]), t. y. išsiuntus pirmą laišką popiežiui ir kitą laišką 1323 m. sausio 25 d.

Forstreuteris nepastebi, kad šiam žygiui vadovavo ne Gediminas, bet tuolaikinis Pskovo valdovas Dovydas[215]). Lietuviai dalyvavo tame žygy kaip pskoviečių pagalbininkai, ir patį Dovydą rygiečiai laikė nepriklausomu Gediminui, bet tik jo „ypatingu draugu" (amicus specialis)[216]). Taigi rygiečiai galėjo laikyti Gediminą neatsakingą už šį žygį. Patys lietuviai siaubė Danijos karaliaus kraštą 1322 m. kovo m.[217]). Greičiausiai rygiečiai ir bus turėję galvoj šį lietuvių, t. y. Gedimino, žygį, kai jie rašė, kad jis buvo atliktas prieš bet - kuriuos laiškus išsiunčiant. (Kitam skyriuj bandysim šią išvadą dar kitais argumentais pamatuoti). Negalima dėl to vadinti šio rygiečio tvirtinimo melu, kaip Forstreuteris kad daro.

4) Kadangi sausio ir gegužės mėn. (1323 m.) laiškuose, kurie buvo adresuoti didesniems vak. Europos miestams, neminima Gedimino sąjungininkė Ryga, Forstreuteris mano, kad tų laiškų autorių reikia ieškoti Rygoj.

Ne būtinai jau tuose laiškuose turėjo būti minima Ryga. Juk jie buvo siunčiami į vak. Europą, ir Ryga neįėjo į adresatų tarpą. Rygiečiams, kaip Gedimino sąjungininkams, greičiau jau buvo žinomas laiškų turinys prieš juos išsiunčiant; todėl jiems dėl to nebuvo reikalo jų adresuoti.

---

213) LUB VI, nr. 3072.

214) T. p. 245.

215) Can. Samb. Scr. I. 284. Dusburg, Scr. I. 187.

216) LUB VI, nr. 3068.

217) Can. Samb. Scr. I. 284. Dusburg, Scr. I. 186.

5) Iš ordino atstovų pareiškimo viename 1323 m. liepos m. 18 d. susirinkime Liubeke, kur buvo transumuojami Gedimino (gegužės m.) laiškai, Forstreuteris sprendžia, kad jie abejojo Gedimino laiškų autentiškumu[218]. Bet atstovų žodžiai neduoda progos taip manyti. Jie džiaugdamiesi sutiko žinią apie Gedimino sumanymą krikštytis ir pasiūlė susirinkusiems tuojau siųsti delegaciją į Lietuvą, pasižadėdami patys ją remti ir padengti net pusę jos išlaidų. Jie norėjo siųsti delegaciją ne todėl, kad „dalyką apgaule laikė ir kaip galima greičiau jį išaiškinti stengėsi" (Forstreuterio žodžiai), bet todėl, kad jie Lietuvos krikšto geidė. Jie pasižadėjo susirinkusiems stengtis, kad „ad Dei gloriam et profectus fidelium animarum apud Lethowinos invalesceret fides Christi"[219]. Iš to paties pareiškimo sužinom, dėl ko atstovai rodė tokio uolumo Lietuvos krikšto reikalu. Jie išsitarė: po krikšto lietuvių didikai ir prastieji pasilaikys savo luomus ir laisves[220]. Nėra abejojimo, kad turėdami prieš akis politišką ordino tikslą Lietuvos atžvilgiu, atstovai yra taip kalbėję. Prasitardami apie Lietuvos visuomeninių santykių palaikymą, atstovai išdavė ordino intenciją: pasinaudojus Lietuvos krikštu, paimti ją savon įtakon. Tai rodėsi ordino atstovams gera proga įsigyti šį kraštą taikiu būdu, ko ordinas nepajėgė ligšiol ginklu. Aplamai, ordino pasiuntiniai visiškai pasitikėjo Gedimino laiškais ir tikėjo jo krikšto projektu.

6) Iš rygiečių pranešimo[221] apie derybas Vilniuj Forstreuteris sprendžia, kad „Gediminas aiškiai krikšto siūlymą atmetęs[222]. Taip spręsdamas, jis prileidžia, jog Gediminui buvo pasiūlyta krikštytis. Kokia prasmė būtų buvusi livoniečiams, atvykusiems į taikos derybas, siūlyti kunigaikščiui krikštytis, jeigu jis jokio pažado anksčiau tuo reikalu nebūtų davęs? Iš minėtojo rygiečių pranešimo, tiesa, nė negalima išvesti, kad Gediminas visiškai atsisakė krikštytis. Jis savo krikšto reikalą norėjo atidėti tik iki popiežiaus legatui atvykus. Su livoniečiais gi jis norėjo sudaryti tik taiką[223], kas ir buvo padaryta. Visiškai nepamatuotas yra Forstreuterio tvirtinimas, jog ordino atstovai per derybas 1323 m. spalių 2 d. sužinoję Gedimino laiškus

---

218) T. p. 246.

219) LUB II. nr. 691: ...manentibus singulis gentis illius nobilibus et ignobilibus utriusque sexus in suo statu et conditionis libertate.

220) LUB II, nr. 691.

221) LUB VI. nr. 3070, 3071.

222) T. p. 247.

223) Žiūr. psl. 7 sq.

buvus sufalsifikuotus[224]). Pagal Forstreuterį ordino atstovai prisidėję prie taikos tik dėl to, kad nenorėję pasirodyti taikos ardytojais. Iš kitos pusės, jis mano, kad jie siūlę Gediminui Daugpilio ir Mezoteno tvirtoves[225]), jei jis krikštytųs. Vadinasi, ir ordino atstovai, Forstreuterio nuomone, buvę palankūs Gedimino krikštui, nors jie laikę jo laiškus apgaule (Schwindel) ir nenoromis dėjęsi prie taikos sutarties. Galimas daiktas, kad ordino atstovai ragino nuo savęs Gediminą krikštytis, siūlydami jam net savas pilis. Toks ordino atstovų žygis visiškai atitiktų taip pat ordino žmonių pareiškimą jau minėtam 1323 m. liepos 18 d. susirinkime Liubeke (psl. 21). Kad jie per Vilniaus taikos derybas būtų patyrę Gedimino laiškus esant netikrus, — tai tėra nieku nepamatuotas Forstreuterio tvirtinimas. Aplamai, 1323 m. spalių 2 d. taika negali būti panaudota laiškų neautentiškumui įrodyti. Kadangi krikšto klausimas buvo atidėtas, tai nebuvo reikalo jo kokia forma įtraukti į taikos sutartį. Tas klausimas turėjo būti aptartas su popiežiaus legatais.

7) Iš popiežiaus atsakymo į Gedimino laiškus Forstreuteris nori ištraukti įrodymą prieš jų autentiškumą. Nesuprantama, kodėl jis, sekdamas Friedrichu[226]), tvirtina, kad popiežiaus atsakymas buvęs nepasitikimas ir nepalankus (misstrauisch und unfreundlich). Rodos, galima būtų kaip tik priešingai tvirtinti; popiežius reiškė džiaugsmo Gedimino laiškais, sakydamas: missa nobis tuae magnitudinis littera devotione... grata nimirum nostris ac fratrum nostrorum venit affectibus[227]). Forstreuterio nuomone, popiežiaus atsakymas ir legatų siuntimas buvę tik „politiška priemonė" (politische Massnahme). Nesuprantama, kam popiežius būtų davęs tiek daug instrukcijų tiems legatams, kur jiems buvo nurodyta, kaip jie turi varyti Lietuvos krikštijimo darbą, jei jis nebūtų tikėjęs kunigaikščio pažadu krikštytis[228]).

8) Forstreuteris smulkiai analizuoja legatų pasiuntinių pas Gediminą pranešimą, stengdamasis čia rasti įrodymų prieš laiškų autentiškumą. Jis pirmiausia nurodo, kad šiame pranešime išrašyti iš-

---

224) T. p. 248.

225) Šią prielaidą daro Forstreuteris, tur būt, iš to, kad Gediminas 1325 m. birželio 2 d. paskelbtam rašte, LUB VI. nr. 3074, skundėsi, jog ordinas jam neatiduodąs Daugpilio ir Mezoteno.

226) Der Deutsche Ritterorden und die Kurie, 67.

227) LUB II, nr. 703, p. 171.

228) Visos instrukcijos legatams paskelbtos Turgenevo, Historia Russiae Monumenta I, nr. nr. 104, 105, 106, 107, 109, 110, 111.

tisi sakiniai iš minėto jau rygiečių pranešimo apie derybas Vilniuje 1323 m. spalių 2 d., ir todėl jam šis pranešimas atrodo įtartinas[229].

Abiejuose aktuose randamieji bendri sakiniai rodo, kad legatų pasiuntinių pranešimas parašytas Rygoj, naudojantis ankstyvesnių rygiečių bendrininkų pranešimu. Žinoma, negalima laiduoti, kad šie legatų pasiuntiniai derybas su Gediminu taip aprašė, kaip jos vyko. Jie galėjo kai ką užmiršti arba iš tam tikros tendencijos ir iškraipyti[230]. Bet šitas pranešimas vieną dalyką rodo: rygiečiai, kaip legatų pasiuntiniai, vedė derybas su Gediminu dėl krikšto. Būtų visiškai nesuprantama, kaip rygiečiai būtų galėję vykti tartis su Gediminu krikšto reikalu, jei jis nebūtų davęs jokio pažado krikštytis ir jei rygiečiai būtų sufalsifikavę jo vardu laiškus. Tuo atveju, rodos, jokių derybų krikšto reikalu su rygiečiais negalėtų būti.

Forstreuteris kreipia dėmesį į prieštaringą pasiuntinių pasakojimą apie laiškų popiežiui transportą. Jis mano, kad Gediminas tik du laišku popiežiui tegalėjęs pasiųsti. Su pirmuoju laišku jo pasiuntinys buvęs Ašeradene ordino žmonių sugautas, įmestas į kalėjimą, o laiškas sunaikintas[231]. Vadinasi, popiežių galėjęs pasiekti tik vienas laiškas. Bet iš popiežiaus atsakymo tikrai žinom, kad jis yra gavęs du Gedimino laiškus. Išeitų tada, jog popiežiui buvo pasiųsti ne du, bet trys laiškai, kaip manė Chodynickis[232]. Forstreuteriui Chodynickio nuomonė nepriimtina pirmiausia dėl to, kad patys vienuoliai, rašiusieji Gedimino laiškus, kalba tik apie dviejų laiškų popiežiui rašymą[233]. Tai dar neduotų, rodos, pagrindo priešintis Chodynickio nuo-

---

229) T. p. 251.

230) Pasiuntiniai net patys prisipažino, kad negalį viso, ką Gedimino dvare girdėję, atsiminti, LUB VI, psl. 483.

231) Šio pasiuntinių protokolo atradėjas ir jo pirmas leidėjas Napierskys tik viename iš dviejų jo konceptų išskaitęs sakiny, kur kalbama apie to laiško perėmimą Ašeradene, žodį „confracta" (littera domino papae confracta). Tuo tarpu kitame koncepte jis išskaitęs žodį „aportata", Napierskys laikė šį paskutinį žodį teisingą ir dėl to tvirtino, kad pirmas laiškas popiežiui buvo nusiųstas. Juo pasekė Bunge, Prochaska, Schiemannas ir kiti. Hildebrandas, Mitteil. aus d. livl. Gesch. 12 (1875) 263, patikrinęs rankraštį, ištaisė Napierskio „aportata" į „confractą". Vadinasi, abiejuose konceptuose pasakyta, kad laiškas popiežiui buvo sunaikintas.

232) Próby zaprowadzenia... etc.

233) Pasak Forstreuterį Rygos arkivyskupas 1325 metų bal. m. bulėj, kur ekskomnikavo ordiną, būtų užsiminęs apie Gedimino laiško sunaikinimą, jei tai būtų atsitikę. Bet šioj bulėj arkivyskupas neužsimena nei apie Gedimino laiškus, nei apie jo bet kokius pasiuntinius į Livoniją. Jis skundėsi vien tik, kad ordinas trukdo jo misijonieriams vykti Lietuvon ir atgal.

monei. Ne būtinai jau Gedimino dvare turėjo būti suminėti pasiuntiniams visi čia rašyti laiškai. Du laiškai galėjo būti paminėti dėl jų ypatingos svarbos. Pirmas laiškas (kuris buvo Ašeradene perimtas ir sunaikintas) svarbu buvo paminėti rygiečiams ir Gediminui todėl, kad jis davė jiems progos kaltinti ordiną. Kadangi pagal antrą laišką buvo pasiųsti popiežiaus legatai ir patį laišką nunešė į Avignoną kaip tik vienas iš Rygos pasiuntinių, atvykusių dabar pas Gediminą, tai ir jis tiko būti šiame pranešime paminėtas.

Laiškų siuntimas per Rygą ir dar per to miesto žmones negali eiti įrodymu prieš jų autentiškumą. Rygiečiai, kaip Gedimino sąjungininkai, galėjo padėti jam susisiekti su vakarų kraštais, ypač tuo atveju, kada tai ir jiems buvo naudinga[234]. Kadangi laiškai buvo transportuojami rygiečių, tai suprantama, kodėl pasirinktas kelias į Vakarus per Rygą, o ne per kitą vietą. Tas kelias gal buvo vienintėlis rygiečiams ir lietuviams žinomas kelias į vakarus; dėl to juo ir buvo gabenami laiškai. Taigi Forstreuterio įtarimas dėl laiškų autentiškumo jau ir dėl to, kad jie buvo siunčiami per Rygą, rodos, neturi pagrindo.

9) Iš neaiškaus pasiuntinių atpasakojimo, kaip laiškai buvo siunčiami, Forstreuteris nori spręsti, kad šie laiškai išėję iš Rygos[235]. Tai jis tariasi galįs patvirtinti jau minėtuoju registru[236] vieno žuvusio Gedimino laiško. Jis nepastebi, kad šis registras nėra koks tų laikų šaltinis, bet 16 amž. parašytas dokumentas. Jis todėl neturi jokios reikšmės.

10) Forstreuteris, kaip ir Voigtas, nori savo tezę pagrįsti dar laiškų patvirtinamąja formule. Jis net stengiasi iš tos formulės išvesti, kad pirmas Gedimino laiškas popiežiui buvęs pasiųstas be antspaudo[237]. Girdi, rygiečiai tik vėliau susigriebę pasigaminti Gedimino antspaudą ir jau vėlesnius laiškus juo antspauduodavę.

Patvirtinamojoj formulėj nėra jau taip aiškiai pasakyta, kad kryžiuočiai būtų sunaikinę popiežiui skirto laiško antspaudą. Čia kalbama aplamai apie kryžiuočių vieno antspaudo sunaikinimą ir pasakoma, kad šis siunčiamas laiškas patvirtintas tokiu pat antspaudu, kaip

---

234) Kad rygiečiai rėmė Gedimino pasiuntinybę, rodo Rygos skolų knygoj nr. nr. 1887, 1892 pažymėtos išlaidos Lietuvos kunigaikščio pasiuntiniams.

235) T. p. 253.

236) Žiūr. psl. past.

237) T. p. 254.

ir ankstyvesnis laiškas popiežiui[238]. Galima tik prileisti, kad čia turėtas galvoj Ašeradene perimtas ir sunaikintas laiškas su jo antspaudu. Šiaip ar taip, nėra mažiausios progos manyti, kad vienas Gedimino laiškas popiežiui buvo be antspaudo ir kad Gedimino laiškų autoriai (pagal Forstreuterį rygiečiai) šia formule būtų norėję pasiteisinti.

11) Forstreuteris tyrinėja kunigaikščio tituliatūras laiškuose ir pastebėtais čia nevienodumais nori savo tezę paremti. Jam atrodo įtartinas pirmas laiškas popiežiui jau dėl to, kad jo tituliatūroj trūksta žodžių „dei gratia“, kurie buvo įrašyti į Gedimino antspaudą ir kuriuos turėjo kitų laiškų tituliatūros. Šis nevienodumas galima išaiškinti nepakankamai tobula Gedimino kanceliarijos organizacija. Visai suprantama, kad ką tik besikuriančios stabmeldiškos valstybės kunigaikštis galėjo ir neturėti tiek gerai organizuotos kanceliarijos, tiek pastovaus titulo. Viskas čia tebuvo dar darymosi stadijoj ir parėjo nuo svetimų, kad ir laikinių, įtakų. Ir pati tituliatūra šiuose laiškuose paimta iš Vakarų. O Lietuvos kunigaikščiai iki unijos su Lenkija neturėjo pastovios tituliatūros, kaip įrodė J. Adamus[239].

Labiausiai krinta į akis sausio ir gegužės mėn. laiškų tituliatūros žodžiai „princeps et dux Semigallie“. Pagal Forstreuterį tai buvusi tendencinga pretenzija (rygiečių) į Žiemgalių kraštą, nes šis „ruožas ordino savasties skyrė Rygą nuo Lietuvos“[240]. Gal būt galima šį priedėlį tituliatūroj ir kitaip aiškinti. Iš eilinio metraščio žinom, kad žiemgaliai, kovodami antroj 13 amž. pusėj su ordinu, naudojosi lietuvių pagalba. Lietuviai (arba žemaičiai) ėjo į pagalbą žiemgaliams kaip jų „svečiai“ ir drauge su jais kovėsi su ordinu[241]. Net žiemgalių paimtieji ordino belaisviai buvo siunčiami į Lietuvą[242]. Vienas

---

238) Taip ypač aiškiai pasakyta laiške dominykonams, LUB II, nr. 688, p. 142: licet cruciferi, huius negotii causa, praescripti sigillum nostrum in contumeliam nostram igne cremaverunt, videbitur ut a Deo inceptum extinguerunt, et oculis hominum obsecarent, tamen hanc cartam cum ipso sigillamus, prout sigillari fecimus litteras domini patris apostolici praedelicti. — Laiške pranciškonams, LUB II, nr. 689, p. 143 sq. ta mintis nėra taip aiškiai išreikšta; tad ji gali būti dvejopai suprasta.

239) J. Adamus, O tytule panującego i państwa Litewskiego parę spostrzeżen, Kwart. hist. I (1930) 318, 330.

240) T. p. 255.

241) eil. 8615 sq., 9989 sq., 11163 sq.

242) eil. 8615 sq., 9193 sq.

tuolaikinis žiemgalių kunigaikštis Nameise[243]) priklausė, rodos, Lietuvos kunigaikščio Traidenio, nes šis kunigaikštis jį buvo pasiuntęs į Prūsus, pavesdamas jam sugriauti vieną ordino pilį[244]). Apie 1290 m. ordinas sunaikino visas žiemgalių pilis, matyti, pavergdamas juos. Nuo to laiko dingsta šaltiniuose bet kokios žinios apie tą kraštą. 1321 m. pasirodo pirma žinutė, kad ordinas pastatė čia Mesoteno pilį. Gal būt, Gedimino metu ordinas dar nebuvo visiškai įsigyvenęs Žiemgalių krašte, ir todėl jis galėjo reikšti pretenzijas į tą kraštą, prikergdamas prie savo titulo priedėlį „dux et princeps Semigallie".

Išdėjęs motyvus prieš laiškų autentiškumą, Forstreuteris imasi aiškinti, kas galėjęs būti jų autorius. Čia jis vengia duoti tikrą atsakymą ir tenkinasi padaręs vieną kitą prielaidą. Jis spėlioja, kad pirmas laiškas popiežiui galėjęs būti parašytas pačiame Avignone, nors neneigia, jog ir Vilniaus pranciškonai galėję jį parašyti[245]). Prileisti, kad šis laiškas parašytas Avignone, būtų per drąsu. Vargiai rygiečiai būtų tada žinoję apie tą laišką. O jie turėjo žinoti, nes 1323 m. sausio m., pagal Forstreuterį, jų parašytam Gedimino vardu laiške minimas laiškas popiežiui. Aiškiai prieštaringa yra ši prielaida jo paties tvirtinimui, kad minėtasis pirmas laiškas popiežiui kiek panašus į 1325 m. birželio 2 d. laišką. Iš panašumo reikėtų spręsti, jog abu laiškai kilę iš tos pačios vietos. Tos vietos reikėtų ieškoti Vilniuj arba Rygoj.

Šių abiejų laiškų kilmės atžvilgiu 1325 m. birželio 2 d. laiškas turi ypatingos svarbos. Čia kaltinamas ordinas, kad nesilaikąs sudarytos taikos sutarties. Panašų kaltinimą randam Rygos arkivyskupo ordino ekskomunikos bulėj, tik visai kitokia forma — bendriau ir trumpiau — pareikštą (pav., bulėj sakoma: vokiečių ordinas buvo pasižadėjęs Gediminui Daugpilio ir Mesoteno pilis sunaikinti; birželio 2 d. laiške Gediminas skundžiasi, kad ordinas jam šių pilių neatiduodąs). Kadangi tie patys dalykai yra visai skirtingai abiejuose raštuose atpasakoti, tai negalima prileisti, kad Gedimino laiškas (kaip vėlesnis) būtų parašytas naudojantis arkivyskupo bule. Dėl to, tur būt, ir Forstreuteris prileidžia, kad šis laiškas negalėjęs būti parašytas arkivyskupo raštinėj[246]).

---

243) eil. 9041, 9607.

244) eil. 9669 sq.

245) T. p. 258.

246) T. p. 259.

Iš to, kad šiame Gedimino laiške minimi tik Lietuvos dalykai, galima spręsti jį esant parašytą Vilniuj. Ordinas čia kaltinamas sulaužęs taikos sutartį, apiplėšęs kelius lietuvius, suėmęs Lietuvos pasiuntinius ir kai - kuriuos jų net nužudęs. Čia pat paminėtas vienas pasiuntinys vardu Lesse (rusiškas vardas Aleksandras), kurį kitais (1326) metais randam Rygoj, kur jis viešai rygiečių susirinkime skundė ordiną.

Jeigu į šį Gedimino laišką kiek panašus pirmas laiškas popiežiui, tai ir jis turėjo būti parašytas Vilniuj.

Negalima nieko tikro pasakyti apie sausio ir gegužės mėnesių laiškų kilimo vietą. Forstreuterio tvirtinimas[247]), kad „sausio ir gegužės mėn. laiškai turi daug žymių, kurios rodo juos kilus iš Rygos miesto kanceliarijos“, yra nieku nepagrįstas ir nesiderina su jo paties išvedžiojimais. Forstreuterio nuomone, kolonistų kvietimas į Lietuvą galėjęs išeiti iš paties Gedimino[248]). Tuo būdu, ir jis prileidžia, kad Gediminas nors netiesiogiai prisidėjo prie laiškų rašymo.

Forstreuterio studijos apžvalga baigiam nagrinėję tuos autorius, kurie stengėsi įrodyti laiškų neautentiškumą. Dabar apžvelgsime trumpai autorių, gynusių laiškų autentiškumą, argumentus.

Tuo tarpu kai vokiečių mokslininkai daugiausia akceptavo Voigto pažiūrą, arba laikė laiškų klausimą atvirą, — lietuvių, lenkų ir rusų tyrinėtojai gynė jų autentiškumą. Pirmas Gedimino laiškų gynėjas, kartu ir pirmas Lietuvos istorikas buvo Teodoras Narbutas[249]). Šis entuziazmo kupinas Lietuvos istorikas karštai gynė Gedimino laiškus, „tuos seniausius Lietuvos dokumentus“, nuo Voigto puolimų. Stengdamasis atremti Voigto argumentus, jis jau suponavo — nežinodamas popiežiaus legatų pasiuntinių pranešimo, — kad laiškų redaktorius galėjęs būti koks pranciškonas. Jis prileido, dar neturėdamas tikrų duomenų apie Rygos ir Gedimino santykius, kad šie laiškai kilę iš bendrų Lietuvos ir Rygos (pagal jį — arkivyskupo) interesų[250]). Tuo būdu jis atrėmė Voigto tvirtinimą, kad Rygos įvykių minėjimas kalbąs prieš laiškų autentiškumą. Nežiūrint šių vykusių pastabų, jo Voigto kritika vis dėlto galima laikyti paviršutinišką. Jis nesiėmė, pav., nagrinėti Voigto cituojamų metraščių, bet atmetė

247) T. p. 257.

248) T. p. 260.

249) T. Narbutt, Dzieji narodu Litewskiego IV, Vilno 1830, Priedėlis IV, 58 sq.

250) T. p. 59 sq.

juos kaip tendencingus ordino šaltinius. Vadinamuosius Voigto vidaus argumentus jis arba visai aplenkė (kaip, antai, antspaudo klausimą), arba klaidingai stengėsi sugriauti (kaip, antai, Mozūrijos kunigaikščio Bonislavo klausimą). Narbuto Voigto tezės kritika todėl galima laikyti nepakankamą.

Narbuto argumentus plėtojo toliau A. Prochaska[251]). Jis, papildydamas Narbutą, stengėsi dar įrodyti, dėl ko Gediminas pakeitė savo nusistatymą krikšto reikalu. Jo nuomone, Gediminas, rašydamas laiškus, t. y. 1322 / 3 metais, buvęs tvirtai pasiryžęs tapti krikščionimi. Tik ordino elgimasis po 1323 m. spal. 2 d. taikos sutarties privertęs jį atsisakyti nuo to. Jis remiasi daugiausia Rygos šaltiniais, ypač legatų pasiuntinių pranešimu. Tuos šaltinius laiko Prochaska visai patikimai ir nemato juose jokios prieš ordiną nukreiptos tendencijos. Priešingai, ordino šaltiniams, kur puolami rygiečiai ir arkivyskupas, jis neteikia jokios reikšmės, laikydamas juos tendencingais ordino prasimanymais. Aplamai, per visą Prochaskos studiją traukiasi viena įkaltinė mintis: arkivyskupas ir rygiečiai buvo teisingi, jie tik gynėsi nuo ordino; tuo tarpu kai ordinas buvo užpuolikas, neteisus[252]). Šis Prochaskos šalingumas gali būti išaiškintas jo prokatalikišku (ir prolenkišku) nusistatymu[253]).

Rygiečiai, Prochaskos išvedžiojimu, turėję maža įtakos laiškams. Pirmas laiškas popiežiui buvęs nusiųstas Gedimino be rygiečių žinios. Tą tvirtinimą remia jis rygiečių laišku Gediminui 1322 m. lapkr. 29 d.[254]) Šis laiškas liudija apie draugiškus santykius tarp Rygos ir Gedimino ir vargiai gali eiti Prochaskos tvirtinimo įrodymu. Visiškai pasitikėdamas Rygos šaltiniais, Prochaska galėjo lengvai įrodyti, kad Gediminas rimtai manęs tapti krikščionimi. Svarbiausias jam tuo atžvilgiu šaltinis buvo antras legatų pasiuntinių pranešimas — pirmojo pranešimo (protokolo) papildymas[255]). Kai-kurie nayvūs šio rašto liudijimai (pav., kad Gediminas net verkė, būdamas privers-

---

[251]) A. Prochaska, O prawdziwości listów Gedymina, Robpr. Ak. Um. 32 (1895) 222 sq.

[252]) Ši Prochaskos tendencija yra dar aiškesnė kitam jo straipsny: Stosunki krzyżaków z Gedyminem i Lokietkiem, Kwart. hist. 10 (1896).

[253]) Plg. vykusią Prochaskos, kaip istoriko, charakteristiką: J. Pfizner, Grossfürst Witold von Litauen als Staatsmann, Brünn 1930, 10.

[254]) Šis laiškas užsilikęs dviem redakcijomis. Prochaska, T. p. 233 klaidingai mano, kad tai esą du laiškai.

[255]) LUB VI. nr. 3073.

tas nuo krikšto atsisakyti) verčia juo nepasitikėti. Prochaska yra perdaug nekritiškas, kai jis šį raštą laiko tikru šaltiniu ir juo remiasi.

Prochaskos nuomonė įsigalėjo lenkų literatūroj. Lenkų istorikai, kaip V. Abrahamas[256]), K. Chodynickis[257]), remdamasis Prochaska, neabejojo laiškų autentiškumu.

Pagaliau išdėsim trumpai argumentus tų istorikų, kurie tarp suminėtų dviejų kraštutinių nuomonių eina vidurio keliu, stengdamiesi jas abi lyg suderinti. Tokiai, sakysim kompromisinei, nuomonei atstovavo žymus Livonijos istorijos tyrinėtojas E. Bonnelis[258]). Jis mano, kad laiškai yra paties Gedimino įsakymu jo sekretoriaus Bertoldo parašyti. Šis sekretorius, jau Rygos arkivyskupo patartas, savavališkai įrašęs, kad kunigaikštis sutinkąs krikštytis. Bonnelio mintį išplėtojo ukrainiečių mokslininkas V. Antonovičius[259]). Jis pažymi laiškus buvus Gedimino sekretorių mistifikaciją. Jau 1323 m. rudenį Gediminas patyręs apie šią pranciškonų mistifikaciją ir dėl to juos iš savo dvaro pašalinęs[260]). Bonnelis, kaip ir Antonovičius, remiasi legatų pasiuntinių pranešimu. Bet tame pranešime, iš tikrųjų, nekalbama apie jokią rygiečių (ar arkivyskupo) intervenciją. Čia pasakojama, kad Gediminas buvęs tikrai pasiryžęs tapti krikščionimi ir tik vėliau nuo to atsisakęs[261]). Tiesa, kitoj pranešimo vietoj, kur kalbama apie kunigaikščio vienuolių, rašiusių laiškus, tardymą, vienuoliai pasako, kad kunigaikštis sakęsis neliepęs nieko rašyti apie krikštą ir kad pranciškonas Bertoldas tai savavališkai įrašęs[262]). Jie nesako, kad Bertoldas būtų veikęs čia Rygos įtakoj. Gal būt, pranešėjai tyčia nutylėjo rygiečių bendradarbiavimą berašant laiškus, parodydami, lyg Gediminas savo iniciatyva juos būtų rašęs.

---

256) V. Abraham, Powstania organizacji kościoła łacinskiego etc.

257) K. Chodynicki, Próby zaprowadzenia chrescijanstwa na Litwe przed. r. 1386. Przegląd. hist. 18 (1914) 257 sq.

258) E. Bonnel, Russisch - livländische Chronographie, Petersburg 1862, 167.

259) V. Antonovič, Očerk istorii Vel. Kniaž. Litowskago, 75 sq.

260) T. p. 76.

261) LUB VI. nr. 3073, p. 478: habito consilio inter nos (čia kalbama apie pasikalbėjimą su Gediminu), videbatur nobis consultum, ex quo percepimus eum aversum. Ši mintis ypač aiškiai išreikšta antram šį protokolą papildančiam pranešime. LUB VI, nr. 3073 p. 483.

262) LUB. VI. nr. 3073, p. 481.

§ 4. Laiškų autentiškumas

Iš visų ankstyvesnių samprotavimų galima daryti išvadą, kad Gedimino laiškų neautentiškumo įrodymai neišlaiko kritikos. Vien iš to dar negalima būtų tikrai spręsti tuos laiškus esant autentiškus. Juk kartais ir klaidingo istorijos fakto negalima įrodyti tokį esant, jeigu trūksta tam reikiamų duomenų. O Gedimino laiškų autentiškumui, kaip ir neautentiškumui įrodyti duomenų kaip tik trūksta. Svarbiausias trūkumas bus bene tas, kad nėra palyginamosios medžiagos. Jeigu turėtumėm iš Gedimino arba iš Rygos miesto bei arkivyskupo kanceliarijos daugiau panašios rūšies raštų, galėtumėm tikriau ką spręsti. Laiškų tyrinėjimas būtų daug sėkmingesnis, jeigu jie būtų išlikę originalais.

Sprendžiant iš jų turinio, neatrodo, kad jie būtų rygiečių, be Gedimino žinios, parašyti. Falsifikuodami Gedimino laiškus, jie būtų pasitenkinę surašę tik tuos faktus, kurie jiems buvo artimi ir svarbūs. Kadangi jie buvo parašyti kovos su ordinu metu, tai rygiečiams būtų tik rūpėję koneveikti ordiną ir save teisinti. Tiesa, kaip jau minėta, ši tendencija laiškuose smarkiai pasireiškia. Pav., jau pirmam laiške popiežiui sakoma apie ordino brolius: Item dominos archiepiscopos et episcopos et clericos capiunt, ut patet in domino Johanne,... et in domino Frederico archiepiscopo, quem fraudulenter de ecclesia eiecerunt. Item clericum unum, dominum Bertoldum, quem in civitate Rigensi in propria domo crudeliter occiderunt. Item terras ponunt desertes, ut patet in Semigallia et in aliis multis[263]). Tik ordino priešai taip galėjo rašyti. Rygiečiai ir jų arkivyskupas ir buvo tie ordino priešai. Bet tuose laiškuose mes randam minint ir tokį dalyką, kuris rygiečiams tėra visiškai svetimas, neturįs nieko bendro nei su jų konfliktu su ordinu, nei su Livonija, aplamai. Šis dalykas — tai prašalaičių kvietimas į Lietuvą apsigyventi. Jis kartojamas bent keturiuose Gedimino laiškuose ir plačiausiai, kaip ir reikia laukti, laiške Hanzos miestams. Čia rašo Gediminas: Insuper ex regali dono damus iam in praesenti carta, nostram terram liberam esse, sine theoloneo, exactione angariarum et perangariarum, super omnes praedecessores nostros, omnibus mercatoribus, militibus, vasallis, quos dotabo redditibus, unicuique suam secundum dignitatem, mechanicis conditionis cuiuscunque, scilicet fabris, sutoribus, carpentariis, lapicidis, in arte salis peritis, pistoribus, argentariis, balistariis.

---

263) LUB II, nr. 687, p. 140 sq.

piscatoribus, cuiusve conditionis veniant, cum liberis, uxoribus et iumentis intrent turbatione procul mota, quod spopondimus in his fide data, quod ab omni iniusta impetione meorum subditorum manebunt securi et exemti[264]). Kaip matom, Gediminas primygtinai kvietė atvykti į Lietuvą pirklius, karius ir tarnus (vasalus), t. y. įvairių verslų amatininkus. Jiems net su šeimomis leido laisvai apsigyventi, pasižadėdamas iš jų nerinkti mokesčių ir nereikalauti pastočių. Net ir žemdirbius kvietė Gediminas, žadėdamas per 10 metų leisti jiems ūkininkauti, nemokant jokių mokesčių. Išūkininkavę 10 metų, jie turėtų pradėti mokėti dešimtinę: Agricolis, nostrum regnum intrandi commorandique volentibus, damus et concedimus ad decem annos colere libere absque censu, et medio tempore ab omni opere regio sint exemti; termino praedicto exspirato, et etiam secundum terrae fertilitatem, dabunt decimam, prout in allis regnis vel populis dare consueverunt. Be to, Gediminas žadėjo apsigyvenantiems Lietuvoj prašalaičiams leisti naudotis Rygos teise: Jure civili untantur Rigensis civitatis.

Kviesti įvairios profesijos kolonistus ir išdėti smulkiai apsigyvenimo sąlygas, rygiečiams, rodos, nebūtų buvę jokios prasmės. Juk tai grynai Lietuvos vidaus dalykas, nieko bendro neturįs su Livonija. Rygiečiams negalėjo nė į galvą ateiti pranešti tokią sensaciją Hanzos miestiečiams ir kitiems vakariečiams, jeigu jie ir būtų Gedimino laiškus rašę. Tai juo labiau neįsivaizduojama, kad nuostate apie kolonistus nematyti tos tendencijos, kuri šiaip laiškuose pasireiškia, būtent, kaltinti bei koneveikti ordiną. Tad šis be tendencijos ir išsemiamas nuostatas galėjo išeiti iš lietuvių arba Gedimino iniciatyvos. Taip galvoja, kaip matėme, ir Forstreuteris, nors nėra linkęs pripažinti laiškų autentiškumo. Santykiuodamas su rygiečiais Gediminas turėjo progos pažinti europiečius ir jų aukštesnę kultūrą. Norėdamas savo krašto kultūrą pakelti ir susiartinti su vakariečiais, jis ir kvietėsi dabar kolonistų iš jų tarpo.

Bet ir pripažinus laiškų autentiškumą, negalima vis dėlto ginčyti, kad jie ne be rygiečių įtakos bus parašyti. Juose minimi grynai Rygos bei Livonijos dalykai, lietuviams svetimi. Tad laiškai tėra ne vien tik lietuvių, bet ir rygiečių kūriniai. Su šių pastarųjų žinia ir pritarimu jie galėjo būti Vilniuj parašyti. Laiškai yra tuo būdu lietuvių ir rygiečių bendradarbiavimo

264) LUB II, nr. 690, p. 145.

vaisius. O kad Gediminas su rygiečiais iš tikrųjų artimus santykius palaikė, rodo be kitų šaltinių, jau minėta Rygos skolų knyga. Iš jos sužinom, kad Lietuvos kunigaikščio įprašyti rygiečiai išpirko iš nelaisvės lietuvį Ašeradene[265]. Jo prašymu jie sumokėjo kažkokiam Zigfridui Hogemanui 4,5 markių[266]. Rygiečiai teikė, kaip matėm, lėšų lietuvių pasiuntiniams į kuriją ir į Daniją[267]. Iš kito šaltinio sužinom, kad lietuviai 1322 m. tikrai sąjungininkavo su Ryga[268].

Lietuvoj veikiantieji vienuoliai buvo greičiauisai kilę iš Rygos diecezijos. Mes turim porą metraščių žinių apie Rygos vienuolių veikimą Lietuvoj. Rygos arkivyskupas 1325 m. eskomunikos bulėj pasakoja, kad kryžiuočiai suėmę Ašeradene pranciškoną Gerhardą su draugais, bandžiusiais iš Lietuvos sugrįžti į Rygą[269]. Iš ordino ir arkivyskupo atstovų 1366 m. derybų Dancige sužinom, kad dvasininkai iš Rygos ėję į Lietuvą ir į Rusiją Dievo Žodžio skelbti[270].

Šių faktų akivaizdoj per drąsu, rodos, būtų tvirtinti laiškus esant rygiečių, be Gedimino žinios sufalsifikuotus. Jie buvo greičiausiai Rygos vienuolių Gedimino dvare parašyti ir rygiečių išplatinti.

IV SKYRIUS

GEDIMINO SĄJUNGA SU RYGA

Gedimino laiškai paveikė livoniečius: jie įsitikino, kad Lietuvos kunigaikštis nori taikingai su jais gyventi. Tad 1323 m. rugpiūčio 10 d. susirinko Livonijos ir Estijos didikai į Ermes (Edermes) miestą ir, išklausę Gedimino paskaitytų laiškų, nutarė siųsti atstovus į Lietuvą. Svarbu būtų žinoti, ar dalyvavo šiame susirinkime ordino atstovai. Deja, tiesiogiai to negalima patirti, nes šaltiniai nepasako, kurie krašto didikai buvo susirinkę[271]. Vienintėlis šaltinis, kuris liudija apie ordino atstovų dalyvavimą, yra popiežiaus 1324 m. rugs. 31 d. bulė ordinui, kur jis patvirtino livoniečių sutartį su Gedimi-

265) Nr. 1884.

266) Nr. 1886.

267) Nr. 1887, 1890.

268) LUB VI, Reg. 805, a. p. 38. Strehlke, Scr. II, 60, past. 2.

269) LUB II, nr. 710, p. 191.

270) Scr. II, 155.

271) Apie šį susirinkimą kalba tik Rygos šaltiniai. LUB VI, nr. 3071, II, nr. 707, 710.

nu[272]). Rašydamas apie Ermes susirinkimą popiežius rėmėsi rygiečių raštu, kur jie prašė jį patvirtinti tą sutartį[273]). Taigi, rygiečiai ir bus parašę, kad ir ordino atstovai buvo Ermes susirinkime. Nebūtų pagrindo įtarti rygiečius tyčia įterpus tą žinią į raštą popiežiui. Juk jie tuo nebūtų daug ko laimėję. Antra vertus, jeigu jie ir būtų sumelavę, tai jų melas tuojau būtų išėjęs aikštėn, nes popiežius rašė ordinui ir jam tą žinią pranešė. Be to, iš bemaž prieš mėnesį atlikto Gedimino laiškų transumavimo Liubeke numanu, kad ir ordino žmonių gyvai domėtasi Gediminu, ypač jo krikšto projektu. Ermes susirinkimas ir buvo sušauktas taikai su Gediminu ir, galimas daiktas, jo krikšto projektui apsvarstyti. Tad visiškai tiko ir ordino atstovams jame dalyvauti. Pagaliau, ordino atstovų siuntimas deryboms su Gediminu dar patvirtina supoziciją, kad ir jų žmonių netrūko Ermes susirinkime, kur nutarta siųsti delegaciją pas Lietuvos kunigaikštį.

Ermes susirinkimas ir jo nutarimas derėtis su Gediminu dar kartą patvirtina, kad bent iki 1323 metų pabaigos niekas — neišskyrus nė ordiną — neabejojo laiškų autentiškumu.

Po 1323 m. rugsėjo 8 d. Livonijos pasiuntiniai atvyko į Vilnių, Tai buvo įvairių krašto viršininkų atstovai: arkivyskupo ir jo kapitulos, Ezelio ir Dorpato vyskupų, Dorpato miesto, Danijos karaliaus vietininko Estijoj, magisterio ir Rygos miesto; be to, dalyvavo dar dominykonų ir pranciškonų atstovai[274]). Iš tokios gausingos delegacijos pasiuntimo galima būtų spėlioti, kad čia daugiau nei apie taiką buvo galvojama. Tur būt, livoniečiai, tikėdamiesi kunigaikščio krikšto, taip gausingai atvyko į Lietuvą. Kaip kapitulos, vienuolynų viršininkų ir Rygos miesto atstovai liudija, Gediminui iš tikrųjų buvo siūloma krikštytis po to, kai jis prisipažinęs parašydinęs savo laiškus[275]). Bet kunigaikštis atsisakęs tuo reikalu su livoniečiais kalbėtis; jis norėjęs su jais daryti tik taiką.

1323 m. spalių 2 d. taika buvo sudaryta. Abi pusės pateikė beveik vienodo turinio aktus[276]) su šiomis taikos sąlygomis. Visiems

---

272) LUB VI, nr. 707, p. 181 sq.: nobiles viri universi domini terrarum Livonie et Estoniae, in festo beati Laurentii anni proximi praeteriti certo loco, una cum aliquibus ex vobis colloquendi gratia convenerunt.

273) Tai aišku iš šių popiežiaus žodžių: quare pro parte advocati, consulum et universitatis praedictorum fuit nobis humiliter supplicatum. T. p. 183.

274) LUB II, nr. 694.

275) LUB VI, nr. 3071, 3072.

276) Livoniečių išduotas aktas (vokiečių kalba rašytas) išlikęs originalu, Rygos miesto archyve. LUB II, nr. 693. Reg. 816. Netobulas šito akto lotyniškas

keliautojams į Lietuvą ar į Livoniją kelias turi būti laisvas tiek sausuma, tiek ir vandeniu. Paminimi šie Gedimino kraštai, kurie įtraukiami į taikos sutartį: Aukštaičiai, Žemaičiai, Pskovas su Lietuvai priklausomomis rusų žemėmis. Iš livoniečių pusės įtrauktos į sutartį šios vietos: Rygos miestas su arkivyskupija, ordino Klaipėdos miestas, Kuršas, Livonija ir visos ordinui priklausomos žemės, Ezelio ir Dorpato vyskupijos, Dorpato miestas ir, pagaliau, Danijos valdomos sritys: Harien, Virland ir Alentaken. Toliau nustatomos visokios teisinės garantijos keliautojams. Jeigu padaryta kokia skriauda, dalykas turi būti ištirtas pagal įstatymus to krašto, kur keliautojas nuskriaustas. Jeigu nuskriaustasis neranda teisybės, jis gali kreiptis į patį krašto valdovą, ir šis jam turi padėti. Kilę tarp susitariančiųjų pusių kivirčiai turi būti sprendžiami pagal teisę ir „meilę". Abi pusės pasižada nedaryti viena antrai bet kokių nuostolių. Iš vieno krašto į kitą perneštas pavogtas turtas turi būti sugrąžintas, jeigu jis bus reikalaujamas, taip pat turi būti sugrąžintas į savo kraštą į kitą valstybę pabėgęs nelaisvas žmogus (servus proprius, drell). Abi pusės tvirtai pasižadėjo laikytis šios sutarties. Livonijos krašto atstovai nusprendė, kad niekas iš jų be visų susitariančių patarimo negali šios sutarties sulaužyti. Gediminas taip pat pasižadėjo savo ir savo valdinių vardu laikytis sutarties. Jeigu katra pusė norėtų taiką laužyti, ji turi apie tai pranešti antrajai pusei prieš du mėnesius. Sutartis baigiama pareiškimu, kad Gediminas leidžia visiems atkeliaujantiems į Lietuvą naudotis Rygos teise[277]).

Šis paskutinis nuostatas rodo Gediminą ypač palankų buvus rygiečiams, nes jisai leido jiems gyventi Lietuvoj pagal savo teisę. Iš to matyti, kad tarp Gedimino ir Rygos būta artimų santykių. Kadangi Gediminas jau savo laiškuose buvo pažadėjęs visiems apsigyvenantiems Lietuvoj krikščionims duoti Rygos teisę[278]), tai siekė to paties tikslo, matyt, ir dabar: pritraukti kolonistų į Lietuvą[279]).

---

vertimas žinomas iš popiežiaus bulės. LUB II, nr. 707. — Gedimino akto originalas nėra išlikęs. Žinomas tik jo nuorašas, prikergtas prie minėtojo Rygos miesto ir kapitulos, pranciškonų ir dominykonų viršininkų liudijimo apie 1323 m. spal. 2 d. taiką. Russisch - livl. Urk. nr. 58. Lotyniškas jo tekstas išlikęs čia pat minėtojo popiežiaus bulėj.

277) LUB II, nr. 693, p. 152; damus et concedimus omni homini ad nos venienti et recedenti ir omnibus ius rigense.

278) LUB II, nr. 690, p. 145.

279) Krikščionių teisės Livonijoj buvo, rodos, apibrėžtos tuo sutarties punktu, kur sakoma, kad jiems padarytos skriaudos bus tyrinėjamos ir sprendžiamos

Tuo būdu buvo sudaryta pirmoji taikos ir prekybos sutartis tarp Lietuvos ir ordino bei kitų Livonijos krašto grupių. Gediminas, rodėsi, pasiekęs savo tikslą, vadinasi, įgyvendinęs taiką su ordinu, ko jis skleisdamas laiškus pirmiausia siekė. Bet pasirodė, kad ši gan išsemiama sutartis be reikalo buvo sudaryta, ji neturėjo jokios praktiškos reikšmės. Pirmiausia ją neigė ne katra susitariančioji šalis, bet — kas yra nuostabu — pašaliečiai: Prūsų ordino žmonės. Tur būti iš baimės, kad Gediminas, susitaikinęs su Livonija, smarkiau ims pulti Prūsus, šis ordinas paskatino savo dvasininkus protestuoti prieš sutartį. 1323 m. spalių 24 d. 4 Prūsų vyskupai ir jų kapitulos pasiuntė Livonijos dvasininkams, ordino nariams ir miestams raštą, reikalaudami anuliuoti sutartį su Gediminu[280]). Panašius raštus išsiuntinėjo taip pat ir Prūsų vienuoliai popiežiui ir „visai krikščionijai"[281]). Kiek anksčiau nei vienuoliai Varmijos vyskupas Eberhardas paskelbė aplinkraštį[282]), stengdamasis apginti ordiną nuo kaltinimų, kad jis kliudąs lietuviams krikštytis. Vaizduodamas lietuvių žygius į Mozūriją, Prūsus ir į Livoniją, jis nori įrodyti žinias apie Gedimino sumanymą krikštytis esant pramanytas.

Prūsų dvasininkų protestai rado atgarsį Livonijoj. Subruzdo šio krašto ordinas, kratydamasis spal. 2 d. sutartimi. Kaip tik tuo metu įvykusiam Pernavos susirinkime kryžiuočiai pareikalavo iš rygiečių ir jų sąjungininkų atsisakyti nuo sutarties su Gediminu. Tuo būdu jie aiškiai pasirodė pamynę tą sutartį ir vėl virtę Lietuvos priešais. Jie stengėsi ir rygiečius įtraukti į antilietuvišką politiką, kas jiems vis dėlto nepavyko. Rygiečiai, kaip ir jų bendrininkai, Dorpato vyskupas su savo diecezija ir Dorpato miestas, nenusileido ir nesutiko atsisakyti nuo sutarties[283]). Jie gynė sutartį su Gediminu, kaip sava dalyką, stengdamiesi parodyti, kad ordinas yra taikos ardytojas. Gindami 1323 m. spal. 2 d. sutartį rygiečiai pasireiškė buvę Gedimino sąjungininkai; tuo tarpu kryžiuočiai, paneigę tą sutartį, veikė kaip priešai ne tik lietuvių, bet ir rygiečių. Liubeko miesto tarybai jie rašė, kad vadinamieji Gedimino laiškai rygiečių tėra sufabrikuoti

---

pagal įstatymus to krašto, kur pirklys bus nukentėjęs. Atrodo, lyg Rygos teisė jiems nebūtų pritaikinta. Gal būt, tą teisę suteikė Gediminas ne laikinai atvykstantiems į Lietuvą pirkliams, bet jau apsigyvenantiems (kolonistams).

280) LUB II, nr. 696.

281) LUB II, nr., 698, 699.

282) LUB III, nr. 695.

283) LUB II, nr. 710, p. 192.

ir antspauduoti[284]). Tai bus bene ankstyviausia žinia apie laiškų sufalsifikavimą, išėjusi, kaip matom, iš ordino. Jis siekė aiškaus tikslo skleisdamas tą žinią: niekinti rygiečius vakarų Europos, ypač Hanzos miestų akivaizdoj.

Stiprindamas prieš lietuvius ir rygiečius užimtą poziciją, ordinas drauge su Danijos vasalais sudarė 1323 m. gruodžio 23 d. sąjungą net su tolimu Naugardo miestu[285]). Sutarty pasakyta, jog susijungusieji išvien veiks prieš lietuvius ir jų pagalbininkus arba draugus. Iš lietuvių pagalbininkų įsakmiai paminėtas tik Pskovas, kurį tuo metu valdė iš Lietuvos kilęs kunigaikštis Dovydas[286]). Šis miestas nuo senų laikų buvo Naugardo filialė (prigorod), vadinasi, jo priklausomas[287]); patekęs minėtojo kunigaikščio Dovydo valdžion, jis emancipavosi iš Naugardo ir tapo Lietuvos valstybės dalimi[288]). Tuo būdu Lietuva lyg paveržė Naugardo teises į Pskovą. Dėl to

---

284) Apie tai sužinom iš rygiečių rašto Liubeko tarybai, parašyto apie 1324 m. vidurį LUB VI. nr. 3072, p. 472: ...fratres ordinis Theoton. domus apud vos suis litteris nos graviter infamarunt ratione litterarum regis Lethowiae, quas vobis in aestate praeterita misimus, eiusdem regis ex parte, quas quidem fratres praedicti a nobis dicunt confectas et sigillatas.

285) LUB II. nr. 685.

286) LUB VI nr. 1368. Dusb. Scr. I, 187. Can. Samb. Scr. I. 284. Detmar, Scr. II. 66.

287) Platonow Lekcii po ruskoj istorii, p. 119 N. Kostomarow, Severno - ruskija narodnoprawstwa, Sobranie sočin. VII, 114.

288) Iš susitarimo akto išeitų, kad Gediminas tada buvo susijungęs su kažkokiu Naugardo kunigaikščiu, tų pačių naugardiečių priešu. Iš rusų šaltinių, PSRL. IV. 184 sužinom, kad vienas Naugardo kunigaikštis Jurgis, Danielio sūnus, 1323 metų pradžioj gyveno Pskove, iš kur jis tų pačių metų kovo mėn. buvo vėl pakviestas į Naugardą. Šis faktas davė progos S. Bonneliui, Komm. 157 sq tvirtinti, kad Naugardo - ordino sutartis esanti sudaryta ne gruodžio 23 d., bet sausio 28 d. (1323 m.), kada minėtasis Naugardo kunigaikštis gyveno Lietuvos priklausomam Pskove ir galėjo būti susidėjęs su Gediminu. Sutarties datos tekstą „kerstes dage“ laiko Bonnelis ne Kalėdomis, bet Grabnyčiomis (vasario 2 d.) — Bonnelio prielaida turi racijos, nes ja remiantis galima išaiškinti pirmą sutarties nuostatą. Bet Höhlbaum, Hansisches Urkundenbuch II, 174, Stavenhagen, Akten und Rezesse der livl. Ständetage, nr. 20 ir Prochaska pasipriešino Bonneliui, laikydami 1323 m. gruodžio 23 d. tikra sutarties data. — Kad ordinas po 1323 m. spal. 2 d. sudarė sąjungą su Naugardu prieš lietuvius ir rygiečius, negali būti abejonės. Žinoma, negalima būtų nuginčyti, kad čia buvo jau antra, žuvusi sutartis. — Sprendžiant iš pačios datos reikėtų greičiau manyti, kad kalbama sutartis sudaryta ne sausio 28 d., bet gruodžio 23, nes viduramžiais „kerstes dag“ žymimos dažniau Kalėdos, o ne Grabnyčios. H. Grotefend, Zeitrechnung, I. 121.

suprantama, kad naugardiečiai reiškė pretenzijas į Pskovą ir traktavo lietuvius, tą miestą iš jų paveržusius, savo priešais. Tad bendras priešas — Lietuva ir buvo akstinas ordinui ir naugardiečiams susitarti.

Iš pasakyto aiškėja, kad jungdamiesi su ordinu naugardiečiai pirmiausia stengėsi atsiimti Pskovą iš lietuvių. Dėl to sutarty abi šalys pasižadėjo išvien kariauti su Pskovu, kol jis neatsiskirs nuo Lietuvos ir nepasiduos Naugardui. Ne vien tik Pskovo reikalai joj aptariami. Abi šalys susitarė dar bendrai pulti lietuvius, gintis nuo jų ir nesiderėti skyrium su jais dėl taikos.

Kalbama sąjunga, matyt, buvo nukreipta ne tik prieš Lietuvą ir Pskovą, bet ir prieš rygiečius[289]). Taip galima spręsti iš jau minėto rygiečių laiško Liubeko tarybai[290]), kur jie nusiskundė, jog naugardiečiai, po to kai jie susitarę su ordino žmonėmis, ėmę juos persekioti. Jie atėmę iš rygiečių pirklių Naugarde turtus ir juos pačius uždarę į kalėjimą. Tik Hanzos, ypač Liubeko, pirklių pastangomis jiems buvusi sugrąžinta laisvė.

Taip rašydami rygiečiai norėjo parodyti liubekiečiams, kad ordinas jau sulaužęs 1323 m. spal. 2 d. sutartį. Jie patys sakęsi esą ištikimi šiai sutarčiai ir dėl to ordino persekiojami. Tuo rygiečiai pasisakė dar kartą — nors netiesiogiai, — kad jie yra Gedimino sąjungininkai. Jie ir stengėsi šiam rašte išteisinti jį nuo Varmijos vyskupo ir Prūsų vienuolių raštuose paskelbtų kaltinimų. Šie Prūsų dvasininkai kaltino Gediminą keturiais karo žygiais, atliktais į kaimyniškus kraštus neva 1323 m. Tais kaltinimais, ordino dvasininkai, norėjo įtikinti vakariečius, kad žinios apie Gedimino krikštą esančios pramanytos ir kunigaikštis iš tikrųjų nėsąs linkęs krikštytis. Tarp keturių Gedimino žygių vienas minimas į Dobryniaus žemę (Mozūrijoj). Pateisindami Lietuvos kunigaikštį, rygiečiai tvirtina, kad šį žygį darė jis savo žento[291]) įprašytas, teikdamas jam pagalbą prieš jo tetą (Dobryniaus žemės kunigaikštienę)[292]). Ir šis žygis bu-

[289]) Abi šalys pasižadėjo viena antrai padėti kariauti su lietuviais ir su jų draugais bei pagalbininkais: uppe alle de gene vrunt und ere helpere sint der Lettowen. LUB II. nr. 685. p. 138. Tarp šių „vrunt und helpere" galėjo būti dar, be pskoviečių, ir rygiečiai.

[290]) LUB VI. nr. 3072.

[291]) Vienas Mozūrijos kunigaikštis Venceslaus arba Vanko turėjo per žmoną Gedimino dukterį. B a l z e r, Genealogia Piastów. Kraków 1895, 145.

[292]) LUB VI. nr. 3072, p. 475: dux Masoviae... magna precum instantia apud eundem regem abtinuit in adiutorio Lethovinorum exercitum super inimicos suos, in terram scilicet materterae suae ducissae de Doberrin.

vęs baigtas prieš taikos sutartį sudarant (turėta, be abejo, galvoj 1323 m. spal. 2 d. sutartis). Dėl žygio į Dorpato ir į Danijos karaliaus kraštą (t. y. į Danų koloniją Estijoj), apie kurį kalbėjo Varmijos vyskupas, rygiečiai pareiškė, kad kunigaikštis jį darė prieš išsiųsdamas bet kokius laiškus. Varmijos vyskupo pranešimu, kalbamas lietuvių puolimas darytas užgavėnėj, t. y. vasario 8 d. (1323 m.). Kadangi pirmas datuotas Gedimino laiškas išsiųstas 1323 sausio 25 d., o nedatuotas popiežiui turėjo būti išsiųstas dar anksčiau, tai išeitų, kad minėtasis rygiečių pareiškimas tėra melas, kaip pastebėjo Forstreuteris[293]). Norėdami patikrinti, ar rygiečiai iš tikrųjų melavo, peržvelgsime kitų metraščių žinias, kur minimas šis žygis. Apie jį kalba ne tik ordino, bet ir rusų metraščiai. Jų žiniomis, tai buvo pskoviečių puolimas, kuriems vadovavo jų kunigaikštis Dovydas ir talkininkavo lietuviai[294]). Panašiai kalba apie šį žygį Dusburgas[295]) ir Can. Sambiensis[296]). Dusburgas rašo, kad Gardino kaštelionas Dovydas vedė lietuvių kariuomenę (jis, matyti, painiojo pskoviečius Lietuvos priklausomus su pačiais lietuviais) į Danijos karaliaus žemę. Can. Samb. pranešimas beveik sutampa su minėtuoju rusų metraščių pranešimu: Rutheni de Pleskow terram regis Daciae intraverunt. Tiek Dusburgas, tiek ir Can. Sambiensis praneša dar apie vieną lietuvių puolimą į šiaurės Livoniją, būtent į Dorpato vyskupo žemę 1322 m. kovo m. Tad pagal šiuos metraštininkus išeina, kad 1323 m. vas. m. Dovydas siaubė su savo pskoviečiais Danijos žemes Estijoj, o 1322 m. kovo m. lietuviai — Dorpato vyskupo teritoriją. Taigi, vietoje vieno Varmijos vyskupo Gediminui primesto 1323 metų žygio šie metraštininkai kalba apie du žygius (1322 ir 1323 m. m.). Kadangi 1323 m. puolė šiaurės Livoniją pskoviečiai ir tik 1322 m. — lietuviai, tai rygiečiai galėjo priskirti Gediminui 1322 metų kovo mėnesio žygį ir todėl teisingai tvirtinti, jog jis buvo atliktas prieš bet kokius laiškus išsiunčiant. Šią supoziciją galima paremti ir tuo faktu, kad rygiečiai savo rašte nutylėjo dar du Varmijos vyskupo minimus Gedimino puolimus. Taip darė jie greičiausiai todėl, kad negalėjo dėl jų kunigaikščio pateisinti. Mat, abu šie puolimai įvyko jau laiškus išsiuntus[297]). Metraščių žiniomis

293) T. p. 246.

294) PSRL IV. 184.

295) Scr. I. 187.

296) Scr. I. 284.

297) Klaipėdos pilį lietuviai užpuolė 1323 m. kovo 14 d. Dusburg. Scr. I. 187, t. y. išsiuntus pirmą laišką popiežiui ir kitą laišką Hanzos miestams 1323 m. sau-

1322 m. lietuviai buvo įsibrovę tik į Dorpato vyskupiją. Tur būt jie palietė kiek ir Danijos karaliaus žemę, kaip iš rygiečių laiško matyti[298]. Tad iš to, kas čia pasakyta, galima daryti išvadą, kad per drąsu būtų laikyti rygiečių pranešimą apie Gedimino žygį į šiaurės Livoniją melu.

Kurijoj atkreipta dėmesys į Gedimino laiškus pirmiausia 1323 metų pabaigoj. 1323 m. lapkričio 7 d. popiežius Jonas XXII pranešė Prancūzų karaliui, kad jis gavęs Gedimino laišką[299]. Tai buvo, tur būt, antras laiškas popiežiui, kurio turinys težinomas iš popiežiaus atsakymo. Bet popiežius nepatenkino tuojau Gedimino prašymo: jis neskubėjo pasiųsti į Lietuvą savo legatus. Kodėl kurija delsė, mes negalime tikrai žinoti. Forstreuteris iš to delsimo linkęs spręsti, kad kurijoj buvo abejojama laiškų tikrumu[300]. Bet minėtasis popiežiaus raštas Prancūzų karaliui prieštarauja tokiam sprendimui. Greičiau ordino atstovo, o gal ir paties gan žymaus to laiko didžiojo magisterio Karolio Trieriečio įtaka kurijoj tormozavo kurį laiką popiežiaus veikimą[391]. Juk jeigu Hanzos miestuose ordinas skelbė Gedimino laiškus esant sufalsifikuotus, tai juo labiau jis tai galėjo daryti kurijoj. Tik 1324 m. vasario 10 d. popiežius išleido bulę vokiečių ordinui, kur pakartojo senus arkivyskupo ir rygiečių skundus[301]. Kaip iš bulės įžangos matyti, progą jai išleisti davė tam tikras rygiečių skundas, iš kurio paimti ir ordino kaltinimai[303]. Kas nuostabu, kad šioj bulėj visiškai neminimi Gedimino laiškai, nors apie lietuvius kalbama pirmoj vietoj. Popiežius įsako ordinui nekliudyti dominykonams, pranciškonams ir kitiems tikintiesiems varyti misijos darbą

---

sio 25 d. Kitą puolimą į Sambijos kraštą jie padarė 1323 m. rugpiūčio 2 d. Dusb. Scr. I. 188.

298) Plg. E. Bonnel, Kommentar 158 sq.

299) LUB II. 697.

300) T. p. 249.

301) Ordino ginčui su Ryga ir su Lenkų karaliumi Lokietka spręsti buvo pakviestas pats didysis magisteris Karolis Trierietis į kuriją. Čia išbuvo jis — Dusburgo pranešimu — ištisus metus, ir jam pavykę niekais paversti skundas prieš ordiną. Kada jis kurijoj buvo, negalima tikrai patirti. Kad jis 1323 m. rudenį ten būtų buvęs pakviestas, kaip Voigtas, G. Pr. IV, 373 ir Caro, G. Pol. II. 106 prileidžia, nėra tikra. Lohmeyeris, G. v. Ost - und Westpreussen (1908) 229 ir Arbusowas, G. Livlands[3] 52 mano, kad tai buvo 1319 m. Strehlke, Scr. II. 59, past. 1. — 1320 m.

302) LUB II. nr. 700.

303) Bulės įvadoj sakoma: fuerunt nostro apostolatui referata.

stabmeldžių tarpe[304]. Jis uždraudžia jam daryti kokias kliūtis rygiečiams ar kitiems krikščionims, kariaujantiems su stabmeldžiais, įsakydamas net juos (krikščionis) paremti. Tokie įsakymai ordinui aiškiai rodo popiežių ignoravus arba nepaisius Gedimino laiškų. Dėl ko taip keistai kurijoj pasielgta, lieka paslaptis; gal būt ir dėl ordino kaltės[305].

1324 m. birželio 1 d. popiežius Jonas XXII pasiuntė Gediminui gan ilgą bulę[306]. Visiškai pasitikėdamas kunigaikščio laiškais, jis atkartojo jų abiejų turinį, reiškė džiaugsmo jo sumanytu krikštu ir pasisakė numatęs siųsti į Lietuvą du legatus. Be to pažadėjo, lig tik Gediminas priims krikštą, griežtai uždrausti ordinui puldinėti Lietuvą[307]. Gale popiežius prašė Gediminą tinkamai priimti legatus ir visokeriopai juos paremti.

Ryšium su šia bule tą pačią dieną iš kurijos išėjo raštas vokiečių ordinui, kur jam įsakoma liautis puldinėjus Lietuvą nuo to laiko, kai Gediminas taps krikščionimi[308].

Popiežiaus atsakyme mes nerandam nieko, kas duotų progos tvirtinti jį abejojus Gedimino pažadu krikštytis. Kai - kas, tiesa, linkęs manyti popiežių nepasitikėjus Gediminu iš to, kad jis draudęs ordinui puldinėti Lietuvą tik po Gedimino krikšto. Girdi, jis tuojau turėjęs rūpintis įgyvendinti taiką tarp Lietuvos ir ordino, uždindamas jam pradėti kariauti. Tokio nuostato popiežius negalėjo paskelbti ir pasitikėdamas Gedimino laiškais, nes toksai nuostatas prieštarautų jo bendrai bažnytinei politikai: negi galėjo popiežius, kaip bažnyčios galva, uždrausti ordinui kovoti su stabmeldžiais lie-

---

304) Forstreuteris, T. p. 249 mano, kad šis įsakymas buvo duotas dėl Gedimino nusiskundimo. Bet nei pirmam laiške nei antro laiško turiny panašaus Gedimino nusiskundimo nėra. Šitas įsakymas geriau pasakius, skundas, paimtas greičiausiai iš rygiečių rašto, kurio paskatintas popiežius išleido šią bulę.

305) Kad ordino žmonės kurijoj stengės savo priešų skundus atremti, aiškėja iš šių bulės žodžių: ipsi (t. y. ordino atstovai) licet omnino illaque asserant esse falsa.

306) LUB II. nr. 703.

307) T. p. 175: ceterum quod contra dictos magistrum et fratres expositis,... nos athendentes, quod ex recta confidentia et pura devotione procedit... eisdem magistro et fratribus, te post susceptionem eiusdem fidei ad gremium eiusdem aecclesiae redeunte, nostris dabimus litteris in mandatis, quod ad huiusmodi molestiis, dampnis et iniuriis tibi de ceteris inferendis penitus resipiscant.

308) LUB. II. nr. 705.

tuviais. Antra vertus, gal šis sąlyginis draudimas puldinėti Lietuvą kaip tik ir buvo taikomas paskatinti Gediminui krikštytis.

Pagal popiežiaus pažadą 1324 m. rugsėjo m. legatai atvyko į Rygą[309]) — vyskupas Baltramiejus ir abatas Bernardas, lydimi, tur būt, arkivyskupo Friedricho[310]). Jie pradėjo savo misiją, parašydami Prūsų ordinui raštą ir įsakydami jam laikytis 1323 metų spal. 2 d. taikos sutarties. Taip išplėsdami 1323 metų spal. 2 d. sutartį legatai veikė, be abejo, rygiečių įteigti, kuriems kaip tik rūpėjo padidinti sutarties reikšmę. Nežinia kodėl legatai nevyko patys į Lietuvą, bet pasitenkino nusiuntę pasiuntinius rygiečius. Gal būt, Rygą jau buvo pasiekusi žinia, kad Gediminas nėra linkęs krikštytis, kaip laiškuose prieš metus su viršum kad žadėjęs, ir todėl legatai tuo tarpu nematė reikalo patys vykti pas jį. Jie siuntė kaip ir žvalgus rygiečius. Apie rygiečių pasiuntinių tarimąsi Gedimino dvare sužinom iš ilgo pranešimo — protokolo, kurį jie parašė sugrįžę į Rygą. Šis pranešimas, kaip jau pastebėta, turi kai - kurių neaiškumų, gal ir prasimanytų tvirtinimų, todėl negali būti laikomas visai patikimu šaltiniu. Bet iš šito, kad ir tendencingo, rašto sužinom tikrai du dalyku: 1) Rygiečiai buvo atvykę į Vilnių ir vedė derybas su Gediminu dėl jo krikšto; 2) Gedimino dvare veikė pranciškonai ir domynikonai. Rygiečių derybos su Gediminu liudija, kad jis anksčiau kokia forma turėjo pareikšti rygiečiams pageidavimą krikštytis. Kitaip vargiai būtų galėję rygiečiai — kad ir legatų įgalioti — vykti pas Gediminą derėtis dėl jo krikšto. Juo labiau būtų neįmanomas šis rygiečių pasiuntinių žygis, jei Gedimino laiškai būtų buvę Rygos falsifikatai ir Lietuvos kunigaikštis būtų nieko apie juos nežinojęs. Pranciškonų ir dominykonų buvimas Gedimino dvare rodo, kad jis palaikė artimus santykius su krikščionišku pasauliu. Turint galvoj tuolaikinį Lietuvos ir Rygos bendravimą, galima spėlioti, kad šie vienuoliai buvo kilę iš Rygos diecezijos. Jie galėjo būti geriausi tarpininkai tarp Rygos ir Gedimino.

Pranešimo autoriai kalba, kad Gediminas atsisakė krikštytis. Ir tuo, sako jie, esąs kaltas ordinas; nes jis grasęs sukurstyti žemaičius ir rusus prieš Gediminą ir jo visą giminę, jei jis drįs tapti krikščio-

---

309) Dusb. Scr. I. 191.

310) Birželio 5 d. (1324 m.) popiežius išleido rekomendacinį raštą arkivyskupui Friedrichui grįžti į savo dieceziją, adresuotą visiems vyskupams ir arkivyskupams. LUB. VI. nr. 2788.

nimi. Šis motyvavimas yra tendencingas ir, galimas daiktas, prasimanytas. Tik mes negalim šios žinios patikrinti dėl šaltinių stokos.

Atsisakius Gediminui krikštytis, lietuviai puolė Livoniją ir Mozūriją. Nežinia, ar šie puolimai buvo daromi su Gedimino žinia. Dusburgas[311]) kaltina jais Gediminą ir sako, kad jie įvyko esant dar Rygos pasiuntiniams jo dvare. Šie lietuvių puolimai davė progos Dusburgui pravardžiuoti Gediminą suvedžiotoju, t. y. lyg sakyti, kad jis neturėjo intencijos krikštytis. Panašiai kalba apie lietuvių žygį į Mozūriją ir kai - kurie šio krašto kunigaikščiai su Plocko vyskupu rašte popiežiui[312]). Tiek Dusburgo, tiek ir mozūriečių pranešimu, žygiui į Mozūriją vadovavęs Dovydas, minėtasis Gardino kaštelionas.

Nors Gediminas ir atsisakė krikštytis, jo sąjunga su Ryga vis dėlto neiširo. Tai rodo minėta jau Rygos arkivyskupo ekskomunikos bulė 1325 m. bal. 4 d.[313]), kur tarp kitų kaltinimų ordinui prikišama, kad jis nepildo 1323 metų spal. 2 d. sutarties[314]). Dviem mėnesiais vėliau, birželio 2 d. jau pats Gediminas išleido raštą Dorpato ir Ezelio vyskupams, Danijos karaliaus vietininkui Revely ir Rygos miesto tarybai, skųsdamasis ordinu dėl 1323 m. spal. 2 d. taikos sulaužymo[315]). Kunigaikštis skundėsi, kad ordinas suėmęs 6 žemaičius[316]) kurių 2 nužudęs, o likusieji 4 turėję išsipirkti iš nelaisvės. Ordino žmonės nužudę vieną medžiotoją iš Upytės ir kitus 2 suėmę. Kažkokiam Voinatoniui jie išvedę 3 arklius. Jie būtų užgrobė net kunigaikščio Medelių pilį, jei jis nebūtų buvęs apie tai perspėtas. Pskovo kraštas buvęs du kartu ordino siaubiamas, daug žmonių į nelaisvę išvesta ir kai - kurie iš jų nužudyti. Baigdamas kunigaikštis dar primena, kad ordinas apie 300 jo tarnų (famulos obnoxios) yra suėmęs. Suminėjęs ordino skriaudas, Gediminas prašė savo sąjungininkų patarimo, klausdamas, ką jis turįs daryti ir su kuo dar galįs taikoj gyventi. Po šio akto eschatokolo prikergti dar 3 skundai prieš ordiną, kurių randam ir arkivyskupo bulėj 1325 m. bal. 4 d. Tik šioj bulėj jos visai kitokia forma pareikštos nei kalbamam Gedimino

311) Scr. I. 192.

312) Cod. d. Pr. II. nr. 114.

313) LUB. II nr. 710.

314) T. p. 192.

315) LUB VI. nr. 3074. Nuostabu, kad tarp adresatų trūksta žymiausių Gedimino sąjungininkų, būtent Rygos arkivyskupo ir Kapitūlos. Gal būt jiems buvo parašytas atskiras panašus raštas.

316) Akte parašyta „Sinogthones“ (Hildebrando, Mitt. d. livl. Gesch. 12, 264 ištaisyta „Sinogthowes“). Žodis reiškia, be abejo, žemaičius.

rašte[317]). Lietuvos kunigaikštis dar nusiskundė, kad kryžiuočiai buvo suėmę Ašeradene jo pasiuntinį Lessę su draugais. Šiuo vardu Gedimino pasiuntinį kaip tik randam kitais, 1326 m., kovo 2 d. Rygoj, kur jis kunigaikščio vardu išdėjo miestiečiams eilę skundų prieš ordiną[318]). Lessė pasakoja, kaip jis Ašeradene su savo palydovais buvo suimtas, kankinamas, kol popiežiaus legato protesto dėka buvo paleistas. Paleistieji rusai, pasakoja toliau Lessė, buvę Daugpily vėl suimti. Ypač nusiskundė Lessė, kad kryžiuočiai šmeižia Lietuvos kunigaikštį, skelbdami popiežiui, kardinolams, karaliams, kunigaikščiams, miestams ir kai - kuriems krikščionims, kad jis nesilaikąs 1323 metų spal. 2 d. sutarties. Tai esą netiesa, nes kunigaikštis ir jo valdiniai tos taikos nelaužą. Toliau nurodo Lessė, kad ordino broliai užgrobę Daugpily rusų laivus, vadinamus „lodigen". Taip pat jie suėmę lietuvių prikrautus vežimus, važiavusius į Lietuvą. Kai Lietuvos kunigaikščiui paaiškėję, kad ordinas nepaisąs 1323 metų sutarties, jis pasiuntęs patį Lessę į Prūsus, o kitus pasiuntinius į Livoniją. Bet pasiuntinybė į Livoniją buvusi Ašeradene suimta. Toks pats likimas ištikęs ir kitą Lietuvos pasiuntinybę Mintaujoj. Baigia savo dekliaraciją Lessė pridurdamas, kad kunigaikštis ir jo žmonės stebisi, kaip gali ordinas nepaisyti net popiežiaus patvirtintos sutarties[319]).

Šie du raštai, kur liečiami grynai Lietuvos dalykai, negalėjo, aišku, be lietuvių žinios būti parašyti. Nors rygiečių įtakos ir čia negalima ginčyti. Jau Gedimino laiške randam 2 ordino kaltinimus, kuriuos — tik visai kita forma — buvo pareiškęs ir arkivyskupas savo ekskomunikos bulėj[320]). Gal būt šie kaltinimai ir lietuviams bus iš Rygos inspiruoti. Aiškiausiai Rygos ir lietuvių bendradarbiavimą rodo nukreiptas prieš ordiną Lessės pranešimas, vadinamas notarialinis instrumentas. Šį aktą užrašė Rygos notaras ir patvirtino to miesto konsulai. Tad lietuviai ir rygiečiai ėjo išvien prieš ordiną ir bendrai su juo kovojo ne tik ginklu, bet ir raštais. Nenuostabu todėl, kad tiek rygiečių, tiek lietuvių raštuose pasitaiko kai - kurių

---

317) Plg. Forstreuter, T. p. 258.

318) LUB VI. nr. 3075.

319) Lessės pranešimas užrašytas Rygos notaro Arnoldo Vyfhuseno. To pranešimo liudytojai yra ir 6 Rygos konsulai. LUB VI. p. 488.

320) Tai yra pranešimai apie Daugpilį ir Mesoteną ir apie vieno pasiuntinio nužudymą. LUB. VI. nr. 3074, p. 485 ir II. nr. 710, p. 191.

bendrų vietų. Ir šiame notarialiniame instrumente atsikartoja vienas ordino kaltinimas, užtinkamas ir minėtojoj arkivyskupo bulėj[321].

Kai rygiečiai jau paskutinį kartą griebėsi ginklo prieš ordiną, jie vėl šaukėsi savo sąjungininkų lietuvių pagalbos. Lyg krislas akyje buvo rygiečiams ordino pasisavinta Diunamiundės pilis, iš kurios jų priešininkai nuolat galėjo grasyti jiems. Tad ryžosi dar kartą ją sunaikinti. 1328 m. liepos m. naktį užpuolė jie tą pilį, sudegino ją, išžudydami net kiek gyventojų[322]. Tuo jie pradėjo vėl karą su ordinu. Matyti, nepasitikėdami savomis jėgomis, rygiečiai siuntė kelius tarybos narius pas Gediminą pagalbos prašyti. Šaltinių žiniomis, Gediminas, tenkindamas rygiečių prašymą, 1329 m. rugsėjo mėn. įsibrovė į Livoniją[323]. Nors ordinas, numatydamas lietuvių įsiveržimą, pastatė penkiose Lietuvos pasieny esančiose pilyse įgulas, lietuviai vis dėlto prasiveržė ir atsidūrė į šiaurę nuo Rygos. Čia jie siaubė Karkuso, Helmeto, Paistelio ir Tarvasto apylinkes. Minėtasis 1366 metų protokolas, Dancige surašytas, ir Vartbergės metraštis plačiai pasakoja, kaip lietuviai plėšė kraštą ir profanavo bažnyčias. Šis lietuvių, rygiečių pasikviestų, žygis, matyt, ir paskatino ordiną imtis paskutinių priemonių prieš rygiečius. Pasitraukus lietuviams, ordinas apsiautė Rygą. Rygiečiai šaukėsi kurijos, Hanzos miestų, taip pat ir Livonijos krašto miestų ir viršininkų pagalbos[324]. Bet niekas neatsiliepė į jų šauksmą[325]. Ir jie turėjo, gynęsi 6 mėnesius, bado verčiami atkelti priešui vartus (1330 m. kovo mėn. 20 d.).

1330 m. kovo 30 d. rygiečiai išdavė ordinui vadinamąjį atgailos raštą (Sühnebrief), kur tarp kita ko prisipažino, kad susidėdami su

---

321) Tai yra pranešimas apie Gediminą šmeižiančius ordino laiškus. LUB II. 710, p. 192 ir VI. nr. 3075, p. 487.

322) Can. Samb. Scr. I. 284.

323) Apie šį lietuvių puolimą pasakojama gan plačiai 1366 m. Dancige rašytam protokole. Scr. II. 150. Tą pačią žinią atkartojo su mažais pakeitimais Vartberge, Scr. II. 63 sq., kuris, jo leidėjo Strehlkės įrodinėjimu, Scr. II. 11, buvęs minėtojo protokolo autorius.

324) LUB II. nr. 739.

325) Rygos apsiausties metu lietuviai buvo įpuolę į Kuršą. Can. Samb. Scr. I. 284, Vig. Scr. II. 475. Ar tai plėšimo tikslu padarytas žygis, ar rygiečiams padėti norėta, kaip šalingas šaltinis — Vartberge, Scr. II. 65 sako, negalima žinoti. — Tuo metu Gediminas buvo susijungęs su Lenkų karaliumi Lokietka prieš ordiną ir tuo, matyt, atitrauktas nuo Rygos įvykių. Apie Gedimino ir Lokietkos sąjungą žiūr. nuodugnų St. Zajączkowskio straipsnį: Przymierze polsko-litewskie 1325 r., Kwart. hist. 40 (1926) 567 sq.

stabmeldžiais prieš ordiną, padarę jam daug žalos[326]). Tai yra paskutinė žinia apie rygiečių sąjungą su lietuviais. Kai Ryga atiteko ordinui, sąjunga, žinoma, savaime iširo. Gediminas, netekęs pagalbininkų, turėdavo per 10 likusių viešpatavimo metų vienas atremti gausingus ordino puolimus arba derėtis su jais. Lieka mums dar išdėti Gedimino karus ir, aplamai, jo santykius su ordinu paskutiniam jo viešpatavimuo dešimtmety.

V SKYRIUS

VOKIEČIŲ ORDINAS IR GEDIMINAS PASKUTINIAM SAVO VIEŠPATAVIMO DEŠIMTMETY

Paėmęs Rygą ordinas sudavė smūgį ne tik rygiečiams, bet ir Gediminui, kuris neteko žymios paramos prieš ordiną. Dabar Livonijos ordinas vėl galėjo imti pulti Lietuvą, kas jam anksčiau sunku buvo daryti. Mat, Gediminas, būdamas sąjungoj su Ryga, laikė jį kaip ir užšachavęs, ir jis vargiai galėjo iš savo krašto pasitraukti. Be to, kivirčai su Ryga neleido Livonijos ordinui imtis tolimesnių karo žygių. Po Rygos aneksijos atsidarė jam kelias brautis į Lietuvą. Tad ir prasidėjo dažni Livonijos ordino puolimai, nesiliovę per visą Gedimino viešpatavimą. Šalia šio ordino tęsė žygius į Lietuvą ir jo Prūsų brolis. Tuo būdu, Gediminas, kovodamas su abiem ordino šakom, buvo priverstas tik gintis ir negalėjo pats pulti priešininkų. Todėl beveik visos kovos su ordinais vyko Lietuvoj[327]).

Pirmą kartą, užėmęs Rygą, ordinas puolė Lietuvą, Žemaičius, 1330 m. rugp. m.[328]). Dabar jis nesitenkino vien žemaičiais, bet traukė ir į Aukštaičius, pasiekdamas gan tolimas šio krašto sritis. 1333 m. jis siaubė Ukmergės apylinkes[329]), metais vėliau nusidangino net iki Šešuolių ir Dubingių[330]). Tuo pat metu Livonijos ordinas buvo įsibrovęs ir į Lietuvos priklausomą Polocko kraštą[331]).

Po kelerių metų pertraukos atnaujino karo žygius į Lietuvą ir

326) LUB. II. nr. 741, p. 252: ..: magister et fratres praedicti per nos et paganos tunc temporis nostrae guerrae coadiutores importabilia damna, multas tribulationes et graves persecutiones sustinuerunt.

327) Plg. T. Schiemann, Russland, Polen und Livland bis ins 17 Jhrh., II, 229 sq.

328) Vartb. Scr. II. 66. Hoeneke, T. p. 3.

329) Vartb. Scr. II. 67.

330) Vartb. Scr. II. 67.

331) Vartb. Scr. II. 67.

Prūsų ordinas[332]. Įsibrovęs 1336 m., apgulė jis ir sudegino Pilėnų pilį[333]. Lietuvių įgulos gynimąsi ir pilies sunaikinimą plačiai aprašė 15 amž. pradžios ordino metraštininkas Vigandas Marburgietis[334]. Iš kur šitas metraštininkas, maždaug po 80 metų aprašęs tą įvykį, sėmėsi žinių, negalima patirti. Tų laikų metraščiuose panašaus aprašymo neužtinkama. Tiesa, Can. Sambiensis, kurį galima laikyti amžininku metraštininku, mini trumpai, analistiškai tos pilies (nepateikdamas jos vardo) sunaikinimą[335]. Matyt, Vigando šaltinis buvo lūpų padavimas, kurį jis savo vaizduote išplėtojo ir suformavo[336]. Kiek šiame aprašyme yra tiesos ir kiek prasimanyta, negalima, žinoma, patirti. Vigandui rūpėjo čia, rodos, sukurti gražus ir įspūdingas epizodas, kuriuo jo metraščio klausytojai (kryžiuočiai) galėtų gėrėtis. Tik tenka stebėtis, jog Vigandas, buvęs, rodos, ordino heroldas, ryžosi vaizduoti stabmeldžių nepaprastą narsumą ir pasiaukojimą, ginant savo pilį. Tiesa, ne vien tik stabmeldžius išgyrė Vigandas: neaplenkė jis nepagarbinęs ir ordino žmonių. Jis baigė epizodą, vaizduodamas, kaip kryžiuočiai stengėsi išgelbėti nuo mirties stabmeldžius. Kai jie pamatė, — pasakoja Vigandas, — kad apgultieji lietuviai padegė pilį ir leidosi savo vado (Margirio) nukertami ir į ugnį įmetami, tai šoko kuo greičiausiai pilies paimti ir likusių dar gyvų lietuvių nuo kardo ir ugnies išgelbėti[337]. Tuo vaizdavimu Vigandas parodė krikščionis buvus itin humaniškus ir širdingus, kurie net savo priešų stabmeldžių gyvybę branginę. Šiam kryžiuočių dorovingumui pademonstruoti ir sukurtas, rodos, visas epizodas. Tad lietuvių narsumo ir didvyriškumo vaizdas Vigandui buvo priemonė, tikslas gi — parodyti kryžiuočius buvus gailestingus net priešams stabmeldžiams.

332) Nuo 1331 iki 1335 Prūsų ordinas smarkiai kariavo su lenkais, todėl nepuldinėjo lietuvių. Krumbholtz, T. p. 63.

333) Pagal Vigandą, Pilėnų pilis gulėjusi žemėj „Troppen". Kurioj vietoj buvusi ta žemė — tikrai nežinoma. Hirschas, Scr. II, 489, past. 250 taria ją buvus kur prie Nemuno tarp Veliuonos ir Neries įtakos. Plg. Zajączkowski, Studya, 40.

334) Scr. II. 488. Schütz, Scr. II. 489.

335) Scr. I. 288.

336) Vigandas buvo ne tik metraštininkas, bet ir dainius (poetas). Jis ne tik kopijavo ankstyvesnius metraščius, bet ir laisvai kūrė. Plg. Hirsch, Scr. II. 420 sq. Töppen, Geschichte der preussischen Historiographie 28 sq.

337) Šitas pasakojimas yra išlikęs ne Vigando vertime, bet Schütze metrašty, kur sakoma: „Die schreckliche spectakel (vadinasi lietuvių žudymasis) kunten die ordensbruder den mehrern teil wol sehen und nicht ohne threnen und groszen iammer, dorumb yhr volk desto mehr eileten, das sie noch den rest vom feur und Schwert erreten mochten.

Ryždamiesi, matyti, pavergti lietuvius, kryžiuočiai ėmė dabar statyti Lietuvoj pilis. Dar tais pačiais (1336) metais atstatė jie Jurbarką[338]) ir bandė vienoj Nemuno (Romainių) saloj statyti naują pilį, kurią pavadino Marijamburgu[339]). Bet lietuviai juos sutrukdė ir kryžiuočiai turėjo pasitraukti jos nebaigę.

Kitų metų pradžioj atvyko į Prūsus keli vak. Europos kunigaikščiai, kurių tarpe žymiausi buvo čekų karalius Jonas ir jo sūnus Karolius, Moravijos margrafas. Jie atkeliavo padaryti žygio prieš stabmeldžius lietuvius[340]). Bet dėl žiemos polaidžių to negalėjo įvykdyti ir turėjo grįžti nieko nepešę namo. Vėliau atvyko į Prūsus žemutinės Bavarijos kunigaikštis Henrikas[341]). Jis drauge su didžiuoju magisteriu Teodoriku Altenburgiečiu traukė į Lietuvą[342]). Dabar kryžiuočiai baigė praeitais metais pradėtą Marijamburgo pilį Romainių saloj[343]) ir pastatė dar kitą Nemuno pakrantėj, kurią Henriko Bavariečio garbei pavadino Bajerburgu. Jie pastatė šioj pily įgulą, aprūpino ją dvejiem metam proviantu ir ginklais, planuodami iš jos Lietuvą užkariauti[344]). Lietuviai bandė sugriauti Bajerburgą, bet jiems tai nepavyko[345]).

---

338) Can. Samb. Scr. I. 280.

339) Vig. Scr. II. 490. Can. Samb. Scr. I. 288.

340) Vig. Scr. II. 490. Chronicon aulae regiae, Fontes rerum Bohemicarum, ed. Emler, 334 § Vita Caroli, Rerum Bohemicarum scriptores, ed. Freher, 104.

341) Fr. Palacky, Gesch. v. Böhmen, II. 225, M. Emmelmann, Die Beziehung des Deutschen Ordens su König Johann v. Böhmen und Karl IV. Diss. Halle, 34 ir Voigt, G. Pr. IV. 543 pažymi, kad Henrikas Bavarietis drauge su Čekų karaliumi Jonu ir jo sūnumi Karoliu atvyko į Prūsus ir drauge darė žygį į Lietuvą. Bet šaltiniai rodo, kad Henrikas vėliau atvyko nei Čekų valdovai. Taip antai, Karolius savo autobiografijoj — vita Caroli, Rerum Bohemicarum scriptores, 97, 104 — tarp dalyvių, žygiavusių su juo į Prūsus, mini tik Vengrų karalių ir Olandų grafą. Jis būtų neapleidęs nepaminėjęs žymiausio dalyvio, imperatoriaus giminaičio ir savo svainio — Henriko Bavariečio, jeigu jis būtų drauge su juo keliavęs. Taip pat ir Vigandas, Scr. II. 490 skiria Jono žygį nuo Henriko Bavariečio; tik jis šį pastarąjį nukelia klaidingai į kitus, t. y. 1338 metus. Klysta todėl Hiršas, Scr. II. 493, past. 280, kai jis Vigando minimus du žygius sutraukia į vieną. Henrikas turėjo vėliau ateti į Prūsus nei Jonas ir Karolius.

342) Vig. Scr. II. 493. Can. Samb. Scr. I. 281. Chronicon aulae regiae, T, p, 334 (su klaidinga 1334 metų data).

343) Taip galima, tur būt, interpretuoti neaiškią Vigando vietą. Scr. II. 493. Plg. Hirsch. Scr. II. 493, past. 283. Krumbholtz, T. p, 64, past, 1,

344) Chronicon aulae regiae, T. p. 334: Henricus dux Bavarie... fortalicium in terminis Lythwanorum... construxit, in quo milites et audaces viros strenuos ad duos annos iam preparatis necessariis collocavit, ut Lythwanos frequenter impugnent et infestent. Plg. Vig. Scr. II. 493,

345) Vig. Scr. II. 493 sq.

Senesnėj literatūroj buvo tvirtinama, kad bandant sunaikinti Bajerburgo pilį žuvęs kunigaikštis Gediminas[346]). Tai tvirtinti davė pagrindo Vigando pranešimas. Vigandas pasakoja, kad prie Bajerburgo žuvęs kažkoks „rex de Tracken"[347]). Šis metraštininko „rex de Tracken" identifikuojamas paprastai su Gediminu. Kažin ar tokia identifikacija pateisintina. Juk Gedimino vardas buvo gerai žinomas Vigandui ir, aplamai, kryžiuočiams. Tad vargiai jis galėjo jį pakeisti tokia blankia ir neaiškia „rex de Tracken" sąvoka. Antra vertus, Gedimino mirties prie Bajerburgo faktas būtų lyg nesuderinamas su to paties kunigaikščio sudaryta su Livonijos ordinu sutartimi 1338 m. lapkr. 1 d.

Kad Gediminas ne savo mirtimi mirė, liudija XVI amž. pabaigoj Maskvos kunigaikštijoj sukompiliuotas vadinamasis Voskresensko metraštis[348]). Į šį metraštį ta žinia bus patekusi greičiausiai iš lenkų šaltinių (Dlugošo), kaip ir minėtoji žinia apie Gedimino arklininkystę. Ji neturi todėl jokios reikšmės.

Kad ordinas iš Bajerburgo pilies projektavo Lietuvą užkariauti, rodo imperatoriaus Liudviko Bavariečio 1337 metų aktas didžiajam magisteriui, kur ordinui dovanojama visa Lietuva. Šis aktas, tiesa, paliko tik popiery ir neturėjo jokios praktiškos vertės. Bet ordino santykiams su Lietuva jis vis dėlto yra reikšmingas, nes parodo jo politiškus planus. Ordinas, dėdamasis esąs kovotojas dėl bažnyčios reikalų, tarėsi turįs teisę krikštyti Lietuvą, ir tuo būdu ją sau subordinuoti[349]). Savo teisę į Lietuvą galėjo jis paremti tiek popiežiaus[350]),

---

346) D ł u g o s z. IX. 35. ed. Przezdziecki (lenkiškas vertimas; klaidinga 1307 metų data). S t r y j k o w s k i, Kronika. I. 385 (Karaliaučiaus 1582 metų leidimas), vietoj Bajerburgo nurodo Veliuoną kaip Gedimino žuvimo vietą). V o i g t. G. Pr. IV. 556 past.

347) Scr. II. 493: accidit, quod quidam frater Tilemannus de Sunpach magister sagittariorum telo igneo vexillum combussit et statim post paganorum regem de Traken telo vulnerat... et mortuus est.

348) PSRL. VII. 22: o umertvii Gedimanov.

349) Kad ordinas vis tikėjosi Lietuvą pagrobti ir ją pakrikštyti, parodo kai - kurie jo dovanojamieji aktai lietuviams pabėgėliams į Prūsus. Viename tokiame 1303 m. akte sako magisteris, dovanodamas lietuviui pabėgėliui Gygailiui 2 hakus žemės Pronitės laukuose (Prūsuose): ...darnach als das lant der Littowin mit den gnadin gotis kristenem gelouben und unsern brudern wird undirthan, danne sal Gygaile ufgeben dysse czwen hoken mit irer czugehorunge und sal nemen sin erb, das her etzwan hatte in sime lande Oukaim. Preussisches Urkundenbuch, ed. Seraphim, I. nr. 791. p. 488. Plg. 792 ir 529.

350) Cod. dipl. Pr. I. nr. 35. Grigaliaus IX bulė 1234 m. rugpiūčio 3 d. Plg.

tiek ir imperatoriaus[351]) dovanojamaisiais dokumentais, kuriuos jis gavo dar kurdamasis Prūsų žemėj. Dabar, pastačius su imperatoriaus giminaičio pagalba Bajerburgo pilį pačioj Lietuvoj, jam rodėsi esą galima savo sena teisė įgyvendinti. Eidamas prie to tikslo, ordinas ryžosi pasinaudoti ir imperatoriaus pagalba. Iš tuolaikinio imperatoriaus Liudviko Bavariečio jis juo labiau galėjo tikėtis paspirties, nes jis jį rėmė kovoj su popiežiumi[352]). Liudvikas Bavarietis jau 1332 m. pasirodė esąs ordino rėmėjas, kai jis gegužės 8 d. aktu patvirtino ordino nuosavybės teises į Rygos miestą[353]). Šiuo atveju jis elgėsi visai kitaip nei popiežius, kuris delsė pripažinti ordinui jau faktinai valdomą Rygos miestą[354]). Bet ypatingo palankumo parodė imperatorius ordinui, dovanodamas jam visą Lietuvą. Matyt, paties magisterio Teodoriko Altenburgiečio prašomas, Henriko iš Žemutinės Bavarijos tarpininkaujamas, išdavė imperatorius ordinui minėtąjį aktą[355]).

Dviem beveik vienodo turinio aktais priskyrė imperatorius didžiajam magisteriui Lietuvą, Žemaičius ir rusų kraštus[356]). Nepasitenkinta vien tik paprasta deklaracija, jog ordinui dovanojama pago-

---

E. Caspar, Hermann v. Salza und die Gründung des Deutschordensstaates in Preussen, Tübingen 1924. p. 34.

351) Imperatoriaus Fridriko II aktas 1226 m. kovo m. Dogiel, Cod. dipl. Pol. IV. nr. 4. ir 1245 m. birželio mėn. LUB I. nr. 185. Plg, Caspar, T, p, 27,

352) Apie Liudviko Bavariečio ir ordino santykius žiūr. J. v. Pflugk-Harttung, Die Johanniter und der Deutsche Orden im Kampfe Ludwigs des Bayern mit der Kurie, Leipzig 1900, 130 sq.

353) LUB II. nr. 759.

354) 1330 m. gegužės 7 d. popiežius išleido raštą Padovos, Dorpato ir Ezelio vyskupams, pavesdamas jiems daryti žygius, kad ordinas atsitrauktų nuo Rygos (Dar popiežiui, matyt, nebuvo žinoma, kad Ryga jau buvo ordino paimta) LUB II. nr. 742. Vėliau 1332 m. birželio 13 d. raštu popiežius įsakė padaryti tardymą vietoj Rygos priklausomumo reikalu. LUB II. nr. 759

355) Kad Henrikas tarpininkavo, aiškėja iš šių imperatoriaus žodžių: ob eiusdem patruelis nostri (t. y. Henriko) interventum... terram Lythwinorum... donamus Tabulae ordinis Theutonici, ed. Strehlke (Berlin 1869) nr. 210. p. 201.

356) Yra dvi šio akto redakcijos skirtingomis datomis: „XVII nonas Decembres a. D. 1337", kur pagal Strehlke, Tabulae, 201 ir pagal Werminghoffą, Archiv. für Urkunderforschung 5 (1914) 29, vietoj „nonas" reikia įstatyti „kalendas" ir aktą datuoti 1337 m. lapkričio 15 d.; ir „feria sexta ante Lucie Virginis proxima a. D. 1337", t. y. 1337 m. gruodžio 12 d. Be to, dar yra trečias, nedatuotas to paties akto egzempliorius su didžiojo magistro ir Henriko antspaudais. — Apie šio akto redakcijas ir kopijas kalba plačiai J. v. Pflugk-Harttung, T. p. 181 sq. ir A. Werminghoff, Urkunden Ludwigs d. Bayren für den Hochmeister d. Deutschen Ordens, Arch. f. Urkundenforsch. 5, 21 sq.

niška valstybė, kaip ankstyvesniuose panašiuose dokumentuose kad buvo daroma. Buvo pažymėta net ordino valdomos Lietuvos sostinė ir suplanuota jos bažnytinė organizacija. Sostinė numatyta naujai pastatytas Bajerburgas, kuriam Liudvikas padovanojo ir Bavarijos vėliavą. Šis miestas taip pat turėjo būti ir Lietuvos bažnytinis centras, kai ordinas privers lietuvius priimti krikštą. Jame turėsiąs reziduoti Lietuvos arkivyskupas — metropolitas, kurio priklausys visi krašto vyskupai. Visai teisingai šiame nuostate apie būsimos Lietuvos bažnyčios sutvarkymą įžiūrėta ordino (ir imperatoriaus) prieš Rygos arkivyskupą nukreipta politika[357]). Juk Rygos arkivyskupas buvo visų ordino žemių metropolitas. Todėl jam turėjo būti pavedama ordino valdomos Lietuvos bažnyčia. Atskiros Lietuvos arkivyskupijos kūrimas tad nebuvo suderinamas su normalia ordino bažnyčios santvarka. Ordinas ryžosi suardyti savo krašto bažnyčios santvarką ir įkurti atskirą Lietuvos bažnyčios provinciją, kad tik ji būtų išskirta iš metropolitaniškos Rygos arkivyskupo valdžios. Imperatorius ir rėmė šį ordino planą, tur būt todėl, kad jis netiesiogiai prieš jo priešą popiežių buvo nukreiptas. Mat, tada kaip tik Rygos arkivyskupas gyveno kurijoj ir čia, popiežiaus remiamas, vedė bylą prieš ordiną. Tiesa, ir vien ordino ištikimumas būtų pakankamas pagrindas imperatoriui patvirtinti jo projektus, kurių tarpe buvo ir savotiškas Lietuvos bažnyčios sutvarkymas. Šiaip ar taip, šiame akte pasireiškė bendra imperatoriaus ir ordino politika, priešinga arkivyskupui ir popiežiui. Ir suprantama, kodėl ordinas veikė prieš Rygos arkivyskupą, stengdamasis neprileisti, kad būsima Lietuvos bažnyčia jo priklausytų.

Iki Rygos 1330 m. pagrobimo lietuviai buvo smarkioj rygiečių ir jų arkivyskupo įtakoj. Maža ko trūko, kad jie, rygiečių misionierių skatinami, būtų priėmę krikštą. Ordinas kaip įmanydamas priešinosi tai rygiečių misijai pirma dėl to, kad jis visokeriopai stengėsi išardyti lietuvių - rygiečių sąjungą, ir antra, — tai bus bene svarbesnis motyvas, — kad jis nenorėjo kam kitam leisti krikštyti lietuvius. Jis tik vienas tarėsi turįs teisę juos krikšyti ir tuo būdu savo valdžion paimti. Rygą pagrobęs, ordinas galėjo tikėtis tai įvykdyti, nes žlugo pavojingiausias konkurentas — Rygos arkivyskupas. Kad ordinas tokias pretenzijas turėjo, liudija imperatoriaus Liudviko Bavariečio dovanojamasis aktas. Nusmelkęs galutinai rygiečius ir jų arkivysku-

---

357) J. v. Pflugk-Harttung, T. p. 159. A. Werminghoff, T. p. 34.

pą, jis nenorėjo leisti jiems ir ateity turėti bet - kurios įtakos Lietuvoj. Savarankiškos Lietuvos metropolijos projektas parodo ordiną turėjus tokį sumanymą.

Nors ordinas stiprinosi pačioj Lietuvoj, lietuviai vis dėlto 1338 m. rugpiūčio m. įsibrovė į Prūsus ir nusiaubė Galelaukės apylinkes prie Ragainės[358]).

Tuo tarpu kai Gediminas su Prūsų ordinu beveik be perstogės kariavo, jis tiek susiartino su Livonijos ordinu, kad net sudarė su juo prekybos sutartį dešimčiai metų (1338 m. lapkričio 1 d.[359]). Ši sutartis yra svarbus abiejų kraštų politiškiems ir ypač prekybos santykiams šaltinis. Tad tinka ją kiek nuodugniau panagrinėti. Sutartis sudaryta Gedimino ir Livonijos krašto magisterio vardu. Kadangi magisteris atstovauja visam Livonijos kraštui, tai aišku, kad jis jau buvo suskubęs patapti vieninteliu krašto valdovu[360]). Nei rygiečiai, nei arkivyskupo žmonės nefigūruoja kaipo kontrahentai. Pirmiausia sutarty nustatomi vadinamieji taikos ruožai (befriedete Landstriche) tiek Livonijoj, tiek Lietuvoj. Ordino žemės taikos ruožas tęsėsi maždaug nuo Evsto upės įtakos į rytus iki Polocko ir Vitebsko apylinkių[361]), ir į pietus iki linijos Užpaliai — Daugpilis[362]). Be to, į taikos ruožą įtrauktas Evsto upės baseinas[363]). Prie ordino taikos srities prišlietas ir Gedimino žemės taikos ruožas. Jis apėmė Balnikų, Giedraičių ir Nemenčino apylinkes. Taigi, abiejų valstybių taikos ruožas tęsėsi nuo Dauguvos aukštupio iki Lietuvos centro — maždaug iki Vilniaus apylinkių. Galimas daiktas, kad jis buvo paskirtas keliauti Livonijos pirkliams į Lietuvą, ypač į jos sostinę, ir Lietuvos pirkliams — į Livoniją. Nutarta, kad taikos ruožą negali puldinėti nei lietuviai,

---

358) Can Samb. Scr. I. 283. Vig. Scr. II. 495. (Jis vadina vietovę Galekauke), Ši vietovė nėra ligšiol lokalizuota.

359) Russisch-livländische Urkunden, ed. Napiersky, nr. 83, LUB VI. nr. 3084. Daug geresnis leidimas yra: K. Höhlbaum, Hansisches Urkundenbuch, II. nr. 628.

360) Klysta Napiersky, Höhlbaum ir kiti, kai jie be magisterio dar ir rygiečius mini kaip Livonijos atstovus šioj sutarty. Jos įžangoj aiškiai pasakyta, kad sutartis sudaroma tarp magisterio ir Gedimino.

361) Iš tikrųjų sutarty pasakyta nuo Evsto upės iki „Nycevre". Pagal Höhlbaumą, Hansisches Urkundenbuch. II. 361, tai esąs vardas upelio Polocko ar Vitebsko apylinkėse.

362) Höhlbaum, T. p. II. 364 sq.

363) Höhlbaum, T. p. II. 351.

nei livoniečiai, nei, aplamai, plėšikai (struter)[364]. Iš sutarties matyti, kad vienas svarbesnių prekybos kelių tarp Lietuvos ir Livonijos buvo Dauguvos upė. Kelias ta upe ir jos visais intakais nuo Evsto upės aukštyn paskelbtas atviras visiems pirkliams (lietuviams, rusams ir vokiečiams). Žemiau Evsto taip pat laisvas kelias pačia Dauguvos upe ir jos abiem krantais, kiek siekia nusviesta ietis.

Kiekvienas vokiečių pirklys gali nekliudomas keliauti po visą Gedimino kraštą be pavojaus netekti gyvybės arba turto. Taip pat ir lietuvių pirkliai gali laisvai keliauti, atvykę į Rygą, po visą magisterio valdomą kraštą. Toliau nustatomos teisinės garantijos abiejų kraštų pirkliams. Jeigu vokiečių pirklys Lietuvoj lietuviui arba rusui ką pavogtų, — jis turėtų būti teisiamas nusikaltimo vietoj. Tuo pat nusikaltęs Lietuvos pirklys Livonijoj turėtų būti ir ten pat teisiamas. Ginčai tarp vokiečių pirklių ir lietuvių arba rusų nagrinėjami ir sprendžiami vietoj, t. y. ten, kur jie iškilo. Ginčai gi vokiečių pirklių tarp savęs, kilę Lietuvoj arba rusų žemėse, nagrinėjami ir sprendžiami Rygoj. Lietuvių ar rusų pirklių tarpusavio ginčai, kilę Livonijoj, taip pat sprendžiami Lietuvoj arba rusų žemėse vietinių viršininkų.

Be minėtų prekybos dalykus liečiančių taisyklių, mes randam šioj sutarty dar ir kitokių nuostatų, apibūdinančių jau daugiau politiškus abiejų kraštų santykius. Iš šių nuostatų mes sužinom, jog šia sutartimi nemanoma buvo stabilizuoti taiką dešimčiai metų tarp Lietuvos ir Livonijos, vadinasi, kol ši sutartis truks. Visai nebuvo numatyta, kad bet - kurie karai tarp abiejų valstybių per tą laiką neturėtų ištikti. Priešingai, susitariantieji kaip tik turėjo galvoj karo veiksmus tiek iš vienos, tiek iš antros pusės, ir ryšium su tuo aptarė savo santykius su pirkliais. Tuo reikalu susitarta: jeigu krikščionis pirklys (vokietis) Lietuvoj krikščionių karių būtų sumuštas, — kunigaikštis už tai nėra atsakingas[365]) ; taip pat ir magisteris nieku neatsako, jeigu lietuvių ar rusų pirkliai Livonijoj būtų lietuvių karių užpulti. Vadinasi, nei viena nei antra pusė nesiėmė atsakomybės už priešininkų,

---

364) Taip interpretuoju šią labai neaiškią sutarties vietą, LUB VI. p. 506: boven dem dorpe scal nen her dvers den wech, noch in den wech slan, noch van Lettowen, noch van des mesterslude, noch scrodere.

365) Taip tegali būti interpretuojamas šis miglotas sakinys: vortmer is dat de Dutsche kopman imme lande to Lettowen is, queme tot eme ein Kerstèn (= Heer?) de kopman scal bliven bi sineme gude veligh; men worde he gesclagen von deme here, dar an sculde de konig nen schult ane hebben. LUB VI. p. 507. — Kad tokia šios vietos interpretacija teisinga, aiškėja iš to, kas kitame sakinyje apie lietuvių pirklius, Livonijoj esančius, pasakyta.

įsiveržusių į kraštą, padarytus nuostolius saviems pirkliams[366]. Į nepertraukiamą karo būklę tarp abiejų valstybių rodo ir tas skirtumas, kuris tiek Livonijos, tiek Lietuvos buvo padarytas tarp taikos ruožų ir likusių (netaikos, unbefriedet) žemių. Jeigu iš Lietuvos ar Livonijos taikos ruožo pabėgėlis nusineštų svetimą turtą į Livoniją ar į Lietuvą, tai turtas turi būti sugrąžintas, jei kunigaikštis arba magisteris konstatuos turtą tikrai svetimą esant. Priešingai, jeigu lietuvis ar rusas iš netaikos žemės pabėgtų į Livoniją su svetimu turtu, — tai turtas neturėtų būti sugrąžinas[367]. Šis skirtingas netaikos žemės traktavimas palyginti su taikos ruožu leidžia manyti, kad ji (netaikos žemė) buvo laikoma permanentiniu karo lauku. Todėl savininkas negalėjo reikšti pretenzijų iš tos žemės į priešininko kraštą nuneštą turtą. Netaikos žemė — o tokia žemė buvo beveik visa Livonija ir Lietuva — neįtraukta, tuo būdu, į taikos sutartį. Joje galėjo būti vedamas karas, nelaužant šios sutarties.

Palyginę šią sutartį su 1323 metų spalių 2 d. sutartimi, matom nemaža skirtumą tarp jų. 1323 m. spalių 2 d. buvo sudaryta ne tik prekybos, bet ir besąlygė taikos sutartis. O 1338 m. lapkričio 1 d. sutartos tik, kaip L. Goetzas sako[368], pirkliškos paliaubos (befriesteter Kaufmannsfriede). Šia sutartimi stengiamasi pirmoj eilėj apdrausti prekybos laisvę pirkliams, nepakeičiant politiškų Lietuvos ir Livonijos santykių, kurie daugiausia karais tesireiškė. Tuo būdu, ši antroji sutartis yra, palyginti, siauresnė už pirmąją.

Kyla klausimas, kodėl 1338 metais Gediminas sudarė su Livonija kitokią sutartį, nei 1323 metais. Matyt, tai įvyko dėl skirtingų politiškų Lietuvos ir Livonijos santykių 1338 ir 1323 metais. Mat, pirmosios sutarties sudarymo metu Gediminas buvo susijungęs su Ryga, buvo paskleisti laiškai, kur jis reiškė noro krikštytis. Gedimino laiškai ir paskatino livoniečius tartis su juo. Aptariant 1323 metų taikos sąlygas, tur būt, buvo vadovaujamasi viltimi, kad Gediminas su visu savo kraštu ilgainiui priims krikštą ir liausis buvęs ordino ir, aplamai, krikščionių priešu. Kaip su būsimu krikščionimi livoniečiai ir tarėsi su Gediminu dėl neaprėžtos taikos. Visai kitokiose aplinkybėse sutartos 1338 metų lapkričio 1 d. paliaubos. Tarp ordino ir Ge-

---

366) Plg. H. G. v. Schröder, Der Handel auf Düna im Mittelater, Hansische Geschichtsblätter, 23 (1917) p. 68.

367) Tenka stebėtis, jog apie krikščionis pabėgėlius iš Livonijos netaikos žemės į Lietuvą nieko panašaus nepasakyta, kaip, rodos, turėtų būti.

368) L. K. Goetz, Handelsverträge, 342.

dimino vyko kaip tik tuo metu gan intensyvūs karai. Apie Lietuvos krikštą jau negalėjo būti jokios kalbos, nes Gediminas buvo atsisakęs krikštytis. Su tokiu atkakliu stabmeldžiu, koks dabar buvo Gediminas, ordinas negalėjo sutarti besąlygės taikos. Tad abi pusės pasitenkino vien paliaubomis dešimčiai metų abiejų kraštų pirklių interesams ir jau nuo senų laikų išsiplėtojusiai prekybai, ėjusiai daugiausia Dauguvos upe, apsaugoti.

Kad šia sutartimi pirmiausia buvo siekiama sutvarkyti prekybą Dauguvos upe, ypač matyti iš to, jog dviejų žymiausių rusų Padauguvio miestų, Pskovo ir Vitebsko — priklausiusių Gedimino — valdovai dalyvavo tą sutartį sudarant. Apie tai sužinom, tiesa, ne iš pačios sutarties, bet iš Smolensko kunigaikščio Jono, Aleksandro sūnaus, rašto Livonijos magisteriui, Rygos arkivyskupui ir to miesto tarybai[369]. Jis rašė, kad su magisteriu ir Rygos miesto tarybos pasiuntiniais sudaręs sutartį, panašiai, kaip ir jo „vyresnysis brolis" Gediminas[370] ir jo sūnūs Glėbas ir Algirdas kad yra padarę. Glėbas kaip tik tuo metu buvo Polocko valdovas, o Algirdas — Vitebsko[371]. Kaip iš Smolensko kunigaikščio rašto aiškėja, jis kaip tik ir tarėsi su livoniečiais dėl prekybos santykių. Pagal jų susitarimą, vokiečiai gali važiuoti į Smolenską, ir kunigaikštis imasi juos apsaugoti, kaip savo smolenskiečius; smolenskiečiai taip pat be kliūčių gali vykti į Rygą, kuriems magisteris ir miesto taryba turi teikti globą, kaip savo vokiečiams.

Kovos su Prūsų ordinu truko toliau. 1339 m. vasario mėn. jis puolė Žemaičius; pats didysis magisteris Teodorikas Altenburgietis buvo apgulęs Veliuonos pilį. Paimti jos jam nepavyko[372].

---

369) LUB II. nr. 769.

370) Iš to, kad Smolensko kunigaikštis vadina Gediminą savo „vyresniuoju broliu", galima spręsti, jog ir Smolenskas tada parėjo bent kiek nuo Gedimino.

371) Russisch-livl. Urk. p. 53. (Glėbas — tai rusiškas Gedimino sūnaus Narimanto vardas. Apie Algirdo įsiviešpatavimą Vitebske žiūr. prof. Jonyno straipsnį liet. enciklopedijoj „Algirdas".

372) Vig. Scr. II 497. Vartb. Scr. II. 68. — Krumbholtz, Samaiten und der Deutsche Orden, 65 linkęs manyti, kad Žemaičių kraštas nebuvo įtrauktas į 1338 m. lapkričio 1 d. sutartį. Taip mano jis todėl, kad po šios sutarties ir Livonijos ordinas puolė Žemaičius. Kadangi tai nebuvo, kaip matėme, taikos sutartis, o aptarė tik abiejų kraštų pirklių reikalus, tai ir Krumbholtzo pareikšta dėl Žemaičių mintis yra bereikšmė.

Šių kovų metu, 1340/41 m. žiemą mirė Lietuvos kunigaikštis Gediminas[373]). Lietuva paliko dar 40 metų su viršum stabmeldiška, ir jo įpėdinių vadovaujama tęsė kovas su ordinu dėl savo laisvės ir nepriklausomybės. Gedimino sąjunga su Ryga buvo tik epizodas, pasibaigęs beveik be pėdsakų. Gal ta sąjunga būtų davusi kokius vaisius, gal lietuviai ir būtų priėmę krikštą iš Rygos, jei ordinas nebūtų to miesto užgrobęs. Dabar, kada ordinas, paėmęs Rygą, tapo vieninteliu Livonijos krašto valdovu, kaip ir jo Prūsų brolis, lietuviai atsidūrė vėl prieš sujungtas ordino jėgas. Tik nesiliaujami karai galėjo ir toliau lemti Lietuvos ir ordino santykius. Ordinas negalėjo įskiepyti krikščionybės Lietuvai. Įsišaknijęs priešingumas tarp jo ir lietuvių buvo tam nenugalima kliūtis. Juk ordinas buvo ne tiek tikybiška, kiek militariška institucija, siekusi pirmiausia politiškų tikslų. Karai su stabmeldžiais — tai jo egzistencijos pagrindas. Jam rūpėjo ne tiek stabmeldžių lietuvių krikštas, kiek jų pavergimas. Ordino politika Lietuvos atžvilgiu Gedimino metu kaip tik ir rodo jį turėjus tokį tikslą. Todėl ir Gedimino santykių su ordinu epizodas, kuris šiame darbe buvo stengiamasi atvaizduoti, turi ypatingos svarbos. Jis padeda suprasti beveik du šimtus metų trukusių Lietuvos ir ordino karų esmę.

---

373) Naugardo I metr. PSRL. III. 81: Toj že zimy 6849. umer kniaz velikij Gidemen litovskij poganyj. Kiti rusų šaltiniai, kaip Naugardo II. metr. T. p. III. 131, ir III. T. p., IV. 255 (1917 m. leidimas), Sofijos I metr. T. p., V, 223 ir Voskresensko, T. p. VII. 207, kartoja tą pat pirmo Naugardo metraščio žinią. Apie šį metraštį ir apie jo santykius su minėtaisiais metraščiais žiūr. Ikonnikov, Opyt ruskoi istoriografii, II. 1. p. 702, 734 sq.

Panaudotų šaltinių ir literatūros

SĄRAŠAS

1. V. Abraham, Powstania organizacji kośćioła łacinskiego na Rusi. Lwów 1904.

2. V. Abraham, Polska i chrzest Litwy, Rinkiny „Polsk i Litwa w dziejowym stosunku". Wilno 1914.

3. J. Adamus, O tytule panującego i państwa Litewskiego parę spostrzežen, Kwart. hist. I. 1930.

4. V. Antonovič, Očerk istorii Vel. Kniaž. Litovskago, Kiev. 1878.

5. L. Arbusow, Grundriss der Geschichte Liv-Est und Kurlands. Riga 1908.

6. O. Balzer, Genealogia Piastów, Kraków 1895.

7. E. Bonnel, Russisch - livländische Chronographie. Petersburg 1862.

8. H. Bresslau, Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien, Leipzig 1889. I.

9. A. Brückner, Starožytna Litwa i jej Bogi, Warszawa 1904.

10. Fr. v. Bunge, Die Stadt Riga im XIII und XIV Jhrh. Leipzig 1878.

11. J. Caro, Geschichte Polens II. 1869.

12. E. Caspar, Herman v. Salza und die Gründung des Deutschordensstaates in Preussen, Tübingen 1924.

13. K. Chodynicki, Geneza dynastji Gedymina, Kwart. hist. 40 (1926).

14. „ Próby zaprowadzenia chrześcijaństwa na Litwie przed r. 1386, Przegląd hist. 18 (1914).

15. K. Chodynicki, Geneza i rozwoj legendy o trzech męczenikach wilenskich, Ateneum Wilenski IV (1927).

16. Chroniken der sächsischen Städte XVIII, Leipzig 1899 (Alberto iš Bardeviko metraštis).

17. Codex epistolaris Vitoldi, ed. Prochaska, Krakow 1882.

18. Codex epistolaris saeculi XV, ed. Szujski et Sokolowski.

19. Codex diplomaticus, Prussicus II., ed. Voigt.

20. Ig. Danilowicz, Skarbiec dipłomatów Litwy i Rusi Litewskiej I. 1860.

21. L. David o, metraštis, ed. Hennig. Königsberg 1812.

22. Detmaro, metraštis, Chroniken der deutschen Städte 19.

23. Dlugosz, Historia Poloniae ed. Przezdziecki (lenkiškas vertimas).

24. Dogiel, Codex diplomaticus Poloniae IV.

25. C. H. Dreyer, Specimen iuris publici Lubecensis. 1761.

26. T. Działynski, Zbiór praw litewskich, Poznań 1841.

27. M. Emmelmann, Die Beziehung des Deutschen Ordens su König Johann v. Böhmen und Karl IV, Diss. Halle 1910.

28. V. Ewald, Siegelkunde, München. 1914.

29. J. Fijałek, Kościół rzymsko - katolicki na Litwie, Rinkiny „Polska i Litwa w dziejovym stosunku", Wilno 1914.

30. Fontes rerum Bohemicarum, ed. Emler.

31. K. Forstreuter, Die Bekehrung Gedimins und der Deutsche Orden, Altpreussische Forschungen 5 (1928).

32. V. Friedrich, Der Deutsche Ritterorden und die Kurie in den Jahren 1300—1330. Diss. Königsberg 1915.

33. L. K. Goetz, Deutsch - russische Handelsverträge des Mittelalters, Hamburg 1916.

34. L. K. Goetz, Deutsch - russische Handelsgeschichte, Hamburg 1922.

35. H. Grotefend, Zeitrechnung des deutschen Mittelalters u. d. Neuzeit, Hannover, 1891, I.

36. Grunau, Preussische Chronik, ed. Perlbach.

37. O. Halecki, Litwa, Žmuidž i Ruś, Rozp. Ak. Um. 59 (1916).

38. J. Haller, Die Verschwörung von Segewold, Mitt. z. livl. Gesch. 20 (1907).

39. Hansisches Urkundenbuch, ed. Höhlbaum, II.

40. K. Heinl, Fürst Witold von Litauen, Berlin 1925.

41. Heinrici, Chronicon Lyvoniae, ed. W. Arndt, Hannoverae 1874 (cituojama: Ḣ. d. L.).

42. H. Hildebrand, Das Rigaische Schuldbuch (1286—1352), Petersburg 1872.

43. H. Hildebrand, Das deutsche Kontor su Polozk, Baltische Monatsschrift, 22.

44. K. Höhlbaum, Beiträge zur Quellenkunde Alt - Livlands, Verhandlungen d. gel. esthn. Gesellschaft zu Dorpat, 7 (1873).

45. Hoeneke, Jüngere livländische Reimchronik, ed. Höhlbaum.

46. V. Holtzmann, Die Gründung des Bistums Samayten, Zeitschrift f. Gesch. d. Oberrheims. N. F. 32 (1917).

47. M. Hruševskyj, Istoria Ukraini - Rusi[2], III, IV, VI.

48. „ Istoria Ukraini literaturi, Kiev 1923, III.

49. V. Ikonnikov, Opyt ruskoj istoriografii II, 1.

50. J. Jakubowski, Opis księstwa Trockiego, Przegląd. hist. 5 (1907).

51. „ Ziemskie privilei Vel. Kniaž. Litovskago, Žurnal Min. Nar. Prosv. 6 (1903).

52. Ig. Jonynas, „Algirdas", Lietuviškos enciklop. straipsnis.

53. V. Kameniecki, Wpływy zakonne na ustroj Litewski, Przegląd hist. 25 (1925).

54. J. Kolankowski, Dzieji Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów, I. Warszawa 1930.

55. F. Koneczny, Jagiello i Witold I. Lwów 1893.

56. H. Korner, Chronica novella, ed. Schwalm, Göttingen 1895.

57. N. Kostomarow, Severno - ruskia narodnoprawstwa, Sobranie sočinenii VII.

58. A. Krantz, Wandalia VII.

59. M. Krasauskaitė, Die litauischen Adelsprivilegien bis zum Ende des 15. Jhrhs. Lepzig 1927.

60. R. Krumholtz, Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melno See. Königsberg 1890.

61. J. Kulišer, Istoria russkago narodnago choziaistva, Moskva 1925, II.

62. J. Latkowski, Mendog, król Litewski, Rozp. Ak. Um. 28 (1892).

63. Lites ac res gestae inter Polonos ordinemque cruciferorum2 II. 1892, ed. Działyński.

64. M. Liubavskij, Oblastnoe delenie i mestnoje upravlenije lit. - rusk. gosud. Moskva 1892.

65. Liv. — Est. — und Curländisches Urkundenbuch (cituojama LUB), II, III, VI, ed. Fr. G. v. Bunge.

66. K. Lohmeyer, Geschichte West— und Ostpreussens, Gotha 1908.

67. H. Lowmiański, Studja nad początkami spoleczeństwa i państwa Litewskiego II, Wilno 1930.

68. T. Narbutt, Dzieji narodu litewskiego, Wilno 1838.

69. Fr. Palacky, Geschichte v. Böhmen, II.

70. Fr. Papée, Początki Litwy, Kwart. hist 41 (1927).

71. J. Pfizner, Grossfürst Witold von Litauen als Staasmann. Brünn, 1930.

72. J. v. Pflugk - Harttung, Die Johanniter und der Deutsche Orden im Kampfe Ludwigs d. Bayern mit der Kurie, Leipzig, 1900.

73. S. Platonow, Lekcii po ruskoi istorii.

74. Polnoe sobranie ruskich letopisei (cituojama: PSRL.), II. III. IV, VII, XVIII.

75. Preussisches Urkundenbuch I, ed. Seraphim.

76. A. Prochaska, O prawdziwosci listów Gedymina, Rospr. Ak. Um. 32 (1895).

77. A. Prochaska, Stosunki krzyžaków z Gedyminem i Lokietkiem, Kwart. hist. 10 (1896).

78. A. Prochaska, Dzieji Witolda, wielkiego księcia Litwy, Wilno 1914.

79. A. Prochaska, Wladyslaw Jagiełło I, Kraków 1908.

80. G. Rathlef, Das Velhältnis des livl. Ordens zu den Landesbischöfen und zur Stadt Riga, Dorpat 1875.

81. Russisch - livländische Urkunden, ed. Napiersky, Petersburg 1868.

82. Rerum Bohemicarum scriptores, ed. Freher.

83. A. Salys, Die Žemaitischen Mundarten, Kaunas 1930.

84. D. Schäfer, Die deutsche Hansa, Berlin 1925.

85. T. Schiemann, Russland, Polen und Litauen bis zum 17. Jhrh. Berlin 1886-7. 2 tom.

86. T. Schiemann, Regesten der verlorenen Urkunde aus dem livl. Ordensarchiv, Mitau 1878.

87. H. G. v. Schröder, Der Handel auf der Düna im Mittelalter, Hansische Geschichtsblätter 23 (1917).

88. Scriptores rerum Prussicarum (cituojama: Scr.), I, II, III, V, ed. M. Töppen, E. Strehlke, Hirsch.

89. Scriptores rerum Livonicarum, ed. Hansen.

90. A. Seraphim, Zeugenverhör des Franciscus von Moliano, Königsberg 1912.

91. M. Stryjkowski, Kronika I (Karaliaučiaus 1582 metų leidimas).

92. Stavenhagen, Akten und Recessse der livl. Ständetage, I (1904).

93. Tabulae ordinis Theutonici, ed. Strehlke, Berlin 1869.

94. M. Töppen, Geschichte der preussischen Historiographie, Königsberg 1858.

95. Turgenev, Historica Russiae Monumenta 1840.

96. A. Werminghoff, Urkunde Ludwigs d. Bayern für den Hochmeister des Dautschen Ordens, Archiv für Urkundenforschung, 5 (1914).

97. Voigt, Geschichte Preussens, IV.

98. Wolff, Ród Gedymina, Petersburg 1890.

99. St. Zajączkowski, Studja nad dziejami Žmudżi wieku XIII, Lwów 1925.

100. St. Zajączkowski, Przymierze polsko - litewskie 1325 r. Kwart. hist. 40 (1926).

101. V. Ziesemer, Jaroschin und seine Quelle, Diss. Berlin 1906.